

**FEHÎM-İ KADÎM DÎVÂNÎ'NDA SEVGİLİ
VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI**

Sevda UNDU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI

Afyonkarahisar

2007

**FEHÎM-İ KADÎM DÎVÂNÎ'NDA SEVGİLİ
VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK
UNSURLARI**

Sevda UNDU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

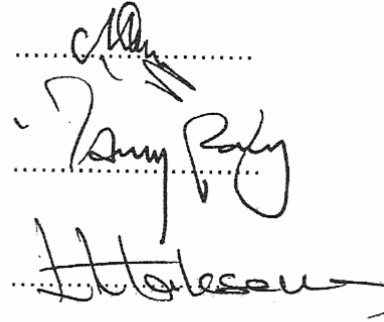
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI

Afyonkarahisar

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 2007

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI**İmza****Danışman Üye : Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI****Jüri Üyeleri : Prof. Dr. A.İrfan AYPAY****: Yrd.Doç. Dr. H.İbrahim HAKSEVER**The image shows three handwritten signatures in black ink, each written over a horizontal dotted line. The top signature is the most stylized, the middle one is more legible, and the bottom one is the most cursive.

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Sevda UNDU'nun "Fehim-i Kadim Divanında Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 14.06.2007 günü saat 10:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

**Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ**FEHİM-İ KADİM DÎVÂNI'NDA SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK
UNSURLARI****SEVDA UNDU****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Mayıs 2007****Danışman : Yrd.Doç. Dr. Mehmet SARI**

Bir edebiyatın gerçek anlamda anlaşılması, bu edebiyatın oluşmasını sağlayan ürünlerin ve bu ürünleri oluşturan sanatkârın fikir ve hayâl dünyasına girilmesi ile mümkündür. XVII. yüzyıl Dîvân şâirlerimizden olan Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde sevgili ve sevgili ile ilgili unsurlara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Bu unsurların ortaya konulması ile Fehîm-i Kadîm daha iyi anlaşılacaktır.

Fehîm-i Kadîm, şiirlerinde saç, yüz, ağız, göz, hat, boy gibi sevgilinin güzellik unsurları üzerinde durmuş ve bu öğeleri çevresindeki maddi unsurlara teşbih etmiştir. Ancak Fehîm şiirlerinde sadece sevgilinin fiziki yapısını değil huy, karakter, tavır, davranış, yürüyüş, söz, nefes, ses, tebessüm ve naz gibi özelliklerini de bir güzellik unsuru olarak ele almıştır. Hikemî tarzı benimseyen Fehîm, şekil ve dil bakımından da ince, yeni hayâllerle ve mânâlarla yüklü sözü ile kendinden sonra gelen pek çok şâire örnek teşkil etmiştir.

ABSTRACT**BELOVED AND BELOVED'S BEAUTY ELEMENTS
IN FEHİM-İ KADİMS DİVAN****SEVDA UNDU****TURKISH LANGUAGE AND LİTERATURE MASTER SCIENCE
DEPARTMENT
AFYON KOCATEPE UNIVERSITY SOCIAL SCIENCES INSTITUTE****MAY 2007****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI**

Understanding real meaning of literature is possible with entering into the imaginations and thoughts of the artist. Beloved and elements related to beloved is so important function in Fehîm-i Kadîm's poems who is the one of the poet of the XVII. Century. With these elements we understand better Fehîm-i Kadîm.

Hair, face, mouth, eye, feature and height such as the elements of the beloved are so important things for Fehîm-i Kadîm's poems. But also Fehim gives the same importance to the beloved's character, habits, voice, smile and coyness not only physical appearance. Fehim appropriated hikemi style. Fehim's style effected many poets that comes after himself by means of his diagram, language and many words.

ÖNSÖZ

Eski Türk edebiyatımız ve bu edebiyatı meydana getiren şâirler bu güne kadar yapılan değerli araştırmalarla aydınlığa kavuşturulmuştur. Özellikle dîvânlar üzerinde yapılan tahlil çalışmaları ile şâirlerimizin hayâl dünyaları keşfedilmek istenmiştir. Biz de bu yolu takip ederek 17. yüzyılın önde gelen şâirlerinden Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda “ *Sevgili ve Sevgilide Güzellik Unsurları*” konusunda bir çalışma yapmayı uygun bulduk. Eser üzerinde bu güne kadar böyle bir çalışma yapılmamıştır. Böylece bu eksikliğin bir ölçüde giderileceği kanaatindeyiz. Ayrıca Fehîm-i Kadîm'in hayâl dünyasına ışık tutacağına ve bu türde yapılan çalışmalara küçük de olsa bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Eski Türk Edebiyatı tahlil çalışmalarında başarılı olmanın şartı elimizde sağlam bir metnin bulunmasıdır. Çalışmamızda Dr. Tahir Üzgör'ün, “*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*” adlı eserini esas aldık. Tahlil konusunda Dr. M. Nejat Sefercioğlu'nun, *Nev'î Divanı Tahlili* adlı eserinden faydalandık. Bu konuda yapılan diğer tahlil çalışmalarını da gördük. Bu inceleme çalışmasından sonra Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nı tarayarak, dîvândaki sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarının yer aldığı beyitleri fişledik. Elde ettiğimiz fişleri; A. Sevgili, B. Saç, C. Kâkül, gibi konularına göre tasnif edip değerlendirdik. Değerlendirmemize temel olan örnek beyitleri ve örnek olarak zikredilmeyen beyitlerin numaralarını çalışmamızın sonuna ilave ettiğimiz indeks bölümünde gösterdik. Bu indeks bölümünde yer alan maddelerin karşısındaki numaralar çalışmamızın içindeki sayfa numaraları değil, Dr. Tahir Üzgör'ün “*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*” adlı eserindeki beyitlerin numaralarıdır. Numaraların başında, G gazel, K kaside, T.B. Terkib-i Bent, R rûbai gibi kısaltmalar kullandık. Beyit için, B kısaltmasını kullandık. Bu kısaltmadan sonraki sayıda beyit sayısını verdik. Çalışmamızda yararlandığımız ve yararlanılabilecek kaynakları bibliyografya bölümünde gösterdik.

Bu çalışmanın konu olarak belirlenmesinde ve karşılaştığım zorluklarda hiçbir zaman rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Mehmet SARI' ya teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZGEÇMİŞ

SEVDA UNDU

Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2003, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü

Lise:1995, Afyon Lisesi, Sözel Bölümü

İş/İstihdam

2005-Afyon-Merkez-Atatürk Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

2003- Afyon- Evciler-Evciler Şht. Uzm.Onbaşı Atakan Birgül Ç.P.L Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Doğlat, 02 Eylül 1979

Cinsiyeti: Bayan

Yabancı dil: İngilizce

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

B :Beyit

C :Cilt

G :Gazel

K :Kaside

M :Musammat

R :Rûbâ'î

s :Sayfa

T.B :Terkib-i bend

v.b :ve benzeri

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI.....	7
A. SEVGİLİ.....	7
a) Umumi Olarak Sevgili.....	7
b) Sevgili ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	16
1. Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İsa.....	16
2. Kâbe.....	16
3. Peri.....	17
4. Şem.....	19
5. Padişah (Şâh, Şeh).....	20
6. Gül, Gonca.....	24
7. Fidan.....	25
8. Serv.....	25
9. Ay (Mâh, Meh, Meh-pare).....	26
10. Güneş (Mihir, Hurşîd).....	28
11. Dürr (İnci).....	29
12. Câdû (Sahir).....	29
13. Ahû (Ahu-yı vahşi).....	30
14. Hümâ.....	30
15. Şâhbâz (Doğan).....	31
16. Sâkî.....	31
17. Mugbeçe.....	32
18. Kâfir (Nâ-müselmân).....	33
19. Hindû.....	33
20. Sanem (Büt, Bütân).....	34
21. Cellâd.....	36
22. Ebr-i ‘atâ (Bahşış bulutu).....	36

B. SAÇ(Zülf, Giysû, Mû, Mûy).....	36
a)Umumi Olarak Saç.....	36
b)Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	37
ba. Şekil Bakımından.....	37
1.Resen, Rişte(İp), Bend.....	37
2.Zencir, Silsile.....	38
3.Yılan(Mar),Ejderha, Engerek.....	40
4.Tesbih.....	42
5.Dam, Pâ-bend, Pâ-beste, Ukde, Kafes.....	42
6.Perde.....	43
7.Cim.....	44
8.Kemend.....	44
9.Pür-Ham, Piç, Piç ü tab.....	45
10.Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Âfet.....	46
11.Bulut(Ebr, Sehâb),Gölge, Dalga.....	48
12. Uzun saç.....	49
13.Kesilmiş Saç.....	50
bb. Renk Bakımından.....	51
1.Siyeh.....	51
2.Akşam, Gece (Şeb).....	51
3. Duman, Gölge.....	52
4.Sevda, Gam, Küfr, Kâfir, Günah.....	52
bc. Koku Bakımından.....	56
1.Anber, Müşg.....	56
2. Sünbül.....	57
C. KÂKÛL, PERÇEM, TURRA.....	58
Ç. ALIN (Cebîn, Pişâni).....	67
a) Umumi Olarak Alın.....	67
D. KAŞ(Ebrû).....	68
a)Umumi Olarak Kaş.....	68
b) Kaş ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	69
1.Mihrâb, Kible, Secdegâh.....	69
2.Hilâl.....	69
3.Keman, Yay.....	71
4.Pür-Çin.....	72
E. GÖZ(Çeşm, Dide).....	73
a)Umumi Olarak Göz.....	73
b)Göz ile İlgili Teşbih veTasavvurlar.....	75
1.Câdü, Mekkâr, Sâhir.....	75
2.Mest, Mestane, Mahmûr, Kâfir.....	77

3.Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Âfet.....	81
4.Cellâd.....	86
5.Ecel.....	87
6.Şâh.....	87
7.Rüstem.....	89
8.Ahû (Ahû-yı Çin)Gazâl.....	90
9.Fettân, Fitne, Âşûb, Şûh.....	91
10.Dil Bilen.....	95
11.Padişah.....	96
12.Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr, Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz).....	96
13.Şehlâ.....	98
14.İnci.....	98
15.Gam evi.....	98
F.GÖZ BEBEĞİ.....	99
G.GAMZE (Yan Bakış).....	100
a)Umumi Olarak Gamze.....	100
b)Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	100
1.Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng).....	100
2.Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer.....	103
3.İğne.....	107
4.Cellâd, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir).....	109
5.Sayyâd.....	114
6.Gammâz, Fitne, Âşûb.....	115
7.Şûh.....	118
8. Câdû, Sehhâr, Sîhr, Füsûn.....	119
9.Mest.....	120
10.Rûşen, Gönül Okşayan.....	122
11.Pervâne.....	123
Ğ.KİRPIK (Müje, Müjgân).....	123
a)Umumi Olarak Kirpik.....	123
b)Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	123
1.Ok (Tîr-i müjgân, Nâvek-i müjgân).....	123
2.Kılıç (Şemşîr, Tîg).....	124
3.Hançer.....	126
4.Bulut.....	127
5.Asker.....	127
6.Şahbâz.....	128
7.İğne.....	128
8.Merih.....	129
9.Siyeh.....	129

10.Yaralı.....	129
H.YÜZ ve YANAK (Cemâl, Çihre, Didâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr).....	130
a)Umumi Olarak Yüz ve Yanak.....	130
b)Yüz ve Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	131
1.Güneş.....	131
2.Ay (Mâh, Meh, Kamer, Mehtâb).....	136
3.Gül.....	138
4.Gülşen (Bag-ı ruh).....	142
5.Ateş (Od, Azer).....	143
6.Mum.....	146
7.Ayna.....	147
8.Su.....	149
9.Sayfa.....	149
10.Peri.....	150
11.Ter.....	151
I.BEN (Hâl).....	152
a)Umumi Olarak Ben.....	152
b)Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	153
1.Nokta.....	153
2.Tohum.....	153
3.Yıldız.....	154
4.Hindû.....	154
5.Siyah (Kara).....	155
6.Yarasa.....	155
7.Kıvılcım.....	156
8.Göz Bebeği.....	156
9.Hümâ Kuşu.....	156
10.Pervâne.....	157
İ.HAT (Ayva Tüyleri).....	157
a) Umumi Olarak Hat.....	157
b)Hat ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	158
1.Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah.....	158
2. Süsleyici.....	159
3.Hızır.....	159
4.Hâr (Diken).....	160
5.Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri.....	160
6.Mûr (Karıncı).....	161
7.Duman,Gölge.....	161
8.Güneş Tutulması.....	163
9.Bulut.....	163

10.Fitne, Fettân, Âşûb.....	164
11.Belâ.....	165
12.Gece.....	165
13.Sır, Esrâr.....	165
14.Asker, Ordu.....	166
15.Perde.....	167
J.AĞIZ (Dehen, Fem).....	168
a)Umumi Olarak Ağız.....	168
b)Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	168
1.Gonca.....	168
2.Sır.....	169
3.Âfet.....	169
4.Şîrin.....	170
K.DUDAK (Leb, La'l).....	170
a)Umumi Olarak Dudak.....	170
b)Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	171
1.Şarap, Kadeh.....	171
2.La'l, Yâkût.....	173
3.Yıldız.....	174
4.Şeker, Bal, Şîrin.....	175
5.Âb-ı Hayat.....	177
6.Ateş.....	178
7.Gonca.....	179
8.Gül, Gül yaprağı.....	181
9.Sır.....	181
10.Yok.....	182
11.Efsûn (Büyü, Sihir).....	182
12.Ter.....	183
L.BOY.....	183
a)Umumi Olarak Boy.....	183
b)Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	185
1.Serv.....	185
2.Tûbâ.....	187
3.Fidan.....	187
4.Bayrak.....	188
5.Kıyâmet.....	188
M.DİŞ.....	190
N.GÖĞÜS (Sine, Ber).....	190
a)Umumi Olarak Göğüs.....	190
b)Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	190

1.Ayna.....	190
2.Gümüş.....	191
3. Dinin Görünme Yeri.....	192
4.Kin Dolu Göğüs.....	192
O.BEL (Miyân, Bil).....	193
a)Umumi Olarak Bel.....	193
b)Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	193
1.Âfet.....	193
2.Kıl.....	193
Ö. TEN (Vücûd).....	194
1.Gümüş.....	194
2.Gül.....	195
P.EL.....	195
R. AYAK.....	197
S.DİZ.....	199

İKİNCİ BÖLÜM.....200

II. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI.....	200
A.BÛSE.....	200
B.SÖZ.....	201
C.REFTÂR (Yürüyüş).....	205
Ç.KÛY (Mahalle).....	207
a) Umumi Olarak Kûy.....	207
b) Kûy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar.....	208
1.Kâ'be.....	208
2.Fitne-gâh.....	209
3.Kerbelâ.....	210
D.EŞİK.....	211
E.TER (Arak).....	211
F.NEFES (Dem).....	213
G.SES.....	214
Ğ. HUY.....	215
H. TEBESSÛM (Hande).....	216
I. NAZ (Cilve, İşve, Gunc u delâl).....	218
SONUÇ.....	224
KAYNAKÇA.....	228
KONULARA GÖRE İNDEKS.....	230

GİRİŞ

Dîvân edebiyatı olarak da adlandırılan Eski Türk Edebiyatımızın tam anlamıyla anlaşılabilmesi, bu edebiyatın çok yönlü araştırılması ile mümkündür. Bugüne kadar yapılan edebiyat tarihi, biyografi, edisyon kritik, tahlil ve benzeri çalışmalar sayesinde divan edebiyatımız çeşitli yönlerden incelenmiş ve böylece bir çok eser ortaya konulmuştur. Bu konuda Nejat Sefercioğlu; “*Bir edebiyatın gerçek anlamda anlaşılması, bu edebiyatı vücuda getiren ürünlerin ve ürünleri oluşturan sanatkârın, fikir ve hayâl dünyasına girerek değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır.*”¹ demektedir. Cemâl Kurnaz da; “*Esas incelenmesi gereken sanatçının eseridir. Böylece, ilmi ve objektif bir inceleme sonucunda sanatçının his ve hayâl dünyası ile fikri muhtevasını meydana getiren unsurların tespiti mümkün olabilecektir. Her şahsiyet için böyle bir çalışma yapıldıktan sonra mukayese yolu ile kimlerden etkilendiği, kimleri etkilediği, şahsi tasarruflarının neler olduğu ortaya çıkacaktır.*”² diyerek bu türde yapılacak çalışmaların önemini vurgulamıştır.

İşte biz bu düşüncelerden hareketle Fehîm-i Kadîm’in fikir ve hayâl dünyasına girerek, onun “*Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*” ile ilgili tasavvur ve tahayyüllerini tespit etmeye çalıştık. Böylelikle genç yaştaki şâirimizin sevgiliye bakış açısını belirlemeyi hedefledik. Bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele aldığımız bu çalışmamızla bu türde yapılan araştırmalara bir nebze katkıda bulunmayı amaçladık.

Fehîm-i Kadîm Dîvanı’nda “*Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*” ile ilgili bu çalışmamızda Dr. Tahir Üzgör’ün; “*Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*” adlı eserini esas aldık. Dîvandaki sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili tespit edebildiğimiz beyitleri fişledik. Bu fişlemeyi yaparken esas aldığımız eserdeki beyitlerin yazılış şekillerine ve transkripsiyon sistemine bağlı kaldık. Ancak hatalı yazıldığını düşündüğümüz bazı kısımlarda düzeltmeler yaptık. Yaptığımız düzeltmelerin aslını dipnotta gösterdik.

Elde ettiğimiz bilgiler neticesinde tezimizi iki ana başlık altında oluşturduk. “*Sevgilinin Güzellik Unsurları*” olarak adlandırdığımız birinci bölüm; saç, alın, göz,

¹ SEFERCİOĞLU, M. N., 1981, Fuzulî Dîvânı’nda Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler, (Bilim Uzmanlığı Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

² KURNAZ, C. , 1996, Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlili, MEB Yayınları, İstanbul.

kaş, kirpik, gamze, dudak, hat, hâl, yüz, boy, bel, beden, el, ve ayak gibi sevgilinin fiziki yapısı ile ilgili unsurların ele alındığı bölümdür. “*Sevgilinin Diğer Güzellik Unsurları*” olarak adlandırdığımız ikinci bölüm ise; bûse, söz, reftar (yürüyüş), kûy (mahalle), eşik, ter (arak), nefes (dem), ses, huy, tebessüm (hande), naz (cilve, işve, gunc u delâl) gibi sevgilinin fiziki güzelliğinin yanında tavır, davranış, karakter ve yaşadığı yer itibariyle ele alındığı, çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu edildiği beyitlerin yer aldığı bölümdür. Sonuç bölümünde bu unsurlar ayrıntılı olarak değerlendirildiği için tekrara düşmemek adına ismen belirtilmiştir.

İşte bu başlıklar altında şâirin, sevgiliye bakış açısını tespit etmeye, dîvândaki sevgili ve sevgiliye ait olarak kabul edilen güzellik unsurlarını belirlemeye çalıştık. Maddi ve manevi yönleriyle bir bütün olarak kabul edilen sevgilinin güzellik unsurlarını saçlardan başlayarak, başta bulunan diğer öğeleri, daha sonra bedeni ile ilgili öğeleri ve sevgilinin fiziki yapısı dışındaki unsurları dikkatle sıraladık. Her maddeyi kendi içinde anlam ilgisi olan unsurları alt alta gelecek şekilde düzenledik. Tezimizin konusu Fehîm-i Kadîm’in şiirlerini şerh etmek olmadığı için mümkün olduğu kadar beyitlerin şerhinden kaçındık. Her maddenin başına, o madde ile ilgili genel mahiyette kısa bir değerlendirme yaptık. Türkçe Dîvândan tezimize örnek olarak aldığımız beyitlerin altındaki nazım şekillerini, gazel; G, kaside; K, rübâî; R, musammat, M, terki-i bend; T.B. ve beyit; B kısaltmalarıyla gösterdik. Bu kısaltmaların başında sayfa numaralarını verdik. Sonuç bölümünde, bu çalışma ile ulaştığımız neticelerin kısa bir değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Ele aldığımız madde başlıkları ile ilgi konuların yer aldığı beyitleri İndeks bölümünde Türkçe Dîvândaki sayfa numaraları ve konularına göre sıralayarak verdik. Yararlandığımız ve başvurulabilecek kaynakları bibliyografya bölümünde gösterdik.

Çalışmamız sırasında metod ve değerlendirme yönünden M. Nejat Sefercioğlu’nun, “*Nev’î Dîvanı’nın Tahlîli*” adlı eserini esas aldık. Ayrıca Dr. Mehmet Çavuşoğlu’nun, “*Necati Bey Divanı’nın Tahlili*”, Dr. Harun Tolasa’nın, “*Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*” ve Cemâl Kurnaz’ın, “*Hayâlî Bey Divanı’nın Tahlîli*” adlı eserlerinden de yararlandık.

Tezimizin konusu Fehîm-i Kadîm’in hayatını, edebi kişiliğini ve eserlerini araştırmak değildir. Ancak fikir ve hayâl dünyasına girmeye çalıştığımız ve “*Sevgili ve*

Sevgilinin Güzellik Unsurları” ile ilgili tasavvurlarını tezimize konu edindiğimiz Fehîm-i Kadîm’in hayatı hakkında kısa da olsa bilgi vermeyi de uygun bulduk.

FEHÎM-İ KADÎM’İN HAYATI - EDEBİ KİŞİLİĞİ –ESERLERİ

XVII. yüzyıl şâirlerimizden olan Fehîm-i Kadîm’in, asıl adı “*Mustafa, mahlası Fehîm’dir.*”³ Şâir; “*Uncuzâde lakabıyla tanınmış, diğer Fehîm mahlaslı şâirlerden ayrılması için de Fehîm-i Kadîm olarak adlandırılmıştır.*”⁴ İslâm Ansiklopedisinde “*Sadece bir mecmuada tespit edilen bir kayda göre Fehîm, başlangıçta Dakîkî mahlasıyla şiirler söylemiş ve bu mahlasla bir divan teşkil etmiş ancak daha sonra bu dîvânı yakarak Fehîm mahlasıyla şiirler yazmıştır.*”⁵ denilmektedir.

Kaynaklarda ailesi hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Fehîm’in babasının, “*Arap*”⁶ olduğu ve “*İstanbul’da Tahtakale’de veya Parmak Kapı’da unculuk yahut kurabiyecilik*”⁷ yaptığı ifade edilmektedir.

Fehîm’in doğum tarihi kaynaklarda 1037/1627 olarak gösterilmektedir. Ancak bu konuda çeşitli tereddütlerin olduğu ifade edilmiştir. Tahir Üzgör; “*Fehîm’in doğum tarihini şimdilik kaydıyla 1037/1627 olarak kabul etmekteyiz*”⁸ diyerek bu konudaki tereddüdünü belirtmiştir.

Kaynaklarda Fehîm-i Kadîm’in eğitimi, yetişmesi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak, “*eserlerinden yola çıkarak ailesinden ana dili olarak Arapçayı*”⁹ öğrendiği,

Farsçayı da daha “*on yaşında iken Örfî Dîvânı’nı istinsah edişinden*”¹⁰ çok erken yaşlarda öğrenmiş olduğu kabul edilmektedir.

³ ÜZGÖR, T., 1995,İslâm Ansiklopedisi, “Fehîm md.” Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C:12, s.295. İstanbul.

⁴ İSEN,M., 1997,Ötelerden Bir Ses, Akçağ Yayınları, s. 240, Ankara.

⁵ ÜZGÖR,T., 1991,Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.11, Ankara.

⁶ ÜZGÖR,T.,1991, s.3.

⁷ YÖNTEM,A.C. , İslâm Ansiklopedisi “Fehîm md.” C.4, s.538.

⁸ ÜZGÖR,T., 1991, s.3

⁹ YÖNTEM,A.C., s.538

¹⁰YÖNTEM, A.C., s.538

Fehîm'in hayatı çeşitli talihsizliklerle geçmiştir. Bir süre kâtiplik yapmıştır. Kudüs, Mekke, Medine ve Edirne'de bulunduğu, 1644 yılında Mısır'a gittiği belirtilmektedir. Kaynaklarda “*Mısır'a gitmeden önce yazdığı bazı şiirlerinde talihsizliğinden, Anadolu'da mevki sahiplerinin değer bilmezliklerinden, bu ülkenin kötülüğünden, buradan kurtulma arzusundan ve şâirlerin rezilliklerinden şikâyet eder. Bosnalı Mezâkî Süleyman Efendi'nin teşvikiyle 1644 yılında Mısır'a vali tayin edilen Eyüp Paşa'nın maiyetine katılır.*”¹¹ Ancak Fehîm'in “*zamanla buradan da sıkıldığı ve İstanbul'a duyduğu hasreti dile getirmeye başladığı, bu hasret ve gurbetten dolayı içkiye müptelâ olduğu*”¹² ifade edilmiştir. Valinin gözünden düşmesinin sebebi olarak da “*bu davranışlarının çevresindekiler tarafından hoş karşılanmaması ve Mezâkî Süleyman Efendi*”¹³ gösterilmektedir. Şâir'in, bu durum karşısında bağışlanmak için Eyüp Paşa'ya bir kaside yazdığı tahmin edilmektedir. Bu kasidede etrafındakilerin dedikoduları yüzünden gurbetten sıkıldığını belirtmiştir. Kaynaklarda “*Mısır kalesi dizdarı Mehmed Ağa'nın sağladığı imkânlarla Mısır hazinesini İstanbul'a götüren bir kafîleye katıldığı*”¹⁴ ancak şâirin; “*İstanbul'a varmadan Konya'nın Ilgın kasabasında sıtma veya veba sebebiyle vefat ettiği*”¹⁵ ifade edilmiştir. Doğum tarihindeki tereddütler ölüm tarihi konusunda da olmuş; “*Şeyhî, Sâfiyî, Tevfik ve Safvet 1058/1648, Mücîb ise 1057/1647*”¹⁶ olarak vermiştir. Evliya Çelebi Fehîm'in mezarının; “*şehirdeki caminin mihrabı önünde*”¹⁷ bulunduğunu kaydetmektedir.

Kaynaklarda Fehîm, “*hoş sohbet, tok sözlü ve değeri lâıyıkıyla bilinmeyen bir şâir olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda düzenli bir işe girmedığı ve bohemce bir yaşayışı*”¹⁸ benimsediği belirtilmektedir.

Fehîm-i Kadîm, Evliya Çelebi'ye göre; “*on yedi ve Safâî 'ye göre on sekiz yaşında divanını tertip etmiştir.*”¹⁹ Kendine has üslûbu olan bir dîvân şâiridir. O çevre tasvirlerine günlük olayları tabii bir şekilde eklemeyi başarmıştır. Onun bu başarısında benimsemiş olduğu Sebk-i Hindi üslûbunun katkısı büyüktür. Ancak “*Fehîm'in*

¹¹ YÖNTEMA. C., s.538.

¹² YÖNTEM,A.C., s.538.

¹³ YÖNTEM,A.C., s.538.

¹⁴ YÖNTEM,A.C., s.538.

¹⁵ YÖNTEM,A.C., s.538.

¹⁶ ÜZGÖR,T., 1991, s. 9.

¹⁷ ÜZGÖR, T., 1995, s.295.

¹⁸ YÖNTEM,A.C., s.538.

¹⁹ YÖNTEM,A. C., s.538.

şairlerinde görülen ıstırap tamamıyla mizacının ve kendi hayatının şiire aks etmesi”²⁰ olarak değerlendirilmektedir. Şiirde esas olarak kendi iç dünyasını anlatan şâir, “düşünce yerine muhayyileyi, dış dünyadan çok insanın heyecan ve kederini esas temalar olarak benimseyen *Sebk-i Hindi*’nin *dîvân* şiirindeki ilk büyük temsilcisi”²¹ kabul edilmektedir. Söz sanatlarının yerine mânâ sanatlarını tercih etme yolunu benimseyen Fehîm, şiirinde “fazla sözden kaçınıp kısa ve dolgun söyleyişi tercih etmiş aynı zamanda kafiye ve rediflerde de yenilikler ortaya koymuştur.”²²

Kaynaklarda İran şâiri Örfi’nin tesiri altında kalarak yetiştiği belirtilmektedir. Erken yaşta vefat ettiği için tam anlamıyla şiir alanındaki kabiliyetini geliştirme fırsatı bulamamıştır. Ancak kaynaklarda, “*Nâilî, Neşâtî, Tiflî, Fasîh, Sürürî, Nâbî, Cevrî, Nahifî, Şeyh Galib, Nevres-i Kadîm, Enderunlu Vâsîf, Namık Kemâl, ve bütün Encümen-i Şuarâ şâirlerini içine alan oldukça geniş bir etki alanı vardır.*”²³ denilmektedir. Özellikle “rûz u şeb” redifli na‘atı için Tahir Üzgör; “*Başta Neşâtî olmak üzere divan şiirinin en büyük na‘at şâiri Nazîm, Şeyh Galib ve İzzet Molla tarafından tanzir edilmiş ancak hiçbirine ne teknik açıdan ne de hayâl ve mânâ zenginliği bakımından örneğine yaklaşabilmiştir.*”²⁴ diyerek Fehîm’in şiirdeki başarısını ifade etmiştir.

Fehîm’in kullandığı ana temalar, aşk, ızdırıp, hikmet, tasavvuf, dünyanın ve kaderin zemmi, medhiye ve fahriye olarak sıralanabilir. Fehîm bu temaları, “*şahsi sayılabilecek bir üslup içerisinde vermiş*”²⁵ ve orijinal söyleyişler yakalamıştır. Şâir’in kendi ifadelerinden çıkardığımız sonuç kendisini devrindeki şâirlerden üstün gördüğü ve şiirine çok güvendiğidir. Bu güveninde de haksız olmadığını kendisi için söylenenlerden, şiirleri için yapılan tanzirlerden ve tesiri altında kalan şâirlerden anlamak mümkündür. Nitekim bir kaynakta Evliya Çelebi’nin Fehîm için; “*Güyâ zamanının Örfi’si ve Sâib’idir; Figân-nâme’sine ve Naat-ı şerif’ine zamanımız şuarası nazire edememiştir.*”²⁶ diyor.

²⁰ ÜZGÖR, T., 1995, s.295.

²¹ ÜZGÖR, T., 1995, s.295.

²² YÖNTEM, A. C., s.538.

²³ ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.

²⁴ ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.

²⁵ ÜZGÖR, T., 1991, s. 61.

²⁶ YÖNTEM, A. C., s.538

Fehîm-i Kadim, yaşadığı hayatı şiirlerine yansıtmayı başaran bir divan şâirimizdir. Nitekim Mustafa İsen, Fehîm-i Kadim'in şiirlerinden söz ederken; “*Şiirleriyle bir ölçüde dîvân şiiri geleneğini kırmış ve yaşanan hayatı şiirlerine sokmuştur.*”²⁷ demektedir. Fehîm'in şiirlerinde yer yer bütün güzelliği görülür. Kendine has üslûbu ile şâir daha çok iç dünyasını anlatmıştır. “*Söz sanatlarından ziyade mânâ'ya önem vermesi, sözü kısa ve dolgun söyleyişi, kafiye ve rediflerde getirdiği farklılıklar*”²⁸ dîvân edebiyatımız açısından önemlidir. Çok erken yaşta ölmesine rağmen kendisinden sonra gelen pek çok şâire tesir etmiştir.

Eserleri:

1-Dîvân; Kaynaklarda küçük bir eser olarak kabul edilen Dîvân'da, “*on yedi kaside, biri terci-i bend, üçü terki-i bend, biri tazmin olmak üzere beş musammat, on altı kıta, 293 gazel, elli altı rubâî ile Farsça üç gazel iki kıta, ve üç rubâî vardır.*”²⁹ denilmektedir. İslâm Ansiklopedisinde, “*İstanbul kütüphanelerinde otuzdan fazla nüshası*”³⁰ bulunduğu belirtilmektedir. Dîvân iki ayrı çalışma olarak yayınlanmıştır. İlk çalışma 1934 yılında Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yapılmış, ikinci çalışma tez çalışmamızda esas aldığımız, 1991 yılında Tahir Üzgör tarafından yayınlanan eserdir.

Tahir Üzgör; “Dîvânı'ndan başka hafif bahrının Fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün kalıbıyla yazılmış 273 beyitlik mesnevi tarzında bir **şehrengîz'i**, Arap, Arnavud, Ermeni, Rum, Yahudi, Tatar, Acem, Kürt, Türk ve kendi ağzından olmak üzere on ağzı taklit etmek suretiyle **bahr-ı tâvil**'den yazdığı uzunca bir manzumesi, bir **tercüme-i letaif-i kibar**'ı ve **Durub-ı Emsâl-i Türkî** gibi eserleri varsa da bunların üzerinde durulacak bir değere sahip olmadığını söyleyebiliriz. Zira, dîvânında pek nadir olarak ölçülü ve sınırlı bir şekilde karşımıza çıkan ve bir bakıma Nedîm'in habercisi olarak telakki edebileceğimiz müstehcenliğin bu şiirlerinde çok bayağı bir hüviyette karşımıza çıktığını görmekteyiz.”³¹ diyerek Fehîm'in eserlerinden söz etmektedir.

²⁷ İSEN, M., 1997, s. 242.

²⁸ İSEN, M., 1997, s. 243.

²⁹ ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.

³⁰ ÜZGÖR, T., 1995, s. 296.

³¹ ÜZGÖR, T., 1991, s. 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SEVGİLİ VE SEVGİLİNİN GÜZELLİK UNSURLARI

A. SEVGİLİ

a)Umumi Olarak Sevgili

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sevgilinin karakterine ve fizikî yapısına uygun düşecek pek çok kelime ve terkibe yer verilmiştir. Bunlar ya doğrudan doğruya sevgili için ad olarak kullanılmış ya da teşbih ve mecazlar yoluyla sevgilinin sıfatı olmuştur. Bu kelime ve terkiplerden bazıları şunlardır: Cân, gül, gül fidanı, ğonca, perî, sâķi, âhû, gazal, sanem, büt, âfet, şeh, şâh, padişah, şûh, tabib, fettân, âşûb, hurşid, mâh (meh), cadû, sahir, İsi-nefes, dilber, dilber-i hōdbin, hōd-bin, dil-nüvâz, dil-nevâz dil-rûba, levend, doĝan, vs.

Fehîm-i Kadîm'e göre sevgilinin en belirgin özelliği âşıklarına karşı takındığı zalimce tavrıdır. Sevgili âşığa karşı amansız, zâlim ve kan dökücüdür. O, cefâ sanatında usta olan bir varlık olarak tahayyül edilmiştir.

Bî-amân ħançer be-dest âlüfte-mezheb olmasun

Böyle zâlim dilber-i ħûn-ħvâresi bir kimsenüñ

(544, G:CLXXIX, B:6)

Fenn-i cefâda o meh 'aksine olmuş şerîk

Âyîneyi nüshâ-i nâz u niyâz eylemiş

(492, G:CXLII, B:2)

Sevgilinin kan dökücü olarak vasıflandırıldığı bir beyitte sevgilinin açtığı her yaranın âşığın gönlüne büyük bir şevk verdiği ifade edilmiştir. Âşığın sevgilinin yaptığı her şeyi ilgi belirtisi olarak gördüğü inancı da bu hayalin kurulmasında etkili olmuştur.

*Yine pür-yara olur zaḥm-ı tîḡüñ şevḳına bir dil
İderseñ olmaz ey ḥūni dili biñ pāre āzürde*

(646, G:CCLXI, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili vefa düşmanı olarak ele alınır. Âşığa karşı vefasız ve zalim olan sevgili yabancılara vefa ile yaklaşır ve onlara ilgi gösterir.

*Helāküñem senüñ ey kāfir-i vefā-düşmen
Nedür bu deñlü cefāya şitāb-ı ḡamze-i şūḡ*

(352, G:XXXVII, B:2)

*Ġam degül aḡyāra itsün bir nigāhuñ biñ vefā
Korḡaram ammā vefā-dār olmaḡa mu^c tād olur*

(412, G:LXXX, B:5)

Bazı beyitler de ise sevgiliden vefâ ve devâ beklenilmez. Onun cevri vefâ, derd arttırıcılığı da devâ olarak ele alınmıştır.

*Cevr it ey şûḡ-ı cefā-pîşe vefādan geçdüm
Derdümi bārî füzün eyle devādan geçdüm*

(592, G:CCXVIII, B:1)

Sevgili âşığı daima tanımazdan gelir ve ona yabancı gibi davranır. Bu tavrı ile âşığı helak eder. Bazı beyitlerde sevgilinin tegafül dolu bakışının âşığın gönlündeki etkisi ve bu bakış karşısında âşığın takındığı tavır ele alınmıştır.

*Nigeh it ta^callül itme ḡuluñam tecāhül itme
Ölürem teḡāfül itme bu ḡarīb derd-mende*

(644, G:CCLIX, B:3)

*Raḥm eyle ki bî-mecâl oldum
İtmekde dile eṣer tegâfûl*

(254, M/T.B.III:3, B:2)

Birçok şâirde olduğu gibi Fehîm-i Kadîmde de sevgilinin cefâsı, âşığa hoş gelen bir unsur olarak görülmektedir. Sevgilinin eziyet ve cefâsı âşık için bir lütûf olarak ele alınmıştır. Bu sebeple bazı beyitlerde sevgilinin tegafûl dolu bakışı, âşığın canı ve gönü için bir teselli kaynağı olarak gösterilmiştir.

*Ḳo eylesün baña düšnâm-ı telḥ ü zehr-i nigâh
Lezîzdür ğazab-ı yâr-i dil-nevâz lezîz*

(362, G:XLIV, B:6)

*Bir gûne teselli-i dîğerdür
Cân u dil-i zâra her teĝâfûl*

(254, M/T.B.III:3, B:7)

Âşık sevgilinin tüm eziyetlerine katlanır. Bu eziyetleri, ilgi göstergesi olarak kabul eder. Fakat onun kendisinden başka kimse ile ilgilenmesini istemez. Sevgilinin çevresindekilerle olan alakasından rahatsız olur. Ancak sevgili âşık dışında herkesle ilgilenir.

*Beni ḥâk itdi ḥasret dilber-i ṭannâz müstaĝnî
Gedâ muḥtâc-ı pâ-bûs u şeh-i mümtâz müstaĝnî*

(676, G:CCLXXXVII, B:1)

Bazı beyitlerde sevgili dünyada eşi olmayan bir zaman âfeti olarak ele alınmış ve mahlasının da bu sebeble Āfetî olduğu söylenmiştir.

*Cihānda āfet-i devrān-ı bî-bedelsin sen
Olur egerçi ki sercümle dilberān āfet*

(168, K:XI, B:17)

*İdince maḥlaşını Āfetī ol āfet-i cān
Olur zemānede bî-nām u bî-nişān āfet*

(168, K:XI, B:9)

Bir beyitte sevgili hem âşıkta yaralar açması hem de bu yaralara merhem olması özelliğiyle zikredilir.

*Ey merhem-i zaḥm-ı cān-ı āşık
Ey ḡamzesi hem-zebān-ı āşık*

(252, M/T.B.III:1, B:11)

Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde sevgili güzellik hususunda idealize edilmiştir. Sevgili bütün âlemde eşi benzeri bulunmayan bir güzeldir. Bazı beyitlerde sevgili güzelliği yönüyle Hz. Yusuf'a teşbih edilmiş ve Yusuf-ı sāni olarak vasıflandırılmıştır.

*Fehîm'i bende itdi Mısr'da bir Yūsuf-ı sâni
İraḡdan merḡabā Rūm'a duālar cümle iḡvāna*

(146, K:7, B:52)

Bazı beyitlerde ise Hz.Yusuf ile mukayese edilerek sevgili üstün tutulmuş ve güzelliği ile dillere destan olan H.z.Yusuf'un bile sevgilinin güzellik sofrasında perişan bir dalkavuk olacağı ifade edilmiştir. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve ona duyulan hayranlık böyle bir mübâlâğanın yapılmasında etkili olmuştur.

*Yūsuf oldı ḡvān-ı ḡüsünde bir āşüfte tıfeyl
Sāde-rūdur sāde lāzımdur mu'ammā-yı latîf*

(516, G:CLVII, B:5)

Sevgilinin güzelliğinin ele alındığı bir başka beyitte, Hz.Yûsuf'un bile onun güzelliği karşısında ah ederek sevgilinin kölesi olacağı tasavvuru kurulmuştur. Sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurun oluşturulmasında etkilidir.

*Her gören Yûsuf'ı âh eyler idi lîk senüñ
Hüsniñi görse eger Yûsuf iderdi şad-âh*

(156, K:IX, B:6)

*Hüsniñi görse eger Yûsuf olur bende saña
Hayl-i uşşâk nice olmasun efgende saña*

(268, M/T.B.IV:7, B:1)

Bir beyitte sevgilinin güzelliği mübâlâğalı bir şekilde dile getirilerek sevgilinin güzelliğini bir kere gören kişinin Hz. Yusuf'a bakmayacağı söylenilmiştir.

*Levh-i çeşminde muşavver olsa bakmaz Yûsuf'a
Şehr-i hüsni içre iden bir kez temâşâ-yı latîf*

(516, G:CLVII, B:4)

Fehîm, sevgiliyi anlatırken kozmik âlemden de yararlanır ve parlaklık, ulaşılmazlık yönleriyle ay ve yıldızlardan faydalanır. Sevgilinin güneşe ve aya teşbihi ona ulaşılmazlık vasfını kazandırır. Âşık için sevgili ulaşılmazdır. Bir başka beyitte, ise sevgili ulaşılmazlık yönünden periye teşbih edilmiştir. Beyitte sevgili peri gibidir ve kendi nurunda gizlenir denilmektedir.

*Âfitâba hem-nişîñ ü mâha oldum hem-civâr
Kevkeb-i bahtum gibi ol bî-vefâyı görmege*

(648, G:CCLXIII, B:4)

*Ey perī eyleme hūrşīd gibi ʿarż-ı cemāl
Kendi nūruñda ki pinhān olacağsın āhır*

(392, G:LXVI, B:4)

Sevgilinin güzellik hususunda yüceltildiği bir başka beyitte, ay ve güneş sevgilinin güzellik bahçesinin kapıcıları olarak tahayyül edilmiştir.

*Ravza-i h sn ñ ñ ola her dem
Māh u h rş d iki derbānı*

(212, K:XVII, B:10)

Güneş ile sevgilinin mukayese edildiği bazı beyitlerde ise güneşin sevgilinin güzelliği karşısında ışıksız kalacağı ve sevgilinin yolunun toprağı olacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

*Görse hüsnüñ āfitāb-ı pür-ziyā b tāb olur
Tāb-ı r y-ı şerm-nāk ñden hayā b tāb olur*

(412, G:LXXIX, B:1)

*ş k h-ı hüsn ile ř rāne verse raħřına cevlan
Hezār kelle-i h rş d h k-i rāh gerekdür*

(438, G:C, B:7)

Bazı beyitlerde sevgili görüldüğü her yeri karıştıran, fitneler koparan, felek tabiatlı, zalim ve kendi güzelliğine hayran olan bir dilber olarak ele alınır.

*Mānend-i felek-nihād h y 
Her-c z ʿ-ı sirişte-i cefādur*

(230, M/T.B.9, B:4)

*Sevdüğüm bir dilber-i hōd-bîn-i şeh-r-âşûbdur
Kendiniñ meftûn-ı dîdârıdur özge hûbdur*

(398, G:LXIX, B:1)

Bazı beyitlerde ise sevgili, kendini beğenen fakat aynı zamanda tevazu sahibi, utangaç ve mahçup tavırlı olarak vasıflandırılır.

*Bü'l- 'aceb-eyvâr bir dildârı sevdim dehrde
Hem tevâzu^c-kâr hem mahcûb-dil hem hōd-pesend*

(360, G:XLII, B:3)

Sevgilinin vasıflarının ele alındığı bazı beyitlerde; sevgili çabuk incinen, nazik mizaçlı, hayâ sahibi ve aynı zamanda şâir olan bir dilber olarak ele alınır.

*Bî-nazîr oldı Fehîm'üñ sözi kim sevdiği şûh
Hem hayâ-perver ü hem dilber ü hem şâ^cirdür*

(448, G:CVII, B:5)

*Gül-berg-i cānumı dahı ferş itsem incinür
Feryād yâr-i dilber-i nâzûk-mizâcdan*

(606, G:CCXXVIII, B:6)

Beyitlerde sevgili için sıralanan vasıflardan biri de “iyi tabiatlı” ve “gönül okşayıcı” olmasıdır. Şâir, sevgili için “yegâne gönül okşayıcı” sıfatını kullanmıştır. Sevgilinin yaptığı iyi ya da kötü her şeyin âşık için gönül okşayıcı olduğu tasavvur edilmiştir.

*Ol itdi beni ciḥanda mümtâz
Mecnûn-ı tabî^c at-ı selîmem*

(236, M/T.B.11, B:10)

El-minnetü lillāh ki baña itdi nigāh
Memnūnam o dil-nüvāzdan memnūnam

(704, R:XLIII, B:2)

Yegāne dil-nevāzā kayd-ı miḥnetden ḥalāş eyle
Terahḥum kıl es-ir-i pāy-ı bende çāh-ı ḥurmāna

(146, K:7, B:53)

Bir başka beyitte ise sevgilinin kıskançlığından kendini keserek kurbanına ölümü kolay bir işmiş gibi göstermeye çalıştığı ifade edilmiştir.

Mihribānum kendi bismil eyler oldı reşkden
Ölmeği ḳurbānına ya nī kim āsān gösterür

(160, K:X, B:5)

Sevgilinin en önemli vasıflarından biri de nazlı oluşudur. O naz ülkesinin padişahı olarak tahayyül edilir. Hançere teşbih edilen nazı ile sevgili, âşığın gönlünde yaralar açan, âşığın feryād etmesine ve bu naz ile edaya dayanamayıp ölmesine neden olan bir padişah olarak tahayyül edilmiştir.

Raḥm kıl ey ḡāzab-ālūde şeh-i kişver-i nāz
Çāk çāk itdi yeter cān ü dili ḥançer-i nāz

(458, G:CXV, B:1)

Nedür biḥūde zālim mekr ü ālüñ
Helāk itdi beni ḡunc u delālüñ

(540, G:CLXXVII, B:1)

Bir başka beyitte sevgilinin nazını gittikçe arttırması halinde âşıkların seslerinin bütün dünyayı kaplayacağı tahayyülü kurulmuştur.

*Tā böyle iderse nāza āheng
Dünyāyı tutar nevā-yı uşşāk*

(218, M/T.B:2, B:8)

Ancak bazı beyitlerde âşğın sevgilinin naz kılıcının açtığı yaralardan son derece memnun olduğu tasavvuru kurularak, bu nazın sürekli olması ve giderek artması için âşğın dua ettiği söylenmiştir.

*Cānumuz vakf-ı tîğ-i nāz idelüm
Zahm urduqça bir niyāz idelüm*

(596, G:CCXXI, B:1)

Sevgilinin önemli vasıflarından biri de aynaya bakmayı çok sevmesidir. Sevgili her aynaya baktığında fitne safları ve sevgilinin kendine olan hayranlarının artacağı tasavvuru kurulmuştur. Bu nedenle âşğın sevgilinin aynaya bakmasını istemediği ifade edilmiştir.

*Mir^o āta baqıp eyleme āşübi ziyāde
Bir şaff-ı siyeh-fitne yeter iki şaf itme*

(654, G:CCLXVIII, B:2)

Ancak bir taraftan da sevgilinin kendi ayrılığına dayanamayacağı tasavvuru kurulmuş ve sevgilinin aynada kendisini göremezse âşık gibi bîtab düşeceği söylenmiştir.

*Kendüñ itmezsın taħammül hecrüñe āşık degül
Gör nice bi-tāb olursun baqmasañ āyñeye*

(658, G:CCLXXII, B:2)

b) Sevgili ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Hz.Yusuf, Hz. Musa, Hz.İsa

Divanda sevgili çeşitli yönleri ile bu peygamberlere teşbih edilmiştir. Bu teşbihte âşığın sevgiliyi yüceltme arzusu etkili olmuştur.

Sevgilinin dudağının ve nefesinin Hz. İsa gibi ölüleri diriltme ve hastalara şifa verme özelliğine sahip olduğu inancı sevgilinin “İsî nefes” olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Sevgilinin kelâmının bir mucize olarak düşünülmesi ile Hz.Mûsâ’nın mucizelerinden biri olan Allah’la konuşması ve peltekliği sevgilinin “Mûsâ dilli” olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Güzelliği ile herkesi büyüleyen sevgili bu konuda güzelliği ile nam salmış olan Yûsuf peygambere teşbih edilmiştir. Sevgili bütün peygamberlerin mucizelerini içinde toplayan bir varlık olarak ele alınmıştır.

*Ey Yûsuf-ı İsa-dem-i Mûsâ-lüknet
Zülf-i ejder ü leb-i rûh-dihhüs-n-âfet
Nâmuñ diger enbiyâ ki itmiş sende
İcâzı bu hiç nebîlerüñ cem’ıyyet³²*

(686, R:VI, B:2)

*Seyr idüñ o dilber-i mümtâzımuñ icâzını
İtmege küşte dirildür âşık-ı ser-bâzını*

(274, M/TAZMİN.V:5, B:1)

2. Kâbe

Bazı beyitlerde sevgili Kâ’be olarak tahayyül edilmiştir. Âşık daima sevgiliyi görmeyi, ona ulaşmayı arzular. Bu nedenle de ona yönelir, onun olduğu her yere gider ve sevgilinin güzel yüzünü göstermesi, kendisi ile ilgilenmesi için yalvarır. Ondan gelen her şeyi bir lütûf olarak görür. Bu nedenle de sevgili ne yaparsa yapsın âşık, onun etrafında pervane gibi dönmeye devam eder. Âşığın bu hareketleri müslümanların

³² “rûhda vü”, “diger”, “evc-i” esas aldığımız kitaptaki yazılımı bu şekildedir. Ancak “rûh-dih”, “deger”, “hiç” olarak okunduğunda vezne uyduğu için bu şekilde düzelttik.

Kâ'be'yi tavafını andırır. Tüm bu unsurlar nedeni ile sevgili, Kâ'be olarak tahayyül edilir.

Tār-ı zülfem ki maṭāfım olalı Kaʿbe-i ḥüsn

Būy-ı pīrāhen-i Yūsuf benüm iḥrāmumdur

(170, K:XII, B:5)

Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte ise sevgili âşığın yalvarış kiblesi olarak tahayyül edilmiştir. Âşık kahrın da mutluluğun da sadece ondan gelmesini ister ve bu nedenlerle sadece sevgiliye yönelerek dua eder.

Leb-teşne-tiḡüñem seniñ ey kıble-i niyāz

Zehr-ābe-ārzū olamaz zemzem-āşinā

(316, G:X, B:2)

3. Peri

Peri ile ilgili bazı inanışlar sevgilinin peri olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Periler, son derece güzel ve etkileyici olduğu düşünülen varlıklardır. Onlar insanların kendilerini görmesine izin vermezler ve insanlardan kaçarlardı. Ancak sihir yolu ile perilerin görülebileceğine inanılır. Sevgili de âşıktan daima kaçır. Güzelliğini gizler. Peri gören kişi aklını yitirir, divâne olur. Âşık da sevgilinin güzelliği karşısında dilsiz ve şaşkın bir hâle gelir. Bu güzellik karşısında aklını yitirir. Bütün bu benzerlikler sevgilinin peri olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Beyitlerde açık istiare yoluyla peri sevgiliye ad olmuştur.

İtdi mestāne-nigehle ol perī ʿarż-ı cemāl

Keyf-i ḥüsniyle dil-i bīhüşum itdi deng ü lāl

(272, M/TAZMİN.V:4, B:1)

*Gūş kıl ey perî ki za'fundan
Ġāyibāne saña ħiṭāb itdüm*

(110, K:II, B:24)

Bir beyitte de sevgili hiçbir sihirbazın elde etmeye kudretinin yetmediği bir peri olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin ulaşılmazlığı ve güzelliği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Teshîre kâdir olamadı ol perî daḥı
Ālemde bir Fehîm gibi sihr-sâz ḥayf*

(520, G:CLIX, B:9)

Sevgilinin peri olarak vasıflandırıldığı bir beyitte, sevgilinin fitne koparıcılık özelliği ile periler arasında bir ilgi kurulmuş ve sevgili bütün cihanı fitne ile dolduran bir peri olarak tahayyül edilmiştir. Peri görmenin huzursuzluk ve belâ getireceğine inanılır. Sevgili de âşıklar arasında görüldüğünde fitneler kopar. Bu sebeple sevgili güzelliği ile bütün âlem'e fitneler salan bir peri olarak tasavvur olunmuştur.

*Cihân pür-fitnedür dehre kazâ āyā ne şalmışdur
Meger mestāne raḥşın ol perî meydāna şalmışdur*

(406, G:LXXV, B:1)

Divanda sadece bir beyitte sevgili “perî-zâd” olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıflandırmanın nedeni sevgilinin peri yavrusu kadar güzel olarak tahayyül edilmesidir.

*Feryād feryād ey perî-zād
Besdür dil-i āşığı bu bîdād*

(256, M/T.B.III:4, B:1)

4. Şem(Mum)

Sevgilinin yakıcılığı, yüzünün ışıklı olarak tahayyül edilmesi sevgilinin mum olarak tasavvurunun sebebidir. Âşığın pervane olarak tahayyül edilmesi de bu tasavvurda önemli bir etkidir. Âşık pervane, sevgili de ışık saçan bir mum olarak hayâl edilir. Âşık sürekli sevgiliye ulaşmak ister. Bu nedenle de pervanenin ışığa kanat çırpması gibi sürekli sevgiliye yaklaştırmaya çalışır. Onun ışığının etrafında döner. Ancak ateşe yaklaştıkça yanmaya başlar. Bu sebeple ışığın büyümesine kapılıp yanan pervaneye teşbih olunur.

Baňa ol şem^c verüp ruḥşat-ı şoḥbet bu gece

İtdi pervānesin āteşle ziyāfet bu gece

(640, G:CCLVII, B:1)

O şemⁱ meclis-i aḡyārda görüp olduk

Bu şeb yine ben ü pervāne encūmen-düşmen

(618, G:CCXXXIX, B:3)

Bir başka beyitte sevgili güzelliğinin ışığı ve parlaklığı nedeni ile sema eden gece odası mumu olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvurda da âşığın pervaneye teşbihi etkilidir.

Şuleñe pervāne olam görmedüm

Eyledügin şem^c-i şebistān semā^c

(114, K:III, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili Allah'ın tecelli mumu olarak da tasavvur edilmiştir. Sevgilinin Allah'ın güzelliğinin tecelli yeri yani sevgilinin Allah'ın güzelliğinin bir yansıması olduğu inancı bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve sevgilinin güzelliği de bu hayâlin oluşturulmasında etkilidir.

Olmüş ezeli şu'le-i Tūr ile sirişte
Ey şem^c-i tecell-i Hudā māye-i hüsniñ

(546, G:CLXXXI, B:2)

Sevgili güzelliğinin yakıcılığı itibariyle ele alındığı bir beyitte, tecelli mumu olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın pervane olarak tasavvuru, sevgilinin de onun bedeninde yaralar açan bir tecelli mumu olduğu tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur.

Envār-ı tecellidür iden cismini sūzān
Her şem^c idemez suhte-i pervāne-i aşkam

(566, G:CXCVII, B:6)

Olan pervāne-i şem^c-i tecellī
İder hurşīd gibi cāvidān raqş

(500, G:CXLV, B:8)

Başka bir beyitte sevgili âşığın gözünün mumu olarak tasavvur edilmiştir. Sevgiliye verilen önem ve sevgilinin âşık için değerini gösterme çabası böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Âşığın gönlünü aydınlatan ve âşığın görebilmesini sağlayan tek varlığın sevgili olduğu inancı bu tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

Ey çerāğ-ı çeşm-i aşık ben ki fānūs-ı hayālem
Cāme-hvābum rüşen eyle perde-i pīrāhenümden

(618, G:CCXXXVII, B:4)

5. Padişah (Şâh, Şeh)

Bu unsur divanda sevgilinin en çok benzetildiği, teşbih ve mecazlara konu edildiği ögedir. Birçok beyitte açık istiare yoluyla sevgiliye ad olarak kullanılmıştır. Sevgili ulaşılmazlığı, âşıkların kendisine kul-köle olmaları, âşığın gönül mülküne sahip olması, istediği zaman âşığa ilgi gösterip göstermemesi, gamze, bakış ve kirpik ordularına sahip

olması, âşığın ondan gelen her türlü eza ve cefayı lütûf olarak kabul etmesi gibi vasıfları nedeniyle padişah olarak tasavvur edilmiştir.

Sevgili bir beyitte âşığa zulm eden, âfete dahi kirpikleri ve bakışı ile feryad ettiren cefa ordularının padişahı olarak tasavvur edilmiştir.

Şeh-i cefâ-sipehâ dilber-i kazâ-nigehâ

Ki dest-i cevri müjeñden ider fiğân âfet

(168, K:XI, B:14)

Başka bir beyitte ise sevgili, köleleriyle durmadan savaştan kötü huylu bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin pek çok âşığının olması ve bu âşıkların köle olarak tahayyülü sevgilinin de padişah olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Tünd-ñû şâh gördüm âştî bilmez nedür

Bende-i efgendesiyle itmede her-gâh ceng

(530, G:CLVIII, B:2)

Bir beyitte ise cihanı keskin kılıcı ile kesip yok eden bir padişah olarak ele alınmıştır. Sevgilinin bakışlarının kılıca teşbihi sevgilinin de elinde kılıç savaşa giden bir padişah olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

*Cihānı hep kesüp şemşîr-i ğamzeñle helāk eyle
Gerekdür pādişāhum pādişāhān-ı cihān keskin*

(622, G:CCXLII, B:3)

Sevgilinin padişah olarak tahayyül edildiği bir beyitte sevgili güzelliği ve kıyafetleri itibariyle ele alınmış ve güzelliğin melek ordulu, eğri külahlı padişahı olarak tasavvur edilmiştir.

*Ey şāh-ı kec-külāh-ı mela ĩk-sipāh-ı hüsñ
Eyle otaĝ-ı şāhi per-i Cebre ’il’den*

(614, G:CCXXXV, B:6)

Sevgilinin naz etme özelliğinin ele alındığı bir beyitte sevgili, naz ülkesinin tahtında oturan mağrur bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığa sürekli naz etmesi, mağrur bakışları bu hayalin kurulmasında etkili olmuştur.

*Ol taht-nişîñ-i kişver-i nāz
Kim bir şeh-i maĝnür kec-külehdür*

(432, G:XCV, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili, güzelliği itibariyle ele alınarak güzellik ülkesinin padişahı olarak tahayyül edilmiş ve bu padişahın naz ordusu ile âşığın gönül mülkünü harap edişi ele alınmıştır.

*Çeşmüñe leşker-i āşüb müsahhar oldı
Milket-i hüsne Hüdā sen meleki ideli şāh*

(156, K:IX, B:9)

*Var kıyās it nic’olur mülk-i dil-i ehl-i niyāz
O şeh-i kişver-i hüsñüñ sipeh-i nāzına baķ*

(520, G:CLX, B:2)

Bir beyitte sevgili, işve ülkesinin tegafül ordulu padişahı olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin âşığa karşı daima naz etmesi, işveli bakışları ve hareketleri bu düşüncenin kurulmasını sağlamıştır. Sevgili âşığa bazen aşına gözlerle bakarken bazen de tanımazdan gelir. Bu özelliği itibariyle sevgili âşığa sürekli naz bahşişi sunan bir padişah olarak tahayyül edilmiştir.

*Ey şāh-ı teġāfūl-sipeh-i mülket-i işve
Peyk-i nigeħüñ ġāhi dile rūy-be rāh it*

(334, G:XXIII, B:3)

*Sen bahşiş-i nāz iderken ey şeh
Degmiş bu cāna meger teġāfūl*

(256, M/T.B.III:3, B:9)

Başka bir beyitte ise sevgili kan dökücü bir padişah olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığa sürekli ilgisiz davranması ve kızgın bakışlarınınin âşığın gönlünde derin yaralar açtığı tasavvuru böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

*Ĥin-rīzdür ol şāh o kadar kim gül-i surħı
Āsār-ı niġāh-ı ġāzabı yāsemen eyler*

(376, G:LV, B:4)

Sevgilinin cihan padişahı olarak tahayyül edildiği bir beyitte sevgili güzelliği itibariyle ele alınmış ve sevgilinin kendi güzelliğini görmesi halinde kendi kendine âşık olacağı söylenmiştir. Âşığın sevgiliye vermiş olduğu değer ve onu yüceltme çabası tüm bu tasavvurların oluşmasında etkili olmuştur.

*Āşık olurduñ eger görse idüñ sen de saña
Ba'dezīn bendeyem ey şāh-ı cihān ben de saña*

(270, M/T.B.IV:7, B:2)

6.Gül, Gonca

Sevgilinin gül veya gonca olarak tasavvur edilmesinin nedeni yüzünün güzelliği ve rengidir. Bu tasavvur âşığın da bülbül olarak tahayyül edilmesini sağlar. Aynı zamanda sevgilinin hem yüzü hem de dudakları goncaya teşbih olunur. Bazı beyitlerde ise her ikisi bir arada ele alınarak, sevgili gönül açan gonca olarak vasıflandırılmıştır.

Nâz-perver nâzenîn nâzük-beden gül-gonca-leb

Yaraşur olsa eger ol verd-i hürrem hõd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

Sevgili, yanaklarının rengi ve tavırları dolayısıyla güle teşbih edilmiştir. Hz. Muhammed-gül-sevgili ilgisini kuran şâir sevgilinin, Hz.Muhammed soyundan olduğu tahayyülünü de kurmuştur. Sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Bir emîrî-sîret-i gül-günü sevdüm gül gibi

Ben Fehîm'em mâ il i Âl-i Muḥammed'dür gönül

(562, G:CXCIV, B:8)

Bir diğer beyitte ise sevgili, gençliği ve güzelliği itibariyle yeni yetişen gül olarak tahayyül edilmiştir.

Ey bād-ı sabā bülbül-i güm-lâne Fehîm'ün

Âvârelüğün ol gül-i nev-hîze haber vir

(396, G:LXVII, B:5)

Bir beyitte ise sevgili, gül'e teşbih olunan endamı ile akıl ve idrak harmanının âfeti olan bir şûh olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili narinliği, zerafeti ve duruşu ile gül'e teşbih olunmuştur.

Nice şūh āfet-i şad-ırmen-i ʿaql u idrāk
Beni mecnūn iden ol şūh-ı gül-endāmumdur
 (172, K:XII, B:15)

Sevgili güzelliği, zerafeti ve nazikliği nedeni ile gül yaprağı olarak da tasavvur edilmiştir.

Ey bād-ı şabā yāsemin-efşāni-i eşküm
Ĥüy-gerde o gül-berg-i semen-bāze haber vir
 (396, G:LXVII, B:4)

7. Fidan

Divanda sadece bir beyitte sevgili işve fidanı olarak tasavvur edilmiştir. Âşığa karşı sürekli naz eden sevgili taze bir fidan kadar narin ve hassastır. Tazelik ve narinliğinin yanında sevgilinin boyunun uzun olması ve zerafeti bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Sen naĥl-i işveyi pür iden berg-i nāz ile
Bār-ı nihāl-i ehl-i dili ĥasret eylemiş
 (492, G:CXLI, B:3)

8. Serv

Sevgilinin serv olarak vasıflandırılmasında; sevgilinin boyunun uzunluğu, endamı, aheste aheste salınarak yürümesi ve nazı etkili olmuştur.

Ey serv n'ola pest ise ĥurşīd-i kıyāmet
Besdür ki bülend oldı senüñ pāye-i ĥüsnüñ
 (546, G:CLXXXI, B:6)

*Giryeyle idüp cūy-veş ol servi der-āgūş
Pāyına düşüp gūşe-i dāmāna şarılısam*

(566, G:CXCVIII, B:2)

9. Ay (Mâh, Meh, Meh-pare)

Sevgili ulaşılmazlığı, yüzünün parlaklığı, görüldüğü her yeri güzelliğinin ışığı ile aydınlatması gibi özelliklerinden dolayı ay olarak tasavvur edilir. Âşığın sevgiliye vermiş olduğu değer ve onu yüceltme arzusu bu tasavvurun kurulmasında önemlidir. Ayrıca ayın özellikleri ile sevgilinin bazı vasıfları arasındaki benzerlik de önemli bir etkidir. Sevgili tıpkı ay gibi bir görülüp bir kaybolur. Sevgilinin yuvarlak beyaz yüzü ile dolunay arasındaki şekil ve renk benzerliği de bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca bulutlar ardına gizlenen ay ile yüzünü saç bulutu ile örten sevgili arasındaki benzerlik çeşitli teşbihlerin yapılmasını sağlamıştır. Sevgili bazen yüzünü buluta teşbih olunan saçları ile gizler bazen de bu saç bulutu yarı yarıya aralanır. Bir hilâli andıran bu hali sevgili-ay tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır. Tüm bu benzerlikler nedeni ile birçok beyitte açık istiare yoluyla ay, sevgiliye ad olmuştur.

*Ƙaldı küsūf-ı ye 'sde hırş'ıd-i t̄ālī' üm
Etmez niķāb-ı h̄üsnin o meh n̄īm-bāz hayf*

(518, G:CLIX, B:3)

*İderdi āfitāb-ı şubħdan bāl̄n ü bister dil
Ĥayāliyle o māhuñ bir gece vaşlı naşīb olsa*

(636, G:CCLIV, B:3)

*Āh ile giryān u nālān devri der şeb-tā-seħer
Ehl-i dil kūyın o māhuñ pāsbanından bilür*

(454, G:CXII, B:2)

Sevgili ay olarak tasavvur edildiğinde gece, güneş ve yıldız gibi kozmik unsurlar da tenasüp içinde zikredilerek, bu kelimeler arasında çeşitli münasebetler kurulur. Bu unsurların parlaklığı, ulaşılmazlığı ile sevgili arasında kurulan ilgi bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

*Ol meh ki Fehīm oldı reşk-i Nāhīd
Haṭṭını gehi tırāş ider gāhī bedīd
Sübḥānallāh ne bü ʔ- ʿaceb sāḥirdür
Ḥurşīdi seḥāb ider seḥābı ḥurşīd*

(690, R:XIII, B:1)

*Toḫnma çarḥuma tīġ-i cefā ile ey māh
İder seni daḥı āteş-i şihāb-ı firāk*

(524, G:CLXII, B:4)

Bazı beyitlerde güneşin bile aya benzeyen sevgiliye hayran olduğu ve ayın güneşten daha güzel, etkileyici olduğu ifade edilir.

*Ḥüsnine nazīr olurdu ḥurşīd
Ammā ki o māh ʿaceb güzeldür*

(228, M/T.B.7, B:9)

*Ḥurşīd-i cihān olsa Fehīm eylemezem meyl
Dilber olıcaḳ ol meh-i tābān gibi olsa*

(638, G:CCLV, B:7)

Bazı beyitlerde ise bu tasavvur daha da ileriye götürülerek güneşin ışığını ay gibi güzel olan sevgiliden aldığı tasavvuru kurulur.

*Ey māh ḳalur dest-geh-i mihr mu ʿaṭṭal
İmdād-ı ziyā itmese sermāye-i ḥüsnüñ*

(546, G:CLXXXI, B:4)

10. Güneş(Mihr, Hurşîd)

Sevgili ile güneş arasındaki temel ilgi yakıcılık ve yüksekliktir. Beyitlerde sevgili güzelliği, işve ve nazı ile âşığın gönlünü yakar. İhtişamı ve güzelliği ile gözleri kamaştırır sevgili, âşık için güneşten farksızdır. Nasıl ki, güneşin görülmesi ile dünya aydınlanırsa sevgili de âşığın gönlünü aydınlatır. Güneş gündüzleri görünür, akşam olunca kaybolur. Sevgili de güneş gibi bir görünüp bir kaybolur. Güneşe doğrudan doğruya bakmak sakıncalıdır. Kısa bir süre için bile bakılsa gözler yaşarır. Âşık için sevgiliye bakmak da pek mümkün değildir. Sevgili o kadar güzel ve göz kamaştırıcıdır ki, ona bakan âşığın gözleri yaşarır. Tüm bu benzerlikler sevgili –güneş tasavvurunun kurulmasında temel sebeplerdir.

Âyîneye çok bakma olur gözüñe çün mihr

İfrāt ile hurşîde nazar itme zarar dur

(446, G:CVI, B:7)

Sevgili bazı beyitlerde güneşle mukayese edilerek, ondan üstün tutulmuş ve sevgili güneşin ışık kaynağı olarak tahayyül edilmiştir.

Za f ile oldı şimdi şu â-ı başar-mişâl

Mihr-i ruhıyla hîre iken çeşm-i âfitâb

(176, K:XIII, B:6)

Bir beyitte hüsn-i talil yoluyla zaten alevden hâsıl olan güneş, sevgiliye giden posta kuşuna teşbih edilmiş ve alevinin kaynağı olarak sevgili gösterilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Murğ-ı hurşîd n'ola olsa serâpâ şu'le

Küy-ı cānāna gider kāsıd-ı peygāmumdur

(170, K:XII, B:4)

Güneş birçok beyitte de açık istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur. Âşığın dünyasını aydınlatan tek güneşin sevgili olduğu tahayyülü şâirin böyle bir istiare yapmasını sağlamıştır.

Eylemez çün tâbiş-i hırşîd hırşîde eşer
Anuñ için âfitâbum cilve eyler bî-niķāb

(126, K:5, B:25)

11. Dürr (İnci)

Sevgili güzelliği ve âşığın ona verdiği değer nedeni ile çok kıymetli bir mücevher olan inciye teşbih edilmiş ve sevgili “dürr-i bî-bahā” ve “dürr-i yegāne” olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili âşık için kıymetli, eşsiz bir incidir.

Ümmîd-i seyr-i hüsnuñ eyā dürr-i bî-bahā
Çok âşināyı ğarķ-ı yem-i hayret eylemiş

(492, G:CXLI, B:2)

Ne çeşm-i pür-nem-i ummān ne ebr-i nîsānuz
Bu cūş-ı eşke o dürr-i yegānedür bā ış

(342, G:XXVIII, B:5)

12. Cādû (Sahir)

İnsanın sihir ile bir başka insana bağlanabileceği inancı sevgilinin cādû olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Sevgili, onu görenleri hayrete düşüren ve şaşkınlıktan konuşamayacak hâle getiren bir güzelliğe sahiptir. Onu görenler adeta kendinden geçer ve büyülenirler. Sevgilinin bu özelliği de onun büyü yapan bir cādû olarak vasıflandırılmasında etkili olmuştur.

Bir aceb cādû-firîbe oldı cānum mübtelā
Kārı ben âlüfteye gāhî vefā gāhî cefā

(272, M/TAZMİN.V:2, B:1)

*Ol meh ki Fehîm oldu reşk-i Nâhîd
 Haţtını gehi tirâş ider gâhî bedîd
 Sübhânallâh ne bü'l- 'aceb sâhirdür
 Hurşîdi şehâb ider şehâbî hurşîd*

(690, R:XIII, B:2)

13. Ahû (Ahu-yı vahşi)

Bazı beyitlerde sevgili, ele zor geçmesi, zerafeti ve güzelliği yönüyle âhû olarak tasavvur edilir. Ayrıca gözlerinin güzelliği ve iriliği de bu tasavvurda etkili olmuştur. Sevgili âşığı gördüğünde ürkek bir ceylan gibi ondan kaçır. Âşık ise bir avcı gibi sürekli sevgilinin peşindedir ve onun güzel yüzünü görmeye çalışır. Beyitte şâir sevgili için “ âhû-yı vahşi” tamlamasını kullanarak hem sevgiliyi bir ceylana benzetmiş hem de Leyla ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunarak Mecnûn’un çölde âhûlarla kurduğu dostluğu hatırlatmıştır.

*Rûy-ı dil gösterüp itdüñ beni çün dîvâne
 Oldum ey âhû-yı vahşî giderek bîgâne*

(266, M/T.B.IV:2, B:5)

14. Hümâ

Sevgili dîvânda sadece bir beyitte hümâ kuşu olarak tasavvur edilmiştir. Hümâ; elde edilmesi güç olan ve çok yüksekte uçtuğuna inanılan bir kuştur. Kanatlarının gölgesinin baht açıklığına sebep olduğuna inanılır. Sevgili de elde edilmesi zor, ulaşılmaz bir varlık olması, âşığa karşı kendisini çok yüksekte görmesi nedeni ile hümâ olarak tasavvur edilir.

*Biñ niyâz ile getürdüm o hümâyı şayda
 Şehlevendüm güzelüm şûh-ı cihânum diyerek*

(532, G:CLXX, B:2)

15. Şâhbâz(Doğan)

Sevgili, ele geçirilmesindeki zorluk nedeni ile doğan olarak tasavvur edilir. Ayrıca âşîğin gönül kuşunu avlayan bir avcı olarak tahayyülü de bu düşünüşte etkilidir. Bir beyitte sevgili, güzellik göğünün en üst noktasında uçan ve âşîğin gönül kuşuyla oynayıp, onu avlayan bir şâhbâz olarak tahayyül edilmiştir. Bazı beyitlerde şâhbâz açık istiare yoluyla sevgiliye ad olmuştur.

İder ol evc-i hüsniñ şâhbâzı

Hümâ-yı cân-ı uşşâk ile bâzî

(666, G:CCLXXIX, B:1)

Mâr-ı âha oldı âbisten şikest itme dilüm

Şâhbâzum h'âr bakma beyzadan şemşîr olur

(420, G:LXXXVI, B:2)

Şâhbâz insanlardan uzak, vahşi ve yırtıcı bir kuştur. Sevgili âşîği görünce kaçması ve ona çektirdiği cefalar itibariyle de şâhbâza teşbih olunur.

Üns idi elde iken şânuña âdet evvel

Şâhbâzum yoğ idi sende bu vahşet evvel

(266, M/T.B.IV:3, B:4)

16. Sâkî

Sevgilinin sâkî olarak tasavvurunda dudağın bade olarak hayâli ve içkinin insanın aklını baştan alması ile sevgilinin âşîği deli divâne etmesi arasındaki benzerlik etkili olmuştur. Beyitlerde sâkî açık istiare yoluyla sevgiliye isim olmuştur. Sevgiliye sâkî diye hitab edildiğinde “mey, surh, gül-gün, kadeh, şarap, mest, cünûn, cām” gibi sâkî ile ilgili sözcükler kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır.

*Mey-i gül-gün ile mánend-i lāle surh-rüy itdüñ
Zihî hüsn-i kerem şermende-i ihsānuñam sākî*

(S:670, G:CCLXXXIII, B:5)

*Cünün-ı aşk u mestî-i mey-i zencîrdür gerdün
Harābāt içre ben ser-ħalka-i mestānuñam sākî*

(672, G:CCLXXXIII, B:7)

Sākî yetiş harābuña cām-ı şarāb ver

Ben ğam yerem baña meze ne kebāb ver

(248, M/T.B.II:7, B:1)

17. Mugbeçe

Mugbeçe; kaynaklarda Mecusi çocuğu ve meyhaneci çırağı olarak açıklanır. Sevgili- mugbeçe kullanımını dîvanda sadece iki beyitte görüyoruz. Sevgilinin mugbeçe olarak tasavvuru zalimliği ve kâfir oluşu ile ilgilidir. Sevgili âşığa karşı ilgisiz ve zalimce tavrı nedeni ile onun aklını başından alır. Güzelliği, naz ve cilvesi ile âşığı mest eder. Âşık sevgiliyi gördüğünde aklını, dinini ve kendini unuttur. Sevgiliden başkasını gözü görmez. Bu nedenle o âşığa sürekli aşk şarabını sunan bir meyhaneci çırağı olarak tahayyül edilir.

Muğbeçe sevdiñ Fehîm ağlama dîñüm deyü

Cānunu da almamış ğayf ki az eylemiş

(494, G:CXLII, B:5)

Şubh-dem eyler iken şavma'ada cūş u ğurūş

Geldi peymāne-be-kef muğbeçe-i bāde-fürūş

(494, G:CXLIV, B:1)

18. Kâfir (Nâ-müselmân)

Sevgili âşığa karşı takındığı acımasız tavrı, gözlerinin daima mest olması, beline zünnar bağlaması gibi özellikleri nedeni ile beyitlerde nâ-müselman veya kâfir olarak vasıflandırılır. Ayrıca kâfirlerin Müslümanlara eziyet etmesi ve âşığın Müslüman olarak tasavvuru da sevgilinin kâfir olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır.

Bir kâfirüñ Fehîm gibi zaḥm-dâriyam

Kim ḥavf ile Mesîḥ dem urmaz ʿilâcdan

(606, G:CCXXVIII, B:7)

Bu da zaḥm-ı ziyâd oldı ki iflâs ile ğurbetde

Esîr oldı gönül bir bî-terahḥum nâ-müselmâna

(146, K:VII, B:50)

Sevgilinin uzun siyah saçlarının zünnar'a teşbihi sevgilinin de kâfir olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır. Beyitte sevgili küfrün belbağını kuşanan bir Mevlevî olarak tasavvur edilmiş ve belini saran, âşığın gönlünü asan saçları itibariyle kâfir olarak vasıflandırılmıştır.

Olurmuş mevlevî zünnâr-bend-i küfr bilmezdim

Temâsâ itmesem kâfir senüñ zülf-i dil-âvîzüñ

(550, G:CLXXXIII, B:2)

19. Hindû

Sevgili divanda sadece bir beyitte ateşle eteklerini savurarak raks eden bir Hindû olarak tasavvur edilmiştir.

Helâl olsun o Hindû'ya gül-i dâğ

Ki âteşle dâmen-feşân raḡş

(500, G:CXLV, B:5)

20. Sanem(Büt, Bütân)

Sevgili güzelliği itibariyle put olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili çok güzeldir. Öyle ki âşık onun bu güzelliği karşısında farkında olmadan bütün sırlarını açıklayıverir. Sevgilinin puta teşbih edildiği beyitlerde tenasüp sanatına sıklıkla başvurulduğu görülür. Şâir; “Hz İsâ, papaz, zünnâr, kilise, çan, rahip, kâfir”gibi put ile ilgili yakın anlamlı sözcükleri sevgilinin puta teşbih olunduğu beyitlerde sıklıkla kullanır. Put açık istiare yoluyla pek çok beyitte sevgiliye ad olarak kullanılmıştır.

Fâş eyleyen esrârımı hep hüsni-i bütândur

Yoğsa dil-i sevdâ-zede izhârı ne bilsün

(120, K:IV, B:9)

Bir büt-i cân-bağsa kıssîsem ki mânend-i Mesîh

Râhibîne çarhı deyr-i mihr ü meh- nâkûs olur³³

(422, G:LXXXVII, B:3)

Bir beyitte sevgili hem güzelliği hem de âşığın halinden habersiz oluşu yönüyle ele alınmıştır. Güzelliği itibariyle sevgili puta teşbih edilmiştir.

Dil bir şanemüñ aşkı ile zâr u zebündür

Ol dilber ise hâl-i di-li zâr ne bilsün³⁴

(120, K:IV, B:11)

Sevgili put olarak tasavvur edildiğinde âşık bu puta tapan kâfir olarak hayâl edilir. Sevgilinin tapılacak derecede güzel olduğunun düşünülmesi, onu gören âşığın nezaketle ona secde ettiği tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır.

‘Aşk ehli nezâketle eder ol büte secde

Mağşüdları yoğsa zemîn-bûs degüldür

(442, G:CII, B:4)

³³ “Râhibîne çarhı deyr-i mihr ü meh nâkûs olur” aslı bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.

³⁴ “hâl-i dili zârı” aslı bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.

Bazı beyitlerde ise sevgilinin güzelliğinin yanında, vefasızlığı da ele alınmış ve âşığın kendisine taptığını bildiği halde âşığa değil de yabancılara ilgi gösteren bir kâfir olarak vasıflandırılmıştır. Şâir, bir beyitte sevgiliyi hem put olarak tahayyül etmiş hem de kâfire teşbih etmiştir.

*Sen bütperest-i hüsni olursañ o kâfirüñ
Rağmina sen haruñ ol erâzil-perest olur*

(246, M/T.B.II:5,B:2)

Bir beyitte ise âşığın gönlünün sevgiliye “ya sanem” diye seslendiği ifade edilmiştir.

*Berhemen-şîve harem-perver-i ‘aşk-ı şanemüz
Yâ şanem yâ şanem ile dili güyâ iderüz*

(478, G:CXXXI, B:5)

Başka bir beyitte sevgili yine güzelliği itibariyle puta teşbih olunmuş ve tapılacak derecede güzel bir belâ göğü olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki ve güzelliği bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

*Allâhü ekber Allâhü ekber
Ol büt ne ‘aceb belâ-fezâdur*

(232, M/T.B. 9, B:9)

Bir beyitte ise sevgilinin güzelliği karşısında pek çok zahidin bile dini bir kenara bırakarak puta tapıcı olacağı tasavvuru kurulmuştur. Sevgilinin güzelliği, etkileyciliği böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Deyr içre ki ol büt heves-i encümen eyler
Çoğ zâhid-i tâ‘at-menişi berhemen eyler*

(376, G:LV, B:1)

21. Cellâd

Divanda sadece bir beyitte sevgili, eline çabuk güzel bir cellâda teşbih edilmiştir. Sevgilinin âşığa cefa çektirmede bir an bile düşünmemesi, bakış kılıcı veya kirpik oku ile âşığın canına kast etmesi gibi bazı özellikleri itibariyle sevgili âşık için elinde kılıç onu öldürmeye hazır bir cellât olarak tasavvur edilmiştir.

Zihî cellâd-ı çâbük-dest k'eyler

Benân üzre tîğ-i cân-sitân raķş

(498, G:CXLV, B:3)

22. Ebr-i 'aṭā (Bahşış bulutu)

Sevgili divanda sadece bir beyitte bahşış bulutu olarak vasıflandırılmıştır. Bulutlar sayesinde insanlar yağmur gibi büyük bir lütfa kavuşurlar. İnsanların bulutlardan beklediği en büyük bahşış yağmurdur. Ancak yağmurun çokluğu da felaket getirir. Bu nedenle de bulutlar her zaman rahmet getirmez. Âşık her an sevgilinin lütûfta bulunmasını ve kendisiyle ilgilenmesini ister. Ancak sevgili bulutlar gibi her an lütûfta bulunmaz. Bu nedenle de sevgili âşığa bahşış veren yani onu arada bir de olsa ilgisi ile lütfuna kavuşturan bir bulut olarak tahayyül edilmiştir.

Tek hemân eyleme pejmürde nihâl-i emelüm

Yoħsa ey ebr-i 'aṭā neşv ü nemâdan geçdüm

(592, G:CCXVIII, B:2)

B. SAÇ(Zülf, Giysû, Mû, Mûy)

a)Umumi Olarak Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurları içinde teşbihlere, tahayyüle ve tasavvurlara vesile olan, sıklıkla üzerinde durulan bir madde olarak ele alınmış ve dağınıklığı, perişanlığı, düz şekli, örülmüş hali, uzunluğu ya da kısalığı, rengi, kokusu nedeniyle birçok teşbihe konu olmuştur. Yapmış olduğumuz incelemede saç unsurunu şekil, renk ve koku olmak

üzere üç bölüm olarak sınıflandırdık. Ancak şu unutulmamalıdır ki; şâir ifadesini daha etkili kılmak için bu unsurları bazen birlikte kullanmıştır. Bu tasnif yapılırken en önde olan unsur göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

b)Saç ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

ba. Şekil Bakımından

1. Resen, Rişte(İp), Bend

Saçın bu unsurlarla teşbihi “asmak-asılmak; çekmek-çekilmek; bağlamak-bağlanmak” v.s gibi iple alâkalı tabirler itibariyledir. Fehîm-i Kadîm’in Dîvânı’nda en çok bu unsurların bağlama ile olan ilgisi göze çarpmaktadır. Çünkü sevgili ip(organ) gibi olan saçları ile âşığın gönlünü bağlamaktadır. Bu tasavvura göre, âşıkların gönlünün can ipine bağlı olduğunu sanmak büyük bir yanılgıdır. Çünkü o ezelden beri sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarına bağlıdır.

Şanma tende rişte-i cāna muḳayyedür gönül

Tā ezelden beste-i zülf-i müca^caddir gönül

(560,G:CXCIV, B:1)

Sevgilinin saçlarında bütün âşıkların gönüllerinin bağlı olduğu ve âşıkların gönüllerinin sevgilinin saç ipi ile bağlı köleler olduğu tasavvur edilir. Bazı beyitlerde âşığın bu kölelikten azad olmak istediği ele alınır ancak orada da asıl isteğin azad olmak değil o ipe bağlı tek köle olmak olduğu ifade edilir.

Her dili beste-i bend-i ser-i zülf eylemeden

Bendeñi başuñ için eyle gel āzād yeter

(384,G:LXI, B:5)

Şâir sevgilinin zülfüne bağlanmış gönülleri gördükçe âşığın hüma kuşu gibi olan gönlünün bu tuzağa yakalanmasının farz olduğunu söyler. Çünkü onun gönlü hüma

kuşu gibi yükseklerdedir. Sevgilinin saçlarında ancak böyle bir gönül yer almalıdır. Sevgilinin saçında bulunmak âşığın tek arzusudur. Âşık daima sevgilinin, sünbül bahçelerinden daha güzel olan saç bahçesinde gezmeyi arzular ve bunun hayâli ile yaşar. Kendisi dışındakilerin bu saç bağında bulduklarını gördükçe üzülür. Onların burada olmaması gerektiği inancındadır. Sevgilinin saçlarında bulunması gereken gönlün kendi gönlü olması gerektiğine inanır.

Gördükçe bend-i zülfüne vâbeste dilleri

Murğ-ı dil-i hümayya olur kayd-ı dām farz

(502,G:CXLVII, B:5)

Yusuf u Züleyha kıssasına telmih yapılan bir beyitte sevgilinin hem güzelliği hem de utangaçlığı ele alınmıştır. Bu beyitte sevgilinin, utangaçlığı nedeniyle yanağına saçlarının ipinden utangaçlık bağının peçesini yaptığı tahayyülü kurulmuştur. Böylelikle yüzünün hem utangaçlığından dolayı kızardığını kimse görmeyecek hem de güzelliğini bu peçe ile örtmüş olacaktır.

İderse rişte-i zülfin revā o Yūsuf-ı hūsn

Niķāb bend-i hacālet ruķ-ı Züleyhā'ya³⁵

(152,K:8,B:23)

2. Zencir, Silsile

Saç ile zincir arasında uzunluk, renk ve şekil bakımından benzerlik kurulur. Şâir, bu temel benzerliklerden yola çıkarak araya diğer bazı unsur ile halleri de ekleyerek ifadelerini güçlendirmiş ve böylece aradaki benzerliği daha etkili kılmıştır. Dîvân'da sıkça görülen saç ile zincir arasında kurulan ilgi zincirin yakalama ve bağlamada kullanılmasına dayanır. Eskiden deliler zincire bağlanır ve iyileşinceye kadar onunla korunurdu. Âşık sevgilinin saçlarına bağlanma isteğinden dolayı veya bu zincire bağlı olduğu için deli-divane olarak tahayyül edilmektedir.

³⁵“ Niķāb-ı bend-i ”kitapta bu şekildedir,yukarıda düzeltilmiştir.

*Ölürdüm hasret-i zencîr-i zülfiyle budur havfım
Yetim olur cünün fevt-i dil-i dîvânededen şöñra*

(636,G:CCLII, B:4)

Eskiden kölelerin zincire vurulması geleneği, âşığın sevgilinin saç zincirine bağlı bir köle olduğu tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur. Sevgilinin saçlarının şekil itibariyle zincire teşbihi ve âşıkların gönüllerinin sevgilinin saçlarında asılı olduğu tasavvuru bu hayâlin kurulmasında önemlidir.

*Bir seher kûyına vardım didi bir mahremine
Bağ şu dîvâneğe kim âşık-ı nâ-kâmumdur*

(172, K:XII, B:16)

*Baňa mecnun geçinen bende Fehim'dür bu
Beste-i silsile-i zulf-i dil-ârāmumdur*

(172, K:XII, B:17)

*Ey bād-ı şabā silsile-cünbāni-i şevkām
Zincîr-i ser-i zulf-i dil-āvîze haber vir*

(396, G:LXVII, B:3)

Sevgili saç zinciri ile tüm gönülleri bağlar ve kendine esir eder. Zaten sevgiliyi her gören deli-divane olur. Deliler zincire vurularak tedavi edildiğine göre sevgilinin saçları ile mecnunlarını zincire vurmasından daha tabii bir şey olamaz.

*Mecnunların itse o perî beste-i zencîr
Ben bende dağı zulf-i perîşāna şarılısam*

(566, G:CXCVIII, B:4)

Başka bir beyitte şâir, bu tasavvurunu daha da ileriye götürerek sadece âşığın gönlünün değil deliliğin bile sevgilinin saç zincirine bağlanmayı istediği tahayyülünü kurar.

*Dil degül kesret-i sevdāñ ile mecnūnuñ olan
Beste-i silsile-i zūlfūñ olur pāy-ı cūnūn*

(624, G:CCXLIII, B:7)

Bir beyitte sevgilinin saç zincirinin her kıvrımının köşesinde deliliği kible edinen ve bellerinde zūnnârları ile ibadet eden zahitlerin gönüllerinin asılı olduğu tahayyülü kurulur. Şâir, “saç-zincir, saç-zünnâr, cūnūn-zincir” sözcükleri arasında kurulan teşbihlerden yararlanarak ve tenasüp sanatının inceliklerinden faydalanarak tasavvurunu güçlendirmiştir

*Mu‘tekif her şiken-i silsile-i zūlfinde
Dil-i zūhhād-ı cūnūn-ķible vü zūnnār be-düş*

(496, G:CXLIV, B:4)

Zincire benzetilen sevgilinin saçları o kadar uzundur ki, sevgili yürüdükçe onun ayaklarına yüz sürer. Âşığın gönlünün saç zinciri ucunda asılı olduğu tahayyülü bu zincirin de âşığın yakın dostu olduğu tasavvurunun kurulmasını sağlar. Çünkü sevgiliye bu kadar yaklaşmayı sağlayan unsur yine âşığın gönlünü esir eden saç zinciridir.

*Dil oldı silsile-i-zād-ı ħarīm-i zūlf-i dırāz
İderse pāyına rū-māl dā ĩmā zencīr*

(390,G:LXV, B:2)

3. Yılan(Mar),Ejderha, Engerek

Saçın yılanı teşbihi uzunluğu, öldürücülüğü ve siyahlığı dolayısıyladır. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları bir ejderhayı andırır. Sevgilinin iki yanağının yanından sarkan saç uçları bin başlı bir ejderhaya teşbih olunur. Tılsımlı hazinelerin ejderhalar tarafından beklenildiğine inanılır. Sevgili içinde lâl(dudak), piruze(hat), inci(diş), yakut(ağız) gibi kıymetli mücevherlerin bulunduğu tılsımlı bir hazine, saçlar da bu hazineyi koruyan ejderhalar olarak tasavvur edilir.

Saçın uzunluk bakımından asâya, uçlarının kıvrımları ve çokluğu bakımından da ejderhaya teşbihi Hz. Mûsa'ya telmih yoluyla karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Yûsuf'un güzelliği, Hz. İsa'nın ölüleri diriltici özelliğinden hareketle “Mûsa” ile “zülf-i ejder” arasında bir ilgi kurulur. Böylelikle şâir, leff ü neşr sanatının anlatımda sağladığı kolaylıktan yararlanmıştır.

Ey Yûsuf-ı İsâ-dem-i Mûsâ-lüknet

Zülf-i ejder ü leb-i rûḥda vü ḥüsn-âfet

(686,R:VI, B:1)

İnanışa göre yılanlar birileri tarafından öldürülmedikçe ölmezlermiş ve yüz yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Ejderhanın zamanla başı çoğalır ve ayakları oluşurmuş. Ağzından çıkan ateşle etrafındaki canlıları yakan ve onlarla beslenen, canlılar için büyük bir belâ olan, ejderhanın âşık için sığınılacak bir dost gibi görülebilmesi bize âşığın sevgiliye verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir. Bir beyitte sevgili gibi değerli bir hazineyi koruyan ejderha her ne kadar belâ olsa da âşık için bir dost olarak ele alınmıştır.

Şiken-i ejder-i ḥam-der –ḥam-ı tār-ı zülfüñ

Bu belâ-dōst dile me ḡmen olursa ne aceb

(324,G:16,B:2)

Sevgilinin saçları karşımıza bazen “ef’i-i belâ” olarak çıkar. Ef’î saç: âşığı kısa günde bin defa “itâle ile” helâk eder.³⁶

Bir beyitte sevgilinin saçları belâ engereklerine sığınak olarak tahayyül edilir. Bu düşünüşte âşığın gönlü ise bu sığınakların ucunda asılı olan esirlere teşbih olunur. Saçlar âşık için belâdır. Ancak âşık sevgiliye kavuşmak istiyorsa zülf belâsından kaçmamalıdır.

³⁶ ÇAVUŞOĞLU, M., 1971, Necati Bey Divanı Tahlili, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.

*Bir zülfüñ esîriyem ki eyler
Ef ʿ-i belāya ʿarż şad-çāk*

(222,T.B:5,B:6)

4. Tesbih

Dîvânda tek bir beyitte rastlanan saç-tesbih münasebeti, sevgilinin örülmüş uzun saçı ile ipe dizilmiş olan tesbih taneleri arasındaki benzerliğe dayanır. Sevgilinin saçının düğümleri tesbihteki taneleri andırır ve her bir düğüm âşık için bir belâ olarak tasavvur edilir. Bu düğümler adeta âşığın gönlüne atılır ve sevgili istemedikçe asla çözülmez. Bunun içindir ki âşık sevgiliye “gerçekten gördüğüm saçların mı yoksa belâ getiren bir belâ tesbihi mi?” diye sormaktan kendini alamaz.

*Subhānallāh subhānallāh
Zülfî mi ya subhā-i belādur*

(232,T.B:9,B:8)

5. Dam, Pâ-bend, Pâ-beste, Ukde, Kafes

Sevgilinin saçlarının tuzağa teşbihine neden olan bağlamak, zapt etmek, esir etmek gibi unsurlar böyle bir tasavvurun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tuzak avcılarının hazırladığı öyle bir kandırmacadır ki, caziplik, bilinmezlik gibi özelliklerinden dolayı av farkında olmadan bu tuzağa yakalanır. Bir avcı olarak tasavvur edilen ve çevresindeki insanların gönüllerini avlayan sevgili de bu avlama işinde tuzak olarak saçlarını, gül yüzünü ve benini kullanır. Gül yüzüne indirdiği saç halkaları ve bu halkaların içinde olan taneyi andıran siyah beni ile âşıkların gönül kuşunu avlar ve onları kendine bağlar.

*Berg-i gül üzre sünbülün dām ide ger Fehîm o serv
Gerden-i bülbüli be-tavķ eyleye mişl-i fāhte*

(658,G:CCLXXI, B:6)

Bazı beyitlerde sevgilinin bu avcılık işini beline kadar uzanan, siyah saçları ile yaptığı hayâli kurulur. Düğüm düğüm olan ve beline dolanan siyah saçlarını tuzak olarak hazırlayan sevgilinin, zahitlerin imanlarını bile ayağı bağlı bir kuş haline getireceği tasavvuru, sevgilinin belindeki zülûf düğümlerini gören zahitin kendi zünnârını unutarak gönül kuşunu sevgilinin saçına bağladığı tahayyülünün oluşmasını sağlar.

Ukde-i zünnâr-ı dâm-ı küfr-i zülfin seyr idüñ

Zâhidânuñ pây-beste murğ-ı imânın görüñ

(548,G:CLXXXII, B:6)

Sevgilinin saçları âşîğın gönlü için bir kafes olarak tahayyül edilir. Bu hayâle göre âşîğın gönül kuşu bu kafeste hapsedilmiştir ve o kafesin dışında yaşayamaz. Kafes kuşlarının doğaya bırakıldığında kendilerini koruyamayıp, yaşayamadıkları gerçeği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Zülfinde gönül hatt-ı anber-şikeni n'eyler

Murğân-ı kafes-perver seyr-i çemeni n'eyler

(378,G:LVI, B:1)

6. Perde

Saçın bu unsurla ilgisi perdenin örtmek, gizlemek özelliğine dayanır. Dîvân şâirleri genellikle sevgilinin iki yanağından sarkan saçlarını perdeye benzetmişlerdir. Sevgilinin yüzüne gölge döşeyen saçlar onun bakışlarla yağmalanmasını, yok olmasını engeller. Güzelliğinin bakışlarla yağmalanacağını bilen sevgili saç perdesi ile yüzünü örter.

İstemez kâlâ-yı hüsni ola târâc-ı nigâh

Perde-i zülfin anıñcün nâm-bâz eyler baña

(312,G:6,B:3)

7. Cim

Saçın cim(ج) harfi olarak düşünülmesi yüzün Allah'ın tecelliğâhı olduğu inancı ile ilgilidir. Saçın kıvrımı ile ج harfinin şekli dolayısıyla böyle bir tasavvur oluşur. Zülf yanağı çevreler ve kıvrımlı haliyle جharfini andırır. Yanaktaki ben de cim harfinin içindeki noktadır. Sevgilinin lütûf ve kahrı bir aradadır. Bazen âşığa ilgi gösterir bazen onu tanımazdan gelir. Tıpkı Allah'ın Cemâl ve Celâl sıfatının olması gibi. Bu iki kelimenin de baş harfleri cimidir.

Divan edebiyatında sevgilinin saçları ج harfine, iki kaşı da ü harfine teşbih olunur. Böylece bu harfler “cünûn” kelimesinin Arap alfabesindeki yazılışını oluşturur. Âşık sevgilinin saçını ve kaşını gördükçe mecnunlaşır. Mecnun, cünun kelimeleri dil özelliği olarak ج ve ü harflerini içinde barındırırlar. Şair bu kelimelerin hem dil yönünü hem de anlam yönünü kullanmış ve şekil özelliklerinden de yararlanarak bir tasavvur oluşturmuştur. Bu tasavvura göre âşık sevgilinin saçlarını ve kaşını gördükçe gönül sayfasının başına cünun (جveü) harflerini yazmaktadır.

Zülf ü ebrûñı idüp cîm ile nûna teşbîh

Yazdı ser-levh-i dile menkabe-pîrâ-yı cünûn

(624,G:CCXLIII, B:5)

8. Kemend

Kemend birtakım varlıkları avlamak için kullanılan bir av aracıdır. Şekli itibariyle halka halinde veya uçları kıvrıktır. Sevgilinin saçlarının da uçları kıvrıktır. Bu kıvrımlar halkayı andırır. Divan edebiyatı şâirleri saç ve kemend arasındaki bu bezerlikten yola çıkarak çeşitli tasavvur ve tahayyüller oluşturmuşlardır. Fehîm-i Kadîm divanındaki bir beyitte sevginin saçını kemende teşbih etmiştir. Sevgili saç kemendiyle âşığın gönlünü avlamak için bekleyen bir avcı olarak düşünülmüş ve sevgilinin âşığı saç kemendiyle yakalayarak esir ettiği hayâli kurulmuştur.

Güyâ ki nesîm-i âh-ı şeb-gîr

İtmişdür o gönca-la'le te 'şîr

(218,T.B.3,B:1)

Gördüm seherî şügüfte çün gül

Ol zülf-kemend ü gamze-şemşîr

(218,T.B:3, B:2)

Çeşmi gibi şayd-ı cāna itmiş

Nāz u nigehiyle nice tedbîr

(218, T.B:3, B:3)

9. Pür-Ham, Piç, Piç ü tab

Sevgilinin saçları şekil itibariyle büklüm büklümdür. Şâir, saçın bu şekli ile âşığının gönlüne ızdırıp verdiği, onun gönlünde fitneler kopardığı hayâlini kurar. Sevgilinin büklüm büklüm olan saçlarını gören âşığın divane olduğu, yemekten içmekten kesildiği bu nedenle vücudunun bir kıl kadar zayıfladığı tasavvur edilir. Zayıflayan insanların vücutlarındaki kıl sayısının artması gerçeği ve zayıflık ile kıl arasındaki benzerlik şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır. Şâir; “zülf-mûy-za‘f-pür-hâm” kelimelerini bir arada kullanarak tenasüp sanatından yararlanmıştıdır.

Za‘fdan pür-müydur cismüm dil-i pür-tābda

Üstād-ı zülf-i pür-ḥam pîç-ü tābumdur benim

(600, G:CCXXIII, B:6)

Ya itmesün mi āh o kim dilberi ola

Za‘f ile tār-ı zülf-i gibi vakf-ı pîç ü tāb

(176, K:XIII, B:3)

Bir diğere beyitte sevgili saçları büklüm büklüm şekli ve uzunluğu itibariyle ele alınmıştır.

Tura-i yāri sūziş-i dilden

Ġbta-i zülf-i pîç ü tāb itdüm

(110, K:II, B:19)

Bir beyitte sevgilinin büklüm büklüm olan saçı ile Hz.Mûsa'nın mucizeleri arasında ilgi kurulmuştur. Şâir, telmih yoluyla Hz.Mûsa'nın, yere attığında kıvrılarak hareket eden ve yılanı dönüşen asâsını hatırlatır. Beyitte sevgilinin saçı yılanı benzetilmiştir.

Ma‘ni-i mu‘ciz-i Mûsā’yı temāşā eyle

Zülf-i ḥam-der-ḥamına çeşm-i füsün-sāzına bak

(520, G:CLX, B:4)

Fehîm-i Kadîm Dîvân'ında karşılaştığımız bir başka tasavvur da yanak üzerindeki kıvrık saç hayâlidir. Bu tasavvura göre âşık, sevgiliyi yanakları üzerindeki kıvrık saçları ile hayâl eder ve bu saçların sevgilinin güzelliğinin şâhidi olduğunu söyler.

Şâhid-i tab'umuñ hayâlidir

Arîzi üzre zülf-i pîçâni

(204, K:XVII, B:48)

10. Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Âfet

Saçın bu unsurlarla olan ilgisi âşığın gönlünde sebep olduğu “ karışıklık, perişanlık, kararsızlık” gibi duygular nedeniyledir. Âşığın gönlünde kargaşalık yaratan saç onu perişan hale getirir. Sevgili salınarak yürüdükçe saçlarını ayaklar altına alır. Böylece saçların ucuna bağlı olan gönüller de ayaklar altına alınmış olur. Fakat âşık yine de halinden memnundur. Şâir, bu unsurdan yararlanarak, perişan saça pençesini atan tarağın saçtan daha perişan hale geleceği hayâlini kurar. Böylelikle hem tenasüp hem de mübâlâğa sanatı ile saçın perişan, dağınık olma halini etkili bir şekilde ifade etmiştir.

Perâşân-ter olurum belki andan

Eger zülf-i nigâra şâne olsam

(568,G:CXCIX, B:5)

Ĥavfım oldur ki perîşân-ter olur zülfüñden

Şâne kim pençe-zen-i zülf-i perîşânuñ olur

(416,G:LXXXIII, B:4)

Bazı beyitlerde ise şâir, sevgilinin saçlarında âşıkların gönüllerinin asılı olduğu tasavvurunu, tarağın saçı her taramaya kalktığında dişleri ile binlerce gönlü parçaladığı hayâli ile süsler. Bu tasavvurda sevgilinin saçlarını tarağın dağıttığı, perişanlığının nedeninin de tarak olduğu ifade edilmiştir.

*Ḳılma her raḥne-i dendānuñı yüz biñ dile laḥt
Zülfini itme perîşān yeter ey şāne yeter*

(386,G:LXII, B:3)

Fitne kelimesi “belâ, ayartma, karışıklıklar” mânâsıyla kullanılır. Ahir zamanda bir çok karışıklıkların çıkacağı ve fitnelerin kopacağına inanılır. Şâirler, bu inanıştan yola çıkarak fitne ve kıyamet sözcüklerini genellikle bir arada terennüm ederler. Bu inanışın etkili olduğu bir beyitte, sevgilinin boyu belâ saçan olarak vasıflandırılmış ve sevgili bu boyu ile her salınışında kıyametin onun yoluna döşeme, fitnenin ise saçlarına bağlanıcı olacağı tasavvuru kurulmuştur.

*Ḳıyāmet ferş-i rāhuñ fitne der-zencîr-i zülfüñdür
Gelince cünbiş-i reftāra bālā-yı belā-ḥîzûñ*

(550,G:LXXXIII, B:4)

Saçlar görüntü itibariyle dağınıktır. Bu dağınıklık içinde sevgilinin saçı ayrı bir eda ile görünür. Bu görüntü âşığın her görüşte daha da mecnunlaştığı ve bu dağınık saçların kendisine akıl süsü olmasını isteyeceği hayalinin kurulmasını sağlamıştır.

*Ey şîve-i âşüftegi-i zülf-i perîşān
Mecnun-revişānuz bize gel zîb-i dimāğ ol*

(556,G:CLXXXIX, B:5)

Bazı beyitlerde saçı perişan edenin sabâ yeli olduğu belirtilir. Sabâ yelinin sevgilinin saçları arasında dolandığı ve âşığa saçlardan belâ ve fitne getirdiği tasavvur edilir. Rüzgârın saçların arasında özgürce dolaşması ve saçlara dokunabiliyor olması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Ey bād-ı şabā zülfne yāruñ güzer eyle
Gāhi dil-i ıuşşāka belādan ḥaber eyle*

(652,G:CCLXVII, B:1)

Bir beyitte de saçın sabâ yeli ile savaştığı tahayyülü karşımıza çıkar. Bu hayâlde saçların dağınıklığına neden olarak, saçın sabâ yeli ile yaptığı savaş gösterilir.

Zülfî âşüfte olup itse şabâ ile cedel

Dil-i dīvāneye girer arasına şâne girer

(382,G:LIX, B:3)

Sadece sabâ yelinin değil bazen de âşığın ah rüzgârının sevgilinin saçlarını dağıttığı hayâli kurulur. Böylece âşıkların gönüllerinden çıkan ah rüzgârı ile perişan olma hayâli, saç uçlarındaki asılı gönüller topluluğu ve bunların dağıtılması tasavvuru birlikte ele alınmıştır.

İtme cem^c -i dil-i uşşâkı perîşân ey zülf

Bâd-i âh ile perîşân olacağsın âhır

(394,G:LXVI, B:8)

Bir beyitte saç bütün âfetleri kendisinde barındıran bir unsur olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte şâir, perişan kelimesini hem saçın perişanlığını hem de bu âfetlerle dolu saçı gören âşığın düştüğü halleri ifade edecek şekilde kullanmış ve âşığı perişanlık kabilesinin çocuğu olarak tasavvur etmiştir.

Zülf-i cem^c iyyet-âfetüñle dilüm

Düdmân-zâde-i perîşânî

(210, K:XVII, B:85)

12. Bulut(Ebr, Sehâb),Gölge, Dalga

Saçlar rengi ve yüzü örtmesi nedeniyle buluta teşbih olunur. Sevgilinin yüzü ay ve güneşe benzetildiğinde saçlar bu ay ve güneşi örten gece veya bulut olarak tahayyül edilir. Bulutlar, özellikle yağmurları taşıyan kara bulutlar güneşi kapatır, ışığın ve sıcaklığının dünyaya yayılmasına engel olurlar. Sevgilinin saçlarının gölgesi de

sevgilinin güneş gibi olan yüzünün görülmesine engel olur. Böylece onu kötü bakışlardan korur. Bazen de sevgili bir kadehe, yüzü ise bu kadeh içindeki şaraba teşbih olunur. Bu teşbihte kadeh içindeki şarabı da bulut ve sevgilinin yüzüne gölge düşeyen saçlar korur.

‘Aks-i ebr ü zülf-i sâķī sāye-güster olmasa

Maħv olurdu berķ-ı ħāţf gibi cām içre şarāb

(124, K:5, B:10)

Sevgili, yüzünü kolay kolay âşığa göstermez bazen saç perdesini yarı yarıya aralar fakat daha fazlasını göstermez. Sevgilinin âşığa yüzünü göstermesi büyük bir lütûftur. Müslümanlarca; tüm lütûf kapılarının açık olduğu bin aydan daha hayırlı olan gece Kadir Gecesi’dir. Bu inaniştan yola çıkan şâir, âşık için Kadir Gecesinin sevgilinin saç perdesini kaldırarak samur karanlığından güneş saçan bulut haline geldiği an olduğu hayâlini kurar.

Mihr-feşān ebrdür şanki şeb-i ķadrdür

Zülf ü ruħ-ı meh-veşān zulmet-i semmürdan

(610,G:CCXXXI, B:11)

13. Uzun saç

Divân edebiyatında sevgilinin saçı genellikle uzundur. Saçın uzunluğu bazen bele kadar bazen de topuklara kadardır. Saçın topuklara kadar olduğu durumlarda genellikle sevgilinin ayağının tozunu öptüğü ya da her daim sevgiliyi takip eden gölgesi olduğu tasavvuru ile karşılaşılır. Bu düşünce saç ucunda asılı gönüller hayâli ile birlikte ele alınarak daha da etkili hale getirilmiştir. Beyitte sevgilinin saçını toprakla karıştırarak, yerlerde sürüyerek geldiği ve böylece ayakları altına aldığı âşıkların gönüllerini perişan ettiği tasavvuru oluşturulur.

Zülfin o mest hāk ile yeksān idüp gelür

Uşşāk-ı pāymāl-i perîşān idüp gelür

(452,G:CXI, B:1)

Sevgilinin saçı uzunluk yönüyle papazların bellerine bağladıkları zünnâr ile de teşbih olunur. Bu benzetmede uzunluğun yanı sıra renk ve şekil unsurları da etkilidir. Sevgilinin saçları siyah ve örgülüdür. Zünnâr uzun, siyah ve düğüm düğümdür. Şâirler, bu benzerlikleri kullanarak pek çok beyit oluşturmuşlardır. Sevgilinin yeni yetme bir kâfir olarak tasavvur edildiği bir beyitte saçlar da bu yeni yetme kâfir tarafından yerlerde sürünen zünnâra teşbih olunmuştur.

Zülfin o büt-i tāze-belā itmede pāmāl

Nev-kāfir olan izzet-i zünnârı ne bilsün

(120,K:4,B:19)

14. Kesilmiş Saç

Divan edebiyatında “kesilmiş saç” unsuruna pek rastlanmamakla birlikte Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda tek bir beyitte bu unsur ele alınmıştır. Saç sevgilinin en çok dikkati çeken güzellik unsurlarından biridir. Âşığa en çok tesir eden, sevgilide âşığın en çok hoşuna giden unsurudur. Sevgili ile saçı ayrı düşünmek âşık için pek mümkün değildir. Bu genel düşünüşten hareketle şâir, âşığın sevgilinin kesilmiş saçını gurbete düşmüş olarak telâkki ettiği tasavvurunu oluşturur. Bu tasavvura göre nasıl ki gurbette olan insanlar sevdiklerinden ayrı düşükleri için üzülürler, perişan olurlarsa, saç da kesildikten sonra sevgiliden ayrıldığı için gurbete düşer, perişan olur.

Bir dilrübā da yoķ ki ide beste-pā bizi

Zülf-i bürîde gibi perîşān-ı ğurbetüz

(480,G:CXXXII, B:7)

bb. Renk Bakımından

1. Siyeh

Dîvân şiirinde sevgilinin saçları genellikle siyah olarak düşünülür. Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda da sevgilinin saçları siyahtır. Siyah rengi ifade etmek için şâir pek çok unsurdan yararlanmıştı. Bunların dışında doğrudan doğruya “siyeh, kara” ifadeleri de kullanılmıştır. Sadece sevgilinin saçları değil kaşları, gözleri ve benleri için de kara ifadesi kullanılmıştır.

Siyehdür târ-ı zülf-âsâ nigâhum

Meger kim merdüm-i çeşm oldı hâlûñ

(542,G:CLXXVII, B:5)

Ol zülf-i siyeh kim olsa pîrâye-i hüsniñ

Hurşîde kemend-efgen olur sâye-i hüsniñ

(546, G:CLXXXI, B:1)

Bir beyitte şâir, sevgilinin yüzünü siyah saç perdesi ile örttüğü hayâlini kurar. Böylece ay ve güneşe benzettiği yanağın âşıkların ah dumanı ile kaplanacağı tasavvurunu oluşturur. Burada şâir, “saç-duman” arasındaki renk benzerliğinden de yararlanarak tasavvurunu daha etkili hale getirmiştir. Âşığın sevgilinin yanağını görme arzusu ile ah edişi, ah dumanının renginin siyah oluşu ve saçların siyahlığı arasında ilgi kurulmuştur.

Ne dem zülf-i siyehle rûyın ol şâh-ı cihân örter

Ruĥ-ı ħurşîd ü mâhı dūd-ı âh-ı bî-dilân örter

(388, G:LXIII, B:1)

2. Akşam, Gece (Şeb)

Saçın geceye teşbihinin en önemli nedeni siyahlığıdır. Gecelerde kötülük kol gezer. Çünkü karanlık bütün kötülükleri gizler. Sevgilinin saçlarının karası da içinde

bulundurduğu eziyet ve cefayı, içinde barındırdığı belâları gizlemektedir. Gece dolaşmak tehlikelidir. Gönül bunu bilir fakat saçların arasında dolaşma isteğinden de vazgeçemez.

“Saç-akşam, saç-gece, yanak-sabah” teşbihlerinin bir arada kullanıldığını görüyoruz. Şâir, saçların siyahlığını “aydınlık-karanlık” tezdı ile ortaya koymaya çalışmıştır. Sevgilinin saçları rengi dolayısıyla akşama yanağı ise aydınlık, parlak olması nedeniyle sabaha teşbih olunur. Sevgiliyi gören âşık için akşam sevgilinin saçları, sabah ise; yanağıdır.

Ālem-i aşka düşürdi beni bir şūh k'anuñ

Ruḥ u zūlf-i siyehi şubḥum ile şāmumdur

(172,K:XII, B:14)

3. Duman, Gölge

Saçlar rengi ve yüzü gölgelemesi nedeniyle dumana benzetilir. Sevgilinin yüzü ay veya güneş olarak tasavvur edildiğinde uzun siyah saçları yüzünü örten duman olarak hayâl edilir. Sevgilinin yüzü siyah saç dumanı ile örtüldüğünde ay ve güneşi de âşığın ah dumanı örter. Çünkü âşığın tek istediği o yüzü görmektir. Sevgili de bunu bilir ve âşığa eziyet çekirtmek için saç dumanı ile yüzünü gizler.

Ne dem zūlf-i siyehle rūyın ol şāh-ı cihān örter

Ruḥ-ı ḥurşīd ü māh-ı dūd-ı āh-ı bī-dilān örter

(388,G:LXIII, B:1)

4. Sevda, Gam, Küfr, Kâfir, Günah

Dîvân edebiyatında sevgilinin saçları; kaşları, gözleri ve yüzündeki benleri gibi karadır. Saç rengi dolayısıyla pek çok teşbihe konu olmuştur. Özellikle “sevda, gam, şeb” sözcüklerini şâirler bir arada kullanarak tenasüp sanatının inceliğinden yararlanmışlardır. Böylece anlatım daha güzel ve etkili olmuştur. Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda da bu sözcüklerle yapılan sanatlı anlatımlara rastlıyoruz.

Bilindiği gibi sevda; çok kara, çok siyah anlamındadır. İnsan mizacına etki eden dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan sevdanın artması yahut eksilmesi halinde sevdavi hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. Sevda kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki, buna daha çok süveyda denir.”kara sevda deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır. Sevdalanmak, aşka tutulmak sevda sıvısının artmasıdır. Şâirler, sevda kelimesini hem renk hem de aşka düşme anlamında kullanırlar.³⁷

Fehîm-i Kadîm de sevda kelimesini hem saçın rengi hem de saça sevdalanmak anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanmıştır.

Sevdâ-yı ğam-ı zülf ü cünûn itdi serâpâ

Bîçâre dili gör yine ferzânelüg eyler

(374,G:LIV, B:2)

Şâir, bir beyitinde tenasüp sanatının inceliklerinden yararlanmış ve “sevda” kelimesini dizelerde “gam, şeb, cünûn, zülf” kelimeleri ile birlikte kullanarak hem saçın rengini hem de bu saç dolayısıyla düşülen hallerin anlatımını daha da etkili hale getirmiştir.

Bîd-i mecnûndan idüñ tahta-i tâbûtumu kim

Beni öldürdi ğam-ı zülf ü temennâ-yı cünûn

(624,G:CCXLIII, B:4)

Şeb-i hicr ü ğam-ı zülf ü dil-i sevdâ-perdâz

İhtiyârî degül âh eyler isem dūr u dirâz

(264,T.B IV:1,B:4)

Bir beyitte şâir, sevgilinin saçının etkisiyle âşğın gönlünün deliliğin kımıldayan zincirine döndüğü ve âşğın sevgiliye olan sevdası nedeni ile deli olduğu tasavvurunu

³⁷PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

kurmuştur. Şâir, beyitte; “saç-zincir-sevda-mecnûn, cünûn” sözcükleri arasındaki ilğiden yararlanarak söz oyunları yapmış ve tenasüp yoluyla saçın rengini ve şeklini etkili bir şekilde ifade etmiştir.

Zülfüñ itdi dilümi silsile-cünbân-ı cünûn

Âhrü'l-emr bu sevdâ ile oldum mecnûn

(264, M/T.B.IV:2, B:2)

Bir beyitte şâir, saçın hem renk hem de şekil özelliğini bir arada kullanarak saç, sevdâ zinciri olarak vasıflandırmıştır. Saçın uzun ve örgülü şekli nedeniyle zincire teşbihi ve siyah renge sahip olması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Âşıkam âşık ki fikr-i zülf-i havrâ eylemem

Pây-ı aklı beste-i zencîr-i sevdâ eylemem

(572, G:CCIII, B:1)

Başka bir beyitte ise sevgilinin saçlarına, sevdanın bile gönlünü bağladığı tasavvuru kurulmuştur. Saçların âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ķurbân-ı ser-i nigâhuñ âşüb

Dil-beste-i zülfüñ oldı sevdâ

(250, M/T.B.III:1, B:4)

Gece aydınlığın bitip karanlığın başladığı andır. Âşık için sevgiliden ayrı kalmanın bundan dolayı gamlanmanın rengi tabî ki, siyah olacaktır. Sevgilinin saçları da gecedен daha karadır. Bunun için şâirler, “küfr, kâfir, günah” tabirlerini kullanırlar. Kâfir kelimesi ile birlikte beyitler de “ Hz. İsâ, zünnâr” sözcükleri de kullanılır.

Saçın kâfir ve küfr kelimeleri ile münasebeti mecâzidir. Müslümanlarca, İslâmiyet’i tanımayan kişiler, kâfirler karanlık içindedirler. Henüz İslâmiyet’in ışığı ile aydınlanmamışlardır. Bilindiği gibi kâfirler Müslümanlara zulm etmiştir. Şâir, bilinen bu gerçekten de yararlanarak “kâfir” kelimesini hem saçın siyahlığı hem de zalim, Müslüman olan âşığa zulm eden anlamında kullanmıştır.

Cevr eylesün kâfir-i zülfüñ o kadar kim

İsî tuta dāmānını ferdā-yı kıyāmet

(332 ,G:21, B:3)

Saçın şekil itibariyle olan çokluğu “küfr-kâfir” teşbihini sağlar. Saçlar çokluğu nedeniyle kesret olarak, sevgilinin yüzü ise tek olduğu için vahdet olarak kabul edilir. Saçlar siyah rengi ve uzunluğu ile yüzü örter. Sevgilinin iki örgü halinde yanağından sarkan saçları sanki iki kâfir’in bir Müslüman’ı öldürdüğü hayâlini oluşturur. Bu tasavvurda iki örgü halindeki saçlar, âşıkta can bırakmamakta, iki kâfir bir Müslüman’ı öldürmekte ve âşığın bu hâlden yine sevgilinin siyah saç zünnârına gönlünü bağlayarak kurtulacağı hayâli kurulmaktadır. Böylece şâir, hem tevriye hem de tenasüp sanatını kullanarak şiirin ahengini ve kurulan tasavvurun gücünü arttırmıştır. Zünnâr, keşişlerin bellerine bağladıkları uzun, siyah ve düğümlerden oluşan bir kemerdir. Âşık bilir ki, zünnâr kâfirliğin şekli bir alâmetidir. Dîvân edebiyatında şâirler zülf ile “zünnâr, kâfir, küfr” kelimelerini birlikte kullanırlar. Âşığın gönlü sevgilinin saç kâfirine bağlıdır.

Ne idi kâfir-i zülfüñ beni mecnûn itmek

Beste-i silsile-i rişte-i zünnâr olsam

(568, G:CC, B:2)

Beste-zünnâr-ı nâ-güzîr benem

Kâfir-i zülfüñe esîr benem

(576, G:CCVI, B:1)

bc. Koku Bakımından

1. Anber, Müşg

Saçın bu madde ile ilgisi güzel kokusu itibariyledir. Anber; ada balığının bağırsaklarından toplanan, yumuşak ve misk gibi kokan kül renginde bir maddedir. Rengi siyaha yakındır. Bu özellikleri nedeni ile saça teşbih olunur. Gönülleri bağlamak için saçlarını kullanan sevgili saçlarındaki Anber kokusunun güzelliğinden ve büyüleyiciliğinden yararlanır. Anber kokulu saç âşık için bir tuzaktır.

Dili bend eylemek isterdi lâkin âteşin gördi

Taḳayyüd etmedi ol zülf-i anber bize raḥm etdi

(670,G:CCLXXXII, B:2)

Âşığı perişan eden sevgilinin saçlarının büyüleyici kokusudur. Bir beyitte sevgilinin saçları miske bulaşmış olarak tasavvur edilmiş ve âşığın inleyen gönlüne bu miske bulaşmış saçların arasından bakan bir sevgili hayali kurulmuştur. Bu tasavvurla şâir, saça misk sürme geleneğini hatırlatmıştır.

Zîr-i zülfünden nigāh eyler dil-i zāra dirîḡ

Zaḥmumu bihbūd olur ḥançer ki müşg-âlüdedür

(396,G:LXVIII, B:5)

Aslında sevgilinin saçının kokusunun âşığa nasıl bir etki edeceğini kestirmek güçtür. Rüzgârın şiddetini görmeden yapacağı hasarı tahmin etmek pek mümkün değildir. Sevgilinin saçlarındaki koku da sabâ yeli gibidir. Âşığın idrakini nasıl etkileyeceği bilinmez.

Büy-yi zülf-i kim dimāḡ-ı pāki n'eyler bilmezüz

Bir şabādur ḡonca-i idrāki n'eyler bilmezüz

(482,G:CXXXV, B:1)

2. Sünbül

Saç sünbül ilişkisi şekil ve koku yönüyledir. Saçlar büklüm büklümdür. Baştan ayağa doğru salınır, dağınık ve karışıktır. Bu özelliklerinden dolayı sünbüle teşbih olunur. Saçın sünbüle teşbihinde sadece şekli değil kokusu da önemlidir. Genellikle beyitlerde iki özellik bir arada kullanılır. Saç sünbüle benzetildiği zaman, sevgilinin diğer unsurları ile birlikte ele alınır. Sevgilinin kendisi bir güzellik bahçesi, yüzü bu bahçede açan kırmızı gül, saçlar ise yüz güzelliği bahçesinin sünbülü olarak tasavvur edilir. Sevgilinin saçları sünbül gibi kokar ve rengi siyahtır.

Ey ravza-i hüsn içre cemālün gül-i āl

Ey zülf-i siyāhı sünbül-i bāğ-ı cemāl

Seyr eylesem çemenistān-ı haṭuñ

Dil-teng olurum kâfiye-i sebz- mişāl

(700,R:XXXV, B:1)

Gülşen-i rüyuñda toḥm-ı ḥālden feyyāz-ı küll

İki sünbül ḥāşıl itmiş zülf ü gīsūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:3)

Bir beyitte, sabâ yelinin sevgilinin sünbül kokan saçları arasında dolaştığı ve âşığa saçlardan haber getirdiği inancı, sabâ yelinin ulaştığı her yere misk kokusu yaydığı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır. “ Âşığa ve her beyne ilkbahar kokusu aslında sevgilinin sünbül kokan saçlarından gelmektedir” diyerek şâir hem hüsn-i talil sanatının güzel bir örneğini vermiş hem de sevgilinin saçlarının kokusunun etkisini mübâlâğalı bir şekilde ortaya koymuştur.

Var ise kıldı şabā gīsū-yı sünbülden güzer

Her dimāği nāfe-i müşk itdi bŷy-ı nevbahār

(368, G/RA: XLVIII, B:2)

Sevgilinin saçının kokusu o kadar güzel ve etkileyicidir ki şâir bunu ifade ederken bir beytinde sünbüllerin bile onun bu kokusunu kıskandığı hayâlini kurmuş ve

sünbüllerin sevgilinin saçı kadar güzel kokmak için çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu tasavvurunu mübâlâğalı bir şekilde oluşturarak, bu dünya bahçesinde bulunan sünbül bahçesi rüzgārının ıtır ve misk kokulu olmasının tek nedeninin sevgilinin saçları olduğunu söylemiştir.

Bu bâğ-ı dehre zülfüñden olmuşdur senüñ şāyi^c

Nesīm-i sünbūlistān ıtr-sāy-ı müşk-bēz olmağ

(522,G:CLXI, B:5)

Bir beyitte sevgilininin saçlarını hem koku hem de şekil itibariyle ele alan şâir, sevgilinin saçlarını çözdüğü zaman bahçivanın yetiştirdiği sünbülde utanacağı tasavvurunu oluşturmuştur. Ayrıca şâir, bu tasavvurda “saç- perde, saç-sünbül, sünbül-bahçivan, gül-bülbül, gül-bahçivan” sözcüklerini bir arada ele alarak hem tenasüp sanatını oluşturmuş hem de sevgilinin iki güzellik unsurunu bir arada kullanmıştır.

Çözme zülfüñ bâğbānı itme sünbülde hacīl

Perde-pūş itme ruñ kıl bülbüli gülden hacīl

(552,G:CLXXXV, B:1)

Zülfinde olan dil-i belā-keş

Nezzāre-i zülf-i sünbül itmez

(220, M/T.B. :4, B:3)

C. KĀKÜL, PERÇEM, TURRA

Alın üzerine düşmüş olan kıvrımlı, lüle lüle saçlara kākül, perçem ya da turra diyoruz. Turra aynı zamanda kumaşları süslemek için kullanılan, kumaşın etrafını çevreleyen süs anlamına da gelir. Sevgilinin alını üzerine düşmüş olan bu saçlar; şekli,

renge ve kokusu yönüyle çeşitli tasavvurlara ve teşbihlere konu olmuştur. Bu tasavvurlarda genelde alın saçının bu özellikleri bir arada verilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle biz de çalışmamızda bu özellikleri ayırmadan birlikte ele aldık.

Bir beyitte turra; baş aşağı duruşu, kıvrımları sebebiyle saça özendiği için utancından baş aşağı duran, kederli sünbüle teşbih olunmuştur. Sevgilinin saçlarının perişan ve dağınık olarak tahayyülü sünbülün de bu nedenle perişan olduğu hayâlinin kurulmasını sağlamıştır.

Bâğbânâ sünbüle kıl müjde tâ-key şeklini

Kâkül-i dilber gibi böyle perîşân gösterür

(160,K:X,B:15)

Kâkül sadece şekli nedeniyle değil aynı zamanda kokusu yönüyle de sünbüle teşbih olunur. Alın saç hat ile birlikte alındığı zaman âşık için kıyamet sahrasının sünbülü olur, ayva tüyleri de bu kıyametin seyrini gösterir.

Ey turraları sünbül-i şahrâ-yı kıyâmet

Hâttuñda ayân sırr-ı temâşâ-yı kıyâmet

(332,G/TA:21,B:1)

Sevgili gül bahçesinin yüz yapraklı gülü olarak tahayyül edildiğinde, kâkülü fitne bahçesinde binlerce tohumlu bir sünbül olarak düşünülmüştür. Bu tasavvurun kurulmasında sevgilinin güzelliği ve kâkülün kokusu ile çokluğu etkili olmuştur.

Kâkülüñ ey gül-i şad berg-i gülistân-ı fiten

Bâğ-ı âşûbda biñ dânelü bir sünbüldür

(440,G:CI, B:2)

Sevgilinin boyu âşık için, belâ olarak tasavvur edildiğinde turra da “belâ üstüne belâ” tabiri ile vasıflandırılır. Bu tasavvurda turranın fitneler koparıcı, hatta gölgesinin bile fitnenin huzurunu kaçıracak kadar güçlü bir belâ âfeti olduğu inancı etkili olmuştur. Tabi ki, bu inanç turranın âşık üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

*Ne belâ âfet-i dildir göricek kâkülini
Bende-i zencîr-i cünûn oldı Fehîm-i âzâd*

(354, G:XXXVIII, B:11)

*Bâ ıis olmuş biñ fitnenüñ âsâyişine
Sâye-i turrasına nahl-i ser-efrâzına bak*

(520,G:CLX, B:3)

Turra, fitnelerin başı olarak tasavvur edilir ve böylece ona aldatıcı, yan kesici vasıfları yüklenir. Tüm bu vasıflar sayesinde turra gönülleri avlayan, onlara tuzaklar kuran bir avcı olarak tahayyül edilir. Divanımızda rastladığımız bir beyitte kâkül ve turra farklı saç şekilleri olarak düşünülmüş ve “kâkül-i fettean” ve “turra-i tarar” terkipleri kurulmuştur. Böylece kâkül için aldatıcı, turra için de yan kesici sıfatı kullanılmıştır.

*Ser- fitnedür ol kâkül-i fetâni bilür
Hem-kâr idügin tura-i tararı ne bilsün*

(120,K:IV, B:21)

Kâkül gönlü bağlamada o kadar maharet sahibidir ki, büyü ile hem gönülleri hem de kendisini bağladığı tasavvur edilir. Böylelikle turranın sahir sıfatı da açıklanmış olur.

*Kâküli kim dili bend eylemede mâhirdür
Kendüyi sihr ile bend itdi aceb sâhirdür*

(448, G:CVII, B:1)

Bir beyitte turra kendi kendini bile ipe çeken acayip bir sihirbaz olarak tasavvur edilmiş ve böyle bir büyücünün elinden gönüllerin kurtulmasının imkânı olmadığı söylenilmiştir.

Nice kırtulmağ olur diller anuñ kaydından

Kendüyi dağı çeker bende 'aceb kāküldür

(440,G:CI, B:3)

Başka bir beyitte, sevgilinin kākülünün her kıvrımının köşesinde binlerce gönlün ayağı zincirli bir mahkûm gibi asılı olduğu tasavvur edilmiştir. Hatta bu tasavvur başka bir beyitte daha da ileriye götürülerek, sevgilinin alın saçının kıvrımının anılmasının bile binlerce zahiti dininden edeceği ve sevgilinin alın saçını anan her zahidin kendisini zünnâra bağlı bulacağı tahayyül edilerek, turranın âşığın gönlü üzerindeki etkisi mübâlâğâlî bir şekilde ifade edilmiştir.

Her künc-işiken-i tırrasında

Biñ dil-i maħbūs pā-be-zencîr

(218,M/T.B: 3,B:5)

Kendüsin beste-i zünnār bulurdı fi'l-ħāl

Pîçiş-i tırrasını eylese bir zāhid yād

(354, G:XXXVIII, B:10)

Alın saçı şekil itibariyle zincire teşbih olunmuştur. Bu tasavvur da kākül ve turra farklı kavramlar olarak ele alınmış ve sevgilinin kākülüne âşığın gönlünün taraklık ettiği, alın saçı zincirine ise bu gönlün divanelik ettiği hayâli oluşturulmuştur.

Her kāküle şad-pāre gönül şānelüg eyler

Her silsile-i tıraya dīvānelüg eyler

(374, G:LIV, B:1)

Başka bir beyitte ise zincir alın saçı haremının çocuğu olarak tasavvur edilmiştir.

Gördi kim silsile zād-ı harem-i turrāñdur

Oldı biñ cān ile dil āşıķ-ı şeydā-yı cünün

(624, G:CXLIII, B:8)

Âşık için alın saçı büyük bir belâ olarak tahayyül edilir. Bu tasavvura göre âşık bunu bilir fakat bu belâ bağından kurtulmayı istemez. Onun, olmak istediği yer zaten orasıdır. Alın saçının kendisini bağlamasını bekler ve bu belâdan asla kaçmaz.

Ey ğamzelerüñ hüķm-i kazāya bā ĩs

V'ey turralaruñ yine belāya bā ĩs

Āşķuñda senüñ cevır ile belā çekmez idüm

Hep dildir olan bu mübtelāya bā ĩs

(686, R:VII, B:1)

Ĝamzesi zaķm urıa tıĝ-i kazādan kim kaçır

Turra pā-bend itnese bend-i belādan kim kaçır

(364,G/RA: XLVI, B:1)

Turranın etkileyiciliğinin ele alındığı bir beyitte âşığın alın saçına sevdalandığı bu nedenle de artık alın saçı belâsını düşünmeyeceği tasavvuru kurulmuştur. Bu tasavvur başka bir beyitte, âşığın artık bu sevda nedeniyle belâ pazarında gönlünü satacağı hayâli ile desteklenmiştir.

Āşüfte-dimāĝ pā-be-zencī r

Efkār-ı belā-yı kākül itmez

(220, M/T.B:4, B:2)

Sevdā-ger-i turra-i bütānuz

Bāzār-ı belāda dil-fürüşuz

(468, G:CXXII, B:6)

Başka bir beyitte ise, sevgilinin kâkülünün düşüncesinin bile âşığın sevdasını arttırdığı tasavvuru kurulmuştur. Tenasüp sanatını ustalıkla oluşturan şâir, sevda kelimesi ile hem âşığın duygularını dile getirmiş hem de kâkülün rengi ile bir ilgi kurmuştur. Zincir ve ejderha sözcükleriyle de kâkül ile kurulan diğer tasavvurları hatırlatmıştır.

Ziyāde eyledi sevdāmi fikr-i kākül-i yār

Güsiste-bend iderüm olsa ejdehā zencir

(390, G:LXV, B:3)

Turra, sevgilinin güzelliğinin süsüdür. Turranın süs olarak ele alındığı bir beyitte sevgilinin, bu süsü ne kadar çok süslerse âşığın gönlünün de o denli ızdırap ve sıkıntıya düşeceği ifade edilmiştir.

Ne deñlü turraña zînet virürse meşşāta

O mertebe dili-i uşşāk pîç ü tāba düşer

(384,G:LX, B:2)

Alın saçı renk itibariyle siyahtır. Bu siyahlığı anlatmak için şâir; “sevda, belâ, küfr, kâfir, misk” gibi sözcüklerden yararlanır. Bazen de teşbihe gerek duymadan “turra-i siyahuñ” deyiverir.

Dil-beste-i turra-i siyāhuñ

Pābend-i belādan olmaz āzād

(256,M/T.B III:4,B:8)

Kâkülün sevda ile tasavvuru renk ve sıkıntı yönüyle ilgilidir. Âşığın gönlü sevgilinin kâkülüne heves eder, onu görmeyi diler. Gördüğü anda da sevdalanır. Artık âşığın aklı, gönlü alın saçındadır. Bu tasavvurun ele alındığı bir beyitte âşığın din ve

mezhebinden vazgeçmesinin nedeni olarak yine alın saçı ve ona duyulan aşk gösterilmiştir.

Dîn ü mezheb hep o sevdâ ile elden gitdi

Bir dağı dil heves-i tırra-i kâkûl mi ider

(372,G:LI, B:4)

Göñül ol tırrada cem ıtme ʿaqluñ

Perîşân-ğâtır u âşüfte-rây ol

(558, G:CXCI, B:2)

Alın saçı sadece şekli olarak değil koku ve renk yönüyle de teşbih ve hayâllere konu olmuştur. Sevgilinin alın saçının miskten hâsıl olduğu tasavvur edilir. Bu düşünüşün ele alındığı bir beyitte, âşığın bu alın saçının yolunda kurban olmak istediği söylenilmiştir.

Pîçîş-i tırra-i müşkînüñe qurbân olayım

Reşkden bister ü bâlînüñe qurbân olayım

(268,M/T.B:IV, B:2)

Sevgilinin büklüm büklüm olan alın saçının kokusu o kadar etkileyicidir ki; bu kokunun güzellik denizi üzerinde anberden dalgalar meydana getirdiği tahayyül edilir. Sevgilinin yüzünün güzellik denizi olarak hayâl edilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Oldı deryâ-yı leğâfet üzre mevc-i ʿanberîñ

Tırra-i ham-der-ğam u ebrû-yı ğarrâ-yı lağîf

(516,G:CLVII, B:2)

Turranın kıvrımlarının dağınıklığının, perişan hâlinin ele alındığı bir beyitte; turranın kıvrımlarının perişan olmasına neden olarak fitne ve fitnenin gönüllerle yaptığı kavga gösterilmiştir. Şâir bu tasavvur ile alın saçının şeklini mahşer yerine benzetmiştir.

Oldı her bir şiken-i turrası mahşer-mānend

Ol kadar diller ile eyledi ğavġā fitne

(656,G:CCLXX, B:6)

Kākülün perişan olarak ele alındığı beyitlerin bazılarında perişanlıġa neden olarak; sabâ yeli, bazılarında nesim, bazılarında ise âşġın ahı gösterilmiştir.

Eyleyen turrayı her demde perîşān-ahvāl

Gāh āh-ı dil-i sevdā-zededür gāh nesīm

(588,G:CCXIV, B:3)

Bazı beyitlerde alın saçı; bu perişan hâlinin âşġın gönlünde yarattığı etki itibariyle ele alınmıştır. Bir beyitte, sevgilinin alın saçının perişan bir halde âşġkların arasında görüldüğü anda kıyametin bile karışacağı söylenilmiştir.

Çemende nūş iderdüm mül perîşān

O bed-mestüm gelüp kākül-perîşān

(610, G:CCXXXII, B:1)

İdince turra-perîşān hırām tūfî-veş ol kad

‘Alem kıyāmet-i āşüb-ı ser-sipāh gerekdür

(438, G:C, B:8)

Bir beyitte sabâ yelinin sevgilinin alın saçından ve saçlarından geçmesi hayâli; alın saçının kokusunun havayı baştan başa Çin sahrası haline getireceği tasavvurunu ve

sabânın elinin de sünbüller yetişen bir sahraya dönüşeceği tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır. Şâir, beytinde tevriye yoluyla hem sevgilinin alın saçının uçlarının kıvrımlarını hem de sevgilinin misk kokan saçlarını ifade etmiştir. Bilindiği gibi misk Çin ülkesinde bulunur. Umumiyetle Divan Edebiyatında da misk kokulu saç, kıvrımlı saç yerine Çin sözcüğü kullanılır. Ayrıca hüsn-i ta'lil yoluyla sevgilinin alın saçının kıvrımlarının nedeninin rüzgâr olduğu ifade edilir.

Ser-be-ser şahrâ-yı Çîn eyler havâyı hem Fehîm

Deşt-i sünbülzâr eder dest-i şabâyı tırrası

(666,G:CCLXXVIII, B:5)

Çözse nâgeh 'ukde-i ham-der-hamın dest-i şabâ

Ser-be-ser şahrâ-yı Çîn eyler havâyı tırrası

(666, G:CCLXXVIII, B:4)

Bir beyitte sabahleyin esen hafif rüzgârın, sevgilinin alın saçını kıvrım kıvrım yaptığı tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin gelin, rüzgârın da gelin süsleyicisi olarak hayâl edilmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Eyledi meşşâtelüg te 'sîr-i germî-i hevâ

Tırrasın itdi nesîm-i şubh-dem pür-pîç ü tâb³⁸

(126, K:5, B:23)

Alın saçının usta bir avcı olarak tahayyül edildiği bir beyitte, alın saçının kurduğu tuzaklarla belâ kuşunun bile ayağını bağladığı tasavvur edilir. Hatta bu tasavvur daha da genişletilerek alın saçının; hüma kuşunun gölgesinin kolunun kanadını bile bağlayacağı söylenilmiştir.

Şayd-gâh itse ne dem şahın-ı kazâyı tırrası

Pây-best-i dâm ider murğ-ı belâyı tırrası

(664,G:CCLXXVIII, B:1)

³⁸ "nesîm" yukarıda düzeltilmiştir.

Ġaflet ile sāye-endāz olsa fark-ı tācına

Bend ider bāl ü per-i zall-ı hümāyı tırrası

(666,G:CCLXXVIII, B:2)

Şâir, bir beyitinde sevgilinin alın saçının vasıflarını anlatmanın mümkün olmadığını dile getirerek, şiirlerinde kâkülün vasıflarını bir araya getirmeye çalışırsa defter ve divanın perişan olacağı tahayyülünü oluşturmuştur. Böylece şâir, kâkülün vasıflarını ve etkileyciliğini mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Kâkülüñ vaşfını cem^c itse şi ğrinde Fehîm

Bozulup defter ü dīvānı perîşān olsun

(626,G:CCXLIV, B:7)

Ç. ALIN (Cebîn, Pîşâni)

a) Umumi Olarak Alın

Alın yüzün en önemli güzellik unsurlarındandır. Ancak divanımızda bu unsur pek ilgi görmemiştir. Şekli, parlaklığı ve rengi dolayısıyla ele alınan alın, parlaklığı ve beyazlığı nedeniyle aya teşbih olunur. Sevgili, güneş olarak tasavvur edildiğinde alını da ay olur. Bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir.

Lāle-i māh u gül-i mihr olsa pejmürde n'ola

Ĥamdülillāh āfītāb-ı meh-cebînüm tāzedür

(430, G:XCIV, B:2)

Bir beyitte sevgilinin alın çizgileri yazı olarak tasavvur edilmiş ve bu yazıyı da çözecek olanın yine sevgilinin yüzünün dalgası olduğu söylenilmiştir.

Sāķī ķadeh şun baña ki mevce-i rūyı

Uķde-güşāyende-i Ĥuķūķ-ı cebîndür

(446, G:CV, B:6)

Alındaki kıvrımlar şekil itibari ile dalgaya teşbih olunmuştur. Bu teşbihle âşığın bu alın buruşukluğu dalgasına battığı ve bundan dolayı da gözyaşı döktüğü ifade edilmiştir.

Eyledüm çeşm-i girye tūfānī

Ġarqa-i mevc-i çān-i pīşānī

(198, K:XVII, B:1)

D. KAŞ(Ebrū)

a)Umumi Olarak Kaş

Kaş sevgilinin güzelliğini tamamlayan en önemli unsurlardan biridir. Tek başına ele alındığı gibi yüz, gamze, zülf, kirpik ve göz gibi unsurlarla birlikte çeşitli tasavvur ve tahayyüllere de konu olur. Kaş kavisli şekli, rengi ve kokusu yönüyle ele alınır.

Kaşlar, çift oluşu sebebiyle ay yuvasında kanat açmış bir hüma kuşuna, kavisli şekli nedeniyle yay, dalga ve hilâle; kokusu yönüyle miske teşbih olunur. Âşığın kayıtsız şartsız bütün benliği ile yöneldiği tek yer olması nedeniyle; Kible, Secde-gâh ve Mihrap olarak nitelenir.

Kaş güzellik binasının en önemli unsurudur. Bu nedenle binaların temel unsuru olan “Tak” olarak tasavvur edilir. Kaşlar âşığı kendine mest etmesi, ona çeşitli eziyetler etmesi, türlü cefâlar çektirmesi yönüyle; câdu, sahir, hileci, yağmacı ve belâ olarak vasıflandırılır. Fakat bu belâ âşığın daima görmek istediği ulaşmayı arzuladığı bir belâdır. Sevgilinin kaşlarını görmediği zaman âlemin âşığın gözüne sürme gibi kara görüneceği ifade edilir.

Ebrū vü haṭuñ görmesem ey mäh-cemāl

Ālem gözüme siyāh olur sürme-miṣāl

(700,R:XXXVII, B:1)

b) Kaş ile İgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Mihrâb, Kible, Secdegâh

Kaşın şekli bu unsurlara benzetilmesinde en önemli etkidir. Ancak tek neden şekli değildir. Âşığın sevgiliyi yüceltme arzusu, ona vermiş olduğu değer bu teşbihin diğer nedenidir. Bilindiği gibi Ka'be Müslümanlar için son derece önemli bir yerdir. Onların bütün varlığı ile yöneldiği tek mekândır. Şâir, bilinen bu gerçekten yola çıkarak “yüz-Ka'be, Mihrab-kaş, kible-kaş, secdegâh-kaş” teşbihini yapar. Sevgilinin yüzü, Ka'be'ye teşbih edildiğinde kaşları da Kâ'be'nin Mihrabı olur. Âşığın gönül Kâ'besinin mihrabı sevgilinin kaşlarıdır. Âşık sürekli bu Mihraba hayran bir şekilde yönelir.

*Ebrū-yı dōst yeter Ka'be-i dilde mihrâb
Muttaşıl eyle teveccüh aña hayrân olarak*

(196,K:XVI, B:16)

*İki mihrâbı bozup şekl-i çelîpâ itmiş
Müy-ı pîşânî vü ebrūsın idüp hem-âğûş*

(496, G:CXLIV, B:5)

Kaş, göz ve kirpiklerle olan tasavvurlarda kirpiklerin safi ve çatık kaş âşığın Secdegâh'ı olur. Gözlerdeki sürmeler ise fitneye teyemmüm toprağı olarak tahayyül edilmiştir.

*Şaf-ı müjgân ile tâ çîn-i ebrū secde-gâh oldı
Ġbâr-ı kuhl-ı çeşmüñ fitneye hâk-i teyemmümdür*

(442,G:CIII, B:4)

2. Hilâl

Kaş şekil itibariyle Hilâle teşbih olunur. Yeni doğan ay ince olur. Sevgilinin kaşları da ince ve kavislidir. Sevgili, âşığa yüzünü göstermez. Saçlarının yardımı ile yüzünü gizleyen sevgilinin kaşları, bulutların arkasına gizlenmiş Yeniay gibi tasavvur edilir.

İçki meclisinde sevgilinin kaşının billur kâsedan görünmesi hayâli “bulut-hilâl” teşbihi ile açıklanır.

Ebrde şanma hilâl ebrû-yı pür-çîn-i yâr

Bezmede oldu ‘ayân kâse-i fağfûrdan

(608,G:CCXXXI, B:5)

Eskiden Ramazan’ın bitip bayramın başladığı anı tespit etmek için aya bakılırdı. Ay hilâl halinde ise Ramazan Bayramı başlardı. Bayram dostlarla görüşme konuşma demektir. Âşık için de büyük bir sevinç ve mutluluk kaynağıdır. Çünkü sevgiliyi görme şansı olacaktır.

Sevgilinin kaşlarının yeni aya teşbih edildiği bir beyitte âşığın bu yeni aya benzeyen kaşları görünce akıl askerini atıp, aklını cinnetin savaş alanının süsleyicisi yaptığı söylenilmiştir.

Oldı dil cünbiş-i mâh-ı nev ebrûnı görüp

Sipeh-endâz-ı hûred ma ‘reke-ârâ-yı cünûn

(624,G:CCXLIII, B:6)

Kaşlar sadece şekli değil kokusu ve rengi dolayısıyla da çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Kaşlar; kıvrımlı, kavisli, siyah ve misk kokuludur. Sevgilinin yüzü aya teşbih olduğunda beni ve miskten hâsıl olmuş iki kaşı, ay yuvasında kanat açmış bir hümâ kuşu olarak tasavvur edilmiştir.

Hümâdur lâne-i mehde per açmış

O hâl ile müşkîn hilâlün

(542,G:CLXXVII, B:4)

3. Keman, Yay

Kaşlar şekli nedeniyle yaya teşbih olunur. Ancak böyle bir tasavvurda kaşlar; göz, kirpik ve gamze ile birlikte ele alınır. Sevgili yay gibi kaşları ile gamze okunu âşığa atar. Böylece âşığı yaralar. Âşığı asıl yaralayan gamze okudur ama âşık, oku değil oku atan yayı suçlu görür.

Gerçi ğamze zaħm urur dil ebrüvânından bilür

Zaħm âşık tîrden bilmez kemânından bilür

(454,G:CXII, B:1)

Kaş mevzubahis olduğunda kirpikleri ayrı düşünmek pek mümkün değildir. Sevgili acımasız bir avcı olarak tasavvur edildiğinde kaşlar bu avcının yayı, kirpikler ise oku olarak tahayyül edilir. Bu avcının hedefi âşıktır. Âşık bu konumundan oldukça memnundur. Çünkü sevgili bu yolla bile olsa onunla ilgilenmektedir. Bu tasavvurun ele alındığı bir beyitte, âşığın sevgilinin yayından asla ayrı kalmak istemediği ifade edilmiştir.

Felek o ebrü vü müjgāndan itdi tā ki cüdā

Ĥadeng-i kıavs-i kıazānuñ nişānıyuz cānā

(314,G:VIII, B:5)

O ebrüvān ü müjeyle şikāra kıaşd itse

Belā ĥadeng şunar ‘arz ider kemān āfet

(166, K:XI, B:4)

Keman, ok atan öldürücü bir silahtır. Sevgilinin kaşları keman, kirpikleri ok olursa âşık için bu öldürücülük korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Tam tersine arzulanan bir durum olur. Bu nedenle Dîvân edebiyatında keman kelimesi ile “kurban olmak” tabiri sıklıkla birlikte kullanılır. Âşığın tek arzusu sevgilinin çatılmış kaşlarının kemanına kurban olmaktır.

Çeşm-i ayyār-ı suḥan-çîñüñe ḳurbān olayım

O kemān ebrū-yı pür-çîñüñe ḳurbān olayım

(268,M/T.B.IV:6,B:3)

Kaşlar keman ve yay olarak tasavvur edildiğinde Rüstem ve onun efsanesinden de bahsedilir. Rüstem çocukluğunda birçok devi öldürmüş, çeşitli savaşlar kazanmış ünlü bir kahramandır. Kendisine hile anlamına gelen “Dâstân” denilmiştir. Bütün bu özellikleri nedeniyle, kaş, göz, gamze zülf, kirpik gibi öldürücülük ve hilekârlık vasıfları olan güzellik unsurları ile birlikte ele alınır. Bir beyitte sevgilinin kemanına Rüstem’in bile ulaşamayacağı tahayyül edilerek, Rüstem’in bu konuda sevgili ile boy ölçüşemeyeceği mübâlâgalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kemān-ı ebrū-yı cānāna baḳfesāneyi ḳo

Dilîr imiş ṭatalum Rüstem ’üñ nesin gördük

(536,G:CLXXIV, B:3)

4. Pür-Çin

Çatılmış kaş için Çin ifadesi kullanılır. Beyitlerde sevgilinin kaşları çatık veya yarı çatık kaş olarak vasıflandırılmıştır. Âşık daima sevgiliye kavuşmayı ister. Bu sebeple de sürekli olarak ah edip, gözyaşı döker. Sevgili âşığın bu haline kızar. Kızgınlığını da kaşlarını çatarak gösterir.

Bezm içinde gördüm ol māhı oturmuş cām ile

Ebrüvān pür-çîñ küleh kec bir nice ḥōd-kām ile

(274, M/TAZMİN. V:6, B:1)

Ḳible-gāh itmege künc-i ’ademi cān-ı Fehîm

Nîm-çîñ-i ḡāzab-ı ebrū-yı cānāne yeter

(388, G:LXII, B:7)

Âşık için sevgilinin kaşlarını çatması son derece normaldir. Çünkü deniz çırpındıkça dalga meydana gelir. Kaşlar kıvrımlı olmaları dolayısıyla denizdeki dalgaları andırır. Bu benzeyiş şâirin, âşığı, çırpınan deniz, sevgilinin çatılmış kaşlarını da dalga olarak tasavvur etmesini sağlar.

*Çîn-i ebrû gösterür gördükçe cûş-ı eşkümi
Mevc olur peydâ belî olduğça deryâ muẓtarib*

(330,G/BA:20,B:4)

Bir beyitte ise kaşlar güzellik denizi üzerinde anberden dalgalara teşbih olunmuştur.

*Oldı deryâ-yı leṭāfet üzre mevc-i anberîn
Ṭurra-i ḥam-der-ḥam u ebrû-yı ğarrâ-yı laṭîf*

(516, G:CLVII, B:2)

Bazen de sevgilinin kendisi güzellik denizi olur. Bu güzellik denizini dalgalandıran gurur rüzgârı, sevgilinin çatık kaşları ise kızgınlık denizinde boğulan olarak tasavvur edilir.

*Bād-ı naḥvetdür ki itmiş baḥr-ı ḥüsünüñ mevc-nāk
Ġarḳa-i deryâ-yı ḥuşmuñ çîn-i ebrûdur demiş*

(494,G:CXLIII, B:2)

E. GÖZ(Çeşm, Dide)

a)Umumi Olarak Göz

Göz, sevgilinin karakterini ortaya koyan en önemli güzellik unsurlarından biridir. Sevgili âşık üzerinde düşündüklerini göz aracılığı ile uygular. Göz; âşıkları büyüleyen, sevgiliye bağlayan, etkisi altına alan, âşıkların gönlünü çelen, onları meftûn eden en önemli güzellik unsurudur. Bu nedenle hileci, cādû, sâhir, fettan ve şûh olarak

vasıflandırılır. Gözler şekil itibariyle mest, badem ve nergistir. Âşığın gönül kanını içen bir katil, cellât olarak tasavvur edilir. Bu hayalde gözün silahları ise kaş, gamze ve kirpiklerdir. Sevgili âşıklara bütün eziyetleri bu silahlarla donatılmış göz vasıtasıyla yapar. Aslında göz tek bir güzellik unsuru değildir. Kaş, gamze ve kirpikten oluşan bir güzellik unsurudur. Pek çok beyitte de birlikte zikredilir. Aşağıda biz daha ziyade tek göz unsurunu ele almaya çalıştık. Fakat yeri geldikçe diğer unsurlardan da söz ettik.

Sevgilinin gözleri renk itibariyle siyahtır ve bu özelliği ile çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin siyah gözünün hayâlinin bile aşk ehlini suskun bir hâle getireceği ifade edilmiştir.

Siyeh çeşmüñ hayâliyle olur hâmuş ehl-i âşk

Meger ki mîl-i müjgân sürme-sây-ı hayret olmuşdur

(410, G:LXXVII, B:8)

Bir beyitte siyah gözlerin hükmü, kaderin hükümleri ile eş değer tutulmuş ve böylelikle siyah gözün âşık üzerindeki etkisi mübâlâgalı bir şekilde dile getirilmiştir.

Eyleyen gamzeñi âbisten-i âşüb itmiş

Hük-m-i çeşm-i siyehüñ tev 'em-i fermân-ı kazâ

(320, G:XII, B:6)

Bir beyitte ise adeta gözlerin özellikleri sıralanmıştır. Şâir, yapmış olduğu teşbihlerle sevgilinin gözlerine ait bütün vasıfları açıklamıştır.

Dest-i nighinde hançer-i nâz

Çeşm-i siyehinde tîr-keş ü tîr

(218, M/T.B:3, B:4)

Dîvânda yer alan göz ile ilgili tasavvurları şöyle sıralamak mümkündür:

b)Göz ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Cādū, Mekkâr, Sâhir

Gözün bu unsurlarla teşbihinin nedeni âşığı etkisi altına alması ve onu kendine bağlamasıdır. Bu nedenle göz için sihirbaz, cādu benzetmeleri sıklıkla yapılır. Sihirbaz olarak düşünülen göz büyüler yapar, gözün hedefi de âşıktır. Yaptığı büyülerle ve hileleriyle âşığı kendine meftûn eder.

Hüsniñ evvel baķışumda beni itdi meftûn

Eyledi sâhir çeşmüñ baña biñ mekr ü füsün

(264,M/T.B.IV:2,B:1)

Bir beyitte, sevgilinin gözleri sihir yapma konusunda mübâlâğalı bir şekilde ele alınmış ve sihri bile kendine meftûn eden olarak vasıflandırılmıştır. Böyle bir tasavvurda âşığın bu gözlere meftûn olmaması beklenemez.

Nice ben çeşm-i füsün-kârına virmeyeyim

Siħri de eyledi meftûn nigeħ-i seħhârı

(664, G:CCLXXVII, B:2)

Göz bu işte o kadar ustadır ki sevgilinin bütün uzuvlarına hatta bu konuda üstat olan Harut'a bile büyücülüğü öğretendir. Büyüleme özelliği nedeni ile göz, cadı olarak tasavvur edilir ve bütün cadılardan daha üstün olduğu vurgulanır. Bir beyitte de göz kaderin sihir nakışlarının kalemi olan cadıya teşbih olunmuştur. Böylelikle göze kaderin sihirlerini düzeleme vasfi da eklenmiştir.

Çeşmidür o āhuvāne cādū

Kim hāme-i siħr-naķş-ı taķdār

(218,M/T.B:3,B:6)

Büyü cambazlığı konusunda şaşılacak derecede üstün olan gözler yapmış olduğu sihri, mucize gibi göstermeyi başarır. Gözler bu özelliği nedeni ile bazı beyitlerde mucize söyleyen olarak vasıflandırılmıştır. Âşığı meftûn eden bu gözler, bütün sihirlerden ve büyülerden üstün tutulmuştur. Böylelikle şâir, mübâlâğa yoluyla gözlerin etkileyciliğini ve âşığı kendine bağlayıcılığını etkili bir şekilde dile getirmiştir.

Gösterür şūret-i i'cāzda şekl-i sihri

Bü 'l 'aceb şu'bede-perdāz-ı füsūndur çeşmüñ

(542,G:CLXXVIII, B:3)

Göñül bir çeşm-i mu'ciz-gūya meftūn oldı ey nāşih

Fesāne eylemez te 'şir ben şeydāya efsūn hem

(570,G:CCI, B:6)

Bir beyitte gözler, hem mucize söyleyen hem de ölümsüz olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvurda gözlerin âşığın gönlünde yarattığı etki önemlidir.

Söyle lutf it cāvidān-ı çeşm-i mu'ciz-gūyuña

Şerh-i efsūn-ı nigāhuñ cāna icmāl itmesün

(626,G:CCXLV, B:3)

Bir diğer beyitte ise gözler, hem mucize söyleyen hem de büyü tertipleyen olarak vasıflandırılmıştır.

Tiğ-i nigeħ ki çeşm-i füsūn-sāza bestedür

Ol hırzdur ki gerden-i i 'cāza bestedür

(428, G:XCIII, B:1)

Sevgilinin gözleri bir beyitte, iriliği ve her göreni mest eden şekli itibariyle ceylanın gözlerine teşbih olunmuş ve tüm bu özellikleri nedeniyle de göz; büyüler yapan sihirbaz bir ceylan olarak tasavvur edilmiştir.

Çeşmüñi vaşf eyleyüp sihr eylemiş mu'ciz Fehîm

Şekl-i efsûniyla bir âhû-yı cādûdur demiş

(494,G:CXLIII, B:5)

Bir beyitte gözler, âşığı kendine müptelâ etme özelliği ile ele alınmış ve bu tasavvurda âşığın tek ilacı yine gözler olarak gösterilmiştir. Gözlerin müptelâ ettiği âşığa Hz.İsa'nın bile bir şey yapamayacağı söylenerek, gözlerin etkileyiciliği, büyüleyiciliği mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Mübtelâ-yı çeşm-i yâra n'eylesün 'İsâ k'olur

Hasta-i aşka eṭibbānuñ müdāvāsı ğalaṭ

(506, G:CXLIX, B:4)

Aceb mi düşmen-i dermân ise dil-i bîmâr

Verür mi ḥasta-i çeşmi olan devāya rızâ

(320, G:13, B:2)

2. Mest, Mestane, Mahmûr, Kâfir

Gözlerin mest oluşu görünümü itibariyledir. Sarhoş olan kişi ne yaptığını ne söylediğini bilmez. Etrafındakilere eziyet eder. Gözler de âşığa eziyet eder, türlü türlü cefalar çektirir. Gözün mest olarak ele alındığı beyitlerde, “sâkî, mey, sahba, harâb, peymâne, bâde, mahmur” gibi içki ve içki meclisi ile ilgili hususlar da zikredilir.

Sevgilinin gözleri şaraptan harap olmuş, yarı uykuludur. Bazı beyitlerde âşığın sevgilinin, yarı uykulu o gözlerini görmeden yaşayamayacağı ifade edilmiştir.

Hüŷyāram ğamze-i mest-i ħarābuñ görmesem
Merk olur ħvābum o çeŷm-i nīm-ħvābuñ görmesem
 (582,G:CCX, B:1)

Cām-ı islāmum ŷikest itdi nigāh-ı muĝbeçe
Saĝla yā Rab dīnümi çeŷm-i ħarāb-ı bādeden
 (612,G:CCXXXIII, B:3)

Sarhoŷ bir kimsenin eline silah verilmez. Çünkü ne yapacağı belli deĝildir. Bu nedenle âŷık sakınmalıdır. Her an sarhoŷ göz onu helāk edebilir. Âŷık aslında bunu bilir ve onun sarhoŷ gözlerine kurban olmayı bekler.

Sīne gerüp ğamzedden zaĥm niyāz eyleme
Çeŷm-i siyeh-mestdür el-ħazer eyler helāk
 (532,G:CLXIX, B:4)

ŷurāĥī gibi derdüñle pür it peymāne-i ömrüm
Helāk-i çeŷm-i sermestüñ olan ħurbānuñam sākī
 (672,G:CCLXXXIII, B:8)

Bir beyitte, sevgilinin gözlerinin züht ve akıl sahiplerinin gönül kanı ŷarabını içmesinden dolayı mahmur olduĝu tasavvur edilmiŷtir.

Çeŷmi maĥmür-ı mey-i ĥün-ı dil-i zühd ü ĥired
Ĝamze-i mesti ŷikest-āver-i peymāne-i hüŷ
 (496,G:CXLIV, B:2)

Başka bir beyitte ise, gözlerin mahmurluğunun tek nedeninin gönül kanı şarabı olmadığı ifade edilerek, gözlerin aynı zamanda naz, işve ve gurur sarhoşu olduğu tasavvuru kurulmuştur.

Var ise yine nigāh-ı şūhuñ eyler imtizāc

Çeşm-i maḥmūruñ gibi mest-i ḥarāb-ı nāz ile

(650,G:CCLXIV, B:2)

Çeşm-i sermest-i bütân hep kaldılar maḥmūr-ı nāz

Oldı müjgān-ı pāy-ı dāmen ğamze ser-der-ceyb-i ḥ'āb

(130,K:5,B:41)

Gözler işve sarhoşu olarak tasavvur edildiğinde âşık bu işve sarhoşuna kadeh sunan olarak vasıflandırılır. Bilindiği gibi sarhoş olan bir kişi ile anlaşmak pek mümkün değildir. Bu nedenle beyitte işve sarhoşu olan göz ile anlaşabilecek tek varlığın sevgilinin şuh bakışları olacağı söylenilmiştir.

Oldı çün nāz ile ol şūḥ-ı cihānum cilve-ger

Çeşmi sermest-i mey-i işve kirişme pür-ḥaṭar

(274, M/TAZMİN. V:7, B:1)

Meclis-i işveyi ḳursa nigeh-i çeşmi Fehīm

Dil-i şūḥum şunar ol mest-i mey-i nāza ḳadeḥ

(348, G:XXXIII, B:5)

Var ise yine nigāh-ı şūhuñ eyler imtizāc

Çeşm-i maḥmūruñ gibi mest-i ḥarāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:2)

Bazı beyitlerde göz ile gamze birlikte ele alınmış ve her iki unsurun da naz şarabı içmekten mest olduğu tahayyül edilmiştir. Fakat bir beyitte gözlerin işveden dolayı mest

olduğu, gamzenin ise gönül kanı şarabından sarhoş olduğu ifade edilerek, göz ve gamze unsurlarının mahmurluğu farklı nedenlere bağlanmıştır.

Meclis-i ıuşşāķda ol meh ki sāĝar nūş ider

Çeşm-i ĝamze bāde-i nāzı berāber nūş ider

(372, G:LII, B:1)

Çeşmi mest-i ıışvedür bilmez nedür ĥün-āb-ı dil

Ol şarābı ĝamze-i ĥun-rız-i dilber nūş ider

(372,G:LII, B:3)

Bazı beyitlerde göz şaraba düşkünlüğü nedeniyle kâfir olarak tahayyül edilmiştir. Bilindiği gibi şarap kâfirler için haram değildir. Göz âşığın gönül kanı şarabını içer. Bundan dolayı da sarhoştur. Aynı zamanda gözler siyahlığı ve iki tane olması nedeni ile kesret olarak ele alınır.

Bî-bāk verür o çeşm-i kâfir

Bir ıışve ile kazāya fetvî

(216,M/T.B:I,B:9)

Gözler kâfir olarak tasavvur edildiğinde, âşık Müslüman olarak hayal edilir.

Olmadum bîĝāne dîn ü baña rencidedür

Āşinā-düşmen o çeşm-i kâfer-i nāzük-mizāc

(342,G:XXIX, B:5)

3. Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Âfet

Kan dökmek, kan içmek kana susamak tabirleri tamamıyla burada mânâ olarak kullanılmıştır. Gözün bu unsurlara teşbihi âşık üzerinde yarattığı etki nedeniyledir. Gözler kan dökücüdür. Âşığın gönül kanına susamıştır. Göz bu kan dökme işini tek başına yapmaz. Bu nedenle gözden bahsederken kirpikler, kaşlar ve gamzeden söz etmek gerekir. Göz, âşıkların kanını bazen bakış kılıcı ile bazen de kirpik oku ile döker.

*Gāh müjgān geh nigāh-ı pür-fiten şemşîr olur
Kâtl-i mazlûmân-ı çeşmi cümleten şemşîr olur*

(420, G:LXXXVI, B:1)

*Ġamzesi hûn-dil şîre-i cān itmede nûş
Çeşm-i hûn-h'ār-ı siyeh-mest ise maħmûr henüz*

(464, G:CXX, B:2)

Sevgilinin gözlerinin kan dökücülüğü itibariyle ele alındığı bir beyitte gözlerin; gönül kanına susadığı ve bir damla kan için kirpik kılıcı ile binlerce gönlü parçaladığı tahayyülü kurulmuştur.

*Çāk ider biñ dili bir kaṭre için tiĝ-i müjeñ
Ol kadar teşne-leb-i hûn-ı derûndur çeşmüñ*

(544, G:CLXXVIII, B:4)

Bir beyitte sevgilinin gözleri kan dökücü ve âşığa sürekli zulm eden olarak tasavvur edilmiş ve bu vasıflarından dolayı kaderi bile etkileyebilen bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu hayâl ile gözler ona müptelâ olan gönüllere zulm edici, eziyet verici ve vefasız olarak vasıflandırılmıştır.

*Çeşm-i hûn-rîzüñ ki gāhî mā 'il-i bîdād olur
Dillere ol dem kaṣā hem küşte hem cellād olur*

(412, G:LXXX, B:1)

*Sitem-i ğamze yeter çeşm-i cefā-kār nedür
Mübtelāña nedür ey şūh bu eṣvār nedür*

(268, M/T.B.IV:5,B:4)

*Ey kār-ı kazā ğamze-i hūn-h'āruña mahşūş
Olmaz mı vefā çeşm-i cefā-kāruña mahşūş*

(500, G:CXLVI, B:1)

Hatta bu tahayyül başka bir beyitte daha da ileriye götürülerek gözler için; barış düşmanı ve savaş dostu vasıflandırılması yapılmıştır.

*Tā ki oldu çeşm-i dilber şulh-düşmen ceng-dōst
Oldılar nāçār diller şulh-düşmen ceng-dōst*

(336, G:24, B:1)

Başka bir tasavvurda ise gözler; ölümsüz olan Hızır ve Hz.İsâ'yı bile kan saçan hançeri ile titreten bir katil olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, hem mübâlâğa hem de telmih yoluyla anlatımını daha da güçlü kılmıştır.

*Ey hançeri çeşm-i hūn-feşānuñ
Lerziş-dih-i cân-ı Hızr u 'İsā*

(250,M/T.B.III, B:3)

Bazı beyitlerde göz kan içme hastalığına tutulmuş bir hasta olarak tasavvur edilmiş ve böylelikle âşıkların kanını dökme işini de zavallı bir hasta olduğu için yaptığı ifade edilerek, göze çaresiz bir hasta sıfatı yüklenmiştir.

*Çeşmi n'ola katl-i 'ām itse
Bîçāre o derde mübtelādur*

(230,M/T.B:9,B:3)

Ancak âşîğın en büyük arzusu bu hastalığa tutulan gözün gönül kanını akıtmasıdır. Bu nedenle de sevgilinin gözlerinin bu hastalığa sabretmesini istemez. Bu tasavvurda şâir, sabır konusunda üne kavuşmuş olan Eyüp peygamber ile gözleri mukayese ederek hem gözlerin hasta olma özelliği hem de sabır konusundaki üstünlüğünü mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Ābā Eyyūb ise de hasta olan şabr itmez

Çeşm-i bīmārı neden hūn-ı dile şābirdür

(448, G:CVII, B:2)

Teşne-i tîğ-i hasta-çeşmüñdür

Muntazır âşîkân-ı kurbānî

(210, K:XVII, B:89)

Fehim-i Kadim'e göre; âşîğın tek isteği sevgilinin gözüyle ölmektir. Bu nedenle o, sevgilinin, kan dökücü hançere benzettiği bakışlarına izin vermesi ve bu bakışların gönlünü yaralayarak gül bahçesine çevirmesi için sürekli dua eder. Bu hayâlin etkili olduğu bir beyitte; sevgilinin gözüyle ölen insanın yeniden dirilişe bile düşman olacağı tasavvur edilmiştir.

Ol gönca verüp hançer-i hūn-rîzine ruḥşat

Sînem gül-i şad-berg-i gülistān gibi olsa

(638, G:CCLIV, B:4)

Küşte-i çeşmüñ olan dil olur iḥyā-düşmen

Ne belādur ebediyyü'l- ademe nāz-ı Mesîh

(348, G:XXXIV, B:4)

Bu hayâlin etkili olduğu bazı beyitlerde de âşîğın gönlünü sevgilinin gözüne feda etmek için bir an bile düşünmeyeceği söylenilmiştir.

*Cān virmede tîğ-i çeşm-i yāra
Merdān-ı vefā te 'emmül itmez*

(222, M/T.B:4, B:11)

*Fedā olsun metā ı cān u dil müjgān-ı çeşmine
Gerekdür cān u dilden āşıķ-ı ser-bāz müstağnī*

(676, G:CCLXXXVII, B:5)

Bir beyitte, sevgilinin gözüne muhabbet fetvası tarafından gönül kanı şarabı ve naz şarabı içmenin helâl edildiği tasavvur edilmiştir. Bu tasavvura göre göz hem gönül kanı şarabı hem de naz şarabı içebilir. İçmesinde de bir sakınca yoktur.

*Hem bāde-i hūn-ı dil hem nūş-ı şarāb-ı nāz
Çeşmine helāl oldı fetvā-yı maḥabbetle*

(652,G:CCLXVI, B:4)

*Ḥançer-be dest ü çeşm-i siyeh mest-i hūn-ı dil
Bī-dillere itāb kırup kan idüp gelür*

(454, G:CXI, B:2)

Bir başka beyitte gözler, hem bakış açısından hem de âşığın gönül kanı şarabı içmesi açısından ele alınmış ve gözler bakışları yönüyle âhûya teşbih olunmuştur.

*Didüm āḫır kefen-i cismüm iden çeşme-i cān
Çeşm-i āhū-nigeh-i hūn-ı dil-āşāmumdur*

(174, K:XII, B:26)

Gözlerin; âşığın gönül kanı şarabını içmesi son derece memnuniyet verici olarak ifade edilirken, gözlerin; naz şarabı içmesi âşığa sunulan ecel dolu kadeh olarak tahayyül edilmiştir.

Cām-ı leb-rîz-i eceldür şunduğı uşşāka hep

Bāde-i nāzı ki ol çeşm-i sitem-ger nūş ider

(372, G:LII, B:2)

Gözün belâ olarak vasıflandırılmasının sebebi âşığa vermiş olduğu sıkıntılardır. Âşığın perişan olmasının başlıca nedeni gözün bu özelliğidir. Göz belâ ülkesi ordularının başkumandanı olarak tasavvur edilmiştir. Bu tahayyüle göre belâ emrini veren, tüm belâların kopmasını sağlayan odur. Hatta binlerce belâ ona kurban olmaktadır. Bu nedenle âşığın gönlünü ona kurban etmesinden daha doğal bir şey yoktur.

Çeşmidür o ser-leşker-i iklîm-i belâ kim

Olmış müje vü ğamzesi pür-fitne sipāhi

(662, G:CCLXXVI, B:2)

Neden itmeñ dili çeşm-i belâ-engîzüñe kurbān

Olurken biñ belâ bir ğamze-i hūn-rîzüñe kurbān

(602, G: CCXXVI, B:1)

Gözün âfet olarak tahayyül edilişi can ve gönül üzerindeki etkisindedir. Sevgilinin bakışları ve gözleri âfettir ve bu nedenle binlerce âfeti içinde barındırır. Âşığa bunlarla eziyet eder. Bazen bakışındaki âfetin gözündeki âfete bile el aman dedirttiği ifade edilmiştir.

Ne âfet oldı nigāhi kim bīm-i tîğinden

Dimekde gūşe-i çeşminde el-amān âfet

(166, K:XI, B:3)

Başka bir beyitte ise gözün âşığın gönlünde yarattığı etki ve gözlerin baktığı her yerin mahşer yerine dönmesi hayâli gözün âfet olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Pür-zahm-ı figār it dili ğamzeñle nihānī
Çeşmüñ gibi bir āfet-i mümtāza tıyurma

(632, G:CCLI, B:2)

Nigāh āfet ü çeşm āfet ü dehān āfet
O şāh-ı hüsne müsahhar cihān cihān āfet

(166, K:XI, B:1)

4. Cellād

Gözün cellâda teşbihi kan dökücülük özelliği itibariyledir. Âşığın canına ve gönlüne kast eden göz bu yönü ile cellât olarak tasavvur edilir. Göz öyle bir cellâttır ki, bütün dünyayı kırıp geçirir ama yine de tevazuyu elden bırakmaz. Binlerce başı kestiği hâlde gururlanmayan cellât gibi. Çünkü bu onun işidir. Aynı şey göz içinde geçerlidir.

Çeşmi dünyâyı kırıp itse tevāzu^c nē^c aceb
Kesse cellād hezārān seri mağrūr olmaz

(278, KITALAR: I, B:17)

Bir beyitte, sevgilinin kara gözleri kaderin cellâdı olarak tahayyül edilmiş ve bu cellâdın kılıcı olarak da gamze gösterilmiştir.

Cellād-ı kazā oldı gibi çeşm-i siyāhu
Aldı eline ğamzesi şemşîr-i nigāhu

(662, G:CCLXXVI, B:1)

Sevgilinin gözünün cellâda teşbih olunduğu başka bir beyitte ise âşığın gönlünün göze merhamet, ilgi ve yönelme bakışını öğretmeye çalışması tasavvur edilerek, yaptığı şeyin ancak bir mecnunun yapabileceği ifade olunmuştur.

Dil ider çeşmine ta'îm-i nigâh-ı iltifât
Özge mecnûndur ki cellâda terahhüm ögredür
 (428,G:XCII, B:3)

Âşık, gözün kan dökücü bir cellâd olduğunu bilir. Bu nedenle de bedenine düşman olur. Cellâd olan o gözün bedeninin kanını dökmesini bekler. Tabii ki buradaki mânâlar mecazîdir. Âşık sevgilinin kendisi ile ilgilenmesini ister. Sevgilinin âşığa eziyeti, onu tanımayan bakışları âşığın bedeninde derin yaralar açar. Fakat âşık bu yaralardan memnundur. Bilir ki sevgili bu yolla bile olsa onunla ilgilenmektedir. Her ne kadar sevgilinin gözleri âşık üzerinde cellâd etkisi yaratsa da âşık bu cellâdı sever.

İdüp maḥabbet o cellâd-ı çeşm-i ḥün-rîze
Hezâr cân-ı girâmî olur beden-düşmen
 (620,G:CCXXXIX, B:5)

5. Ecel

Başka divanlarda pek rastlanmayan bir değerlendirme ile bir beyitte göz, ecel olarak tasavvur edilmiştir. Ölüm ve uyku münasebetiyle “ecel-göz” ilgisi kurulmuş ve böylece gözün öldürücü, uyutucu vasıfları öne çıkarılmıştır. Sevgilinin gözleri seven için ecel olarak tahayyül edilmiştir.

Çeşm-i eceli ḥ'âb-ı 'adem eyledi ḥufte
Ben ṭurma daḥı râvi-i efsâne-i 'aşkam
 (566,G:CXC VII, B:8)

6. Şahbâz

Beyitlerde gözün, doğan kuşu olarak tahayyül edilmesinin nedeni bu kuşun avcılık özelliği ve yükseklerden uçuşması itibariyledir. Sevgilinin gözleri de âşığın gönlünü avlar. Sevgili, âşığı gözleri ile avlar ve kendine bağlar. Bu nedenle gözler kaza kanatlı ve

kader pençeli iki doğan olarak tasavvur edilir. Bu iki doğandan birinin hedefi âşığın gönlü diğerinin ki ise âşığın can kuşudur.

Göz hapsine bırakıldı dil-i zârı şayd için

Bir şaʿve üzre şaldı iki şāhbāz hayf

(518,G:CLIX, B:6)

İki şāhbāz dur çeşm-i kazā-perr ü kader-pençe

Birisi şaʿve-i dil biri murğ-ı cāna şalmış dur

(406,G:LXXV, B:3)

Bazı beyitlerde, can ve gönül kuşu doğan kuşuna avlanmak ve tutulmak isteği yönüyle ele alınır. Can ile gönül kuşu bilerek, isteyerek göz şāhbāzına avlanmayı bekler.

Mübtelādur n'eylesünler kebg-i cān ü dil Fehīm

Olsalar şaydı revādur şāhbāz-ı çeşminüñ

(546,G:CLXXX, B:5)

Sevgili daima mağrurdur ve âşığa tepeden bakar. Bu özelliği dolayısıyla göklerde gururla salınan doğan kuşuna benzetilir. Fehim-i Kadim'e göre sevgilinin gözünün doğanın görünme yeri ululuğun en yüce noktasıdır.

Azm-i pervāz-ı ğurūr itdükçe sahn-ı cilvesi

Evc-gāh-ı kibriyādur şāhbāz-ı çeşminüñ

(546,G:CLXXX, B:4)

Bir beyitte gözler, bu avcılık özelliği konusunda mübālâğalı bir şekilde ele alınmış ve bu doğan kuşunun en küçük avı; Cebrail veya hüma kuşu olur denilmiştir. Böylelikle şâir, gözlerin avcılık özelliğini daha etkili bir şekilde dile getirmiştir.

*Kaşd-ı şayd itse ma ‘azallāh şikār-ı kemteri
Rūh-ı kudsî ya hümādur şāhbāz-ı çeşminüñ*

(546, G:CLXXX, B:2)

Sevgilinin gözünün doğana benzetildiği bir diğer beyitte ise sevgilinin gözünün yarım bakışından ve gamzesinden korkarak, hüma kuşunun kanatlarının döküleceği tasavvuru kurulmuştur.

*İtmeden şehbāz-ı çeşm nīm-pervāz-ı nigāh
Havfdan rızān ider perr-i hümāyı gamzesi*

(678, G:CCLXXXVIII, B:4)

Bir beyitte ise, şahbâza teşbih olunan gözlerin; kanatlarının, belâ kılıcı, pençesinin ise kaza oku olduğu hayâli kurularak yine “göz-kirpik-gamze” terkibi yapılmıştır. Gözler bu unsurlarla bir terkip oluşturur ki, bu unsurları birbirinden ayrı düşünmenin pek imkânı yoktur.

*Perri şemşîr-i belādur şāhbāz-ı çeşminüñ
Pençesi tîr-i kazādur şāhbāz-ı çeşminüñ*

(S:544, G:CLXXX, B:1)

7. Rüstem

Dîvânda sadece bir beyitte göz, sabır ve sükûn saflarını parçalayan Rüstem olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında Rüstem’in hayatı ve başından geçen olaylarla ilgili inanışlar etkili olmuştur.

Rüstem İranlıların ünlü kahramanıdır. Adı Şehnâme’de övgüyle anılır. “Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Dâstân-Tehemten, Heft-hân-ı Acem” gibi sıfatlar hep onundur. Eski şiirimizde kahramanlık, acı, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak Kasidelerde anılan Rüstem, Cemşid soyundan gelen

Nerimân'ın torunu ve Sam'ın oğlu olan Sicistân ve Seyistan hükümdarı Zal'ın oğludur. Daha delikanlılık çağında birçok devî öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir.³⁹

Zâl; saç, kaş ve kirpikleri beyaz olarak doğduğu için bu lakabı almıştır. Kelime olarak zal koca karı demektir. Zâl-ı zer de yine bu beyazlıktan dolayı ona verilen lakabdır. Bu hâli uğursuzluk sayan babası Sam “ Bu benim oğlum değildir” diyerek onu Elbruz dağına atmış. Zâl orda simurg denen kuş tarafından beslenip, büyütülmüş ve kendisine “Dâstân” denilmiş. Dâstân hile demektir. Bu nedenle Rüstemin adı zülf, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özelliklerle birlikte çok kullanılır.⁴⁰

*Nice ārām ider olmazsa Fehîm āvāreñ
Rüstem-i şaf-şiken-i şabr u sükündür çeşmüñ*

(544, G:CLXXVIII, B:5)

8. Ahû (Ahû-yı Çin)Gazâl

Göz; iriliği, çekiciliği, güzelliği ve siyah rengi nedeniyle âhû'ya teşbih olunur. Asıl benzetme göz ile âhû'nun kara gözleri arasındadır. Yüz Ka'be olarak tasavvur edildiğinde göz de Ka'be'ye sığınan âhûlar olarak hayal edilir.

*Gözümde naqş ola 'aks-i ahû-yı çeşmi
Harîm-i Ka 'be-i 'aşka sürâğ yetmez mi*

(676, G:CCLXXXVI, B:5)

Mecnun'un çöllere düşüp âhûlarla dostluk etmesi, gözün âhû olarak vasıflandırılmasında etkili olmuştur. Şâir telmih yoluyla bize hem bu olayı hatırlatmış hem de sevgilinin gözlerinin güzelliğini vurgulamıştır.

³⁹ PALA, İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara-1995

⁴⁰ PALA, İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara-1995

Dil-i Mecnûn-ı perişân-rev ü vahşî-ṭabʿam

Âhû-yı çeşm-i ğazâlî-nigehân rāmumdur

(170, K:XII, B:6)

Bazı beyitlerde ise şâir, âhû sözcüğünü sadece göz için değil bakışlar içinde kullanarak “âhû bakışlı göz” tamlamasını oluşturmuştur.

Didüm âhır kefen-i cismüm iden çeşme-i cān

Çeşm-i âhû-nigeh-i hûn-ı dil-âşāmumdur

(174, K:XII, B:26)

Âşıkam ʿâşık ki fikr-i zülf-i havrâ eylemem

Pây-ı ʿâklı beste-i zencîr-i sevdâ eylemem

(572, G:CCIII, B:1)

9. Fettân, Fitne, Âşûb, Şûh

Bazı beyitlerde göz, doğrudan doğruya geçmeyip özellikleri itibariyle ele alınmıştır ki bunlardan birisi onun fettân, fitne çıkarıcı oluşudur. Fitne ile karışıklık çıkarılır, kanlar dökülür. Göz de âşğın gönlünü, aklını karıştırır. Âlemde kopan kavgaların, çıkan karışıklıkların nedeni gözlerdir. Bu özelliklerinden dolayı göz fitneye teşbih olunur.

Fiġân ey mevlevî dilber ki çeşm-i fitne-engîzüñ

Beni öldürmege cemʿ eylemiş müjgân-ı hûn-rîzüñ

(548,G:CLXXXIII, B:1)

Bir beyitte, âşğın sevgiliye gönül vermesinde en önemli etken olarak fitneci göz gösterilmiş ve bu gözün âşğın gönlünde fitneler koparan iltifatları olduğu söylenilmiştir.

*Nice meftûn olmayan mestân-ı ırşık içre baña
Fitne-engiz iltifât-ı çeşm-i fettânın görüñ*

(548, G:CLXXXII, B:2)

Gözlerin, kan dökücü ve fitne emredici vasıfları ile ele alındığı bir beyitte gözler, âşığın harap olmasının nedeni olarak gösterilmiş, bir diğer beyitte âşığın ölmesinin tek sebebinin fitne emredici göz olduğu söylenilmiştir.

*Yıkılmam zür-ı keyf-i meyle kim hayrânuñam sâķi
Harâb-ender-harâb-ı nergis-i fettânuñam sâķi*

(670,G:CCLXXXIII, B:1)

*Öldürür âhır beni düzdide bir imâ ile
Ėamze-i hün-riz ü çeşm-i fitne-fermâ-yı latif*

(516,G:CLVII, B:9)

Sevgili güzellik ülkesinin padişahı olarak tasavvur edildiğinde, sevgilinin gözleri de dünyayı karıştıran orduların başkumandanı vasfını kazanır. Bilindiği gibi en büyük fitne koparıcı gözlerdir. Fitne ordularının göze boyun eğmesinin nedeni de budur.

*Çeşmüñe leşker-i âşüb müsahhar oldı
Milket-i hüsne Ėudâ sen meleki ideli şâh*

(156, K:IX, B:9)

Divan edebiyatında “Merih-göz” mukayesesi sıklıkla yapılır. Fehîm-i Kadîm Dîvânî’nda da bu mukayeseye rastlamaktayız. Münecimler Merih’in kötü etkilerini anlatır; onun savaş ilahı olduğunu, âlemdeki karışıklıkların ondan kaynaklandığını söylerler. Divanımızdaki bir beyitte ise, âlemdeki karışıklıkların nedeni olarak sevgilinin gözleri gösterilerek gözler ile Merih mukayese edilmiştir.

Senüñ çeşmüñdür ancak âlem-âşüb

Müneccim itmesün taqrîr-i Mirrîh

(350, G:XXXVI, B:2)

Bir beyitte gözler fitne ilminde felek ile mukayese edilmiş ve bu ilimde gözlerin üstünlüğü mübâlâğalı bir şekilde dile getirilmiştir.

Fünün-ı fitnede çeşmi sipihri eyledi mülzem

Neler eyler dağı seyr it nev-âğâz-ı ta'allümdür

(444, G:CIV, B:2)

Gözün, fitneci felekle delilik dersini birlikte aldığı tasavvur edildiği bir beyitte gözler, zalimlik ve fitne konusunda yine felekten daha başarılı olarak ele alınmıştır.

Çarh-ı fettân ile hem-ders-i cünün çeşmüñ

Fenn-i bîdâdda ammâ ki füzündür çeşmüñ

(542, G:CLXXVIII, B:1)

Bazı beyitlerde gözlerin fitne koparıcılık özelliği, şüh olma özelliği ile birlikte ele alınmıştır. Bu özelliklerin bir arada alınmasının nedeni gözlerin güzelliği, hareket imkânı ve aşığın gönlünde sebep olduğu karışıklıklardır.

Ġamze-i çeşm-i şüh-ı ġammâzın

Didebân-ı metâ-ı râz idelüm

(596, G:CCXXI, B:3)

Şüh gözün hayali bile âşığı derinden etkiler. Bunun için âşık daima sevgilinin şüh gözlerini görmeye çalışır. Ona ulaşmanın yollarını arar.

*Feyz-i te 'sîr-i hayâl-i çeşm-i şûhundan seniñ
Beýza-i dâde-i imkân beççe-i şâhbâz olur*

(424, G:LXXXIX, B:2)

*İntisâb it çeşm-i şûh-ı dilbere bir şekl ile
Ey gönül geh mest ü geh maħmûra beñzet kendüñi*

(672, G:CCLXXXIV, B:3)

Bazı beyitlerde göz; söz düzenleyen, fitneci ve şûh olarak vasıflandırılmıştır. Bu tasavvurla gözün bu üç özelliği bir arada verilmiş ve böylece etkileyiciliği daha güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

*Çeşm-i şûhundan bile saqlar niğâh-ı nâzını
Kıl temâşâ çeşm-i ğammâz-ı suħan-perdâzını*

(274, M/TAZMİN.V:5, B:2)

*Çeşm-i 'ayyâr-ı suħan-çîñüñe ħurbân olayım
O kemân ebrû-yı pür-çîñüñe ħurbân olayım*

(268, M/T.B.IV:6, B:3)

Bir beyitte, sevgilinin gözü karışıklık yeri olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda gözlerin bazen tegafül bazen de âşina bakışları ve bu bakışların etkisiyle ortaya çıkan karışıklık hâli etkili olmuştur. Gözler öyle bir karışıklık yeri olarak tahayyül edilmiştir ki orada pek çok şehid vardır, ancak bunların katili belli değildir.

*Bü'l –'aceb hengâmedür âşüb-gâh-ı çeşm-i dōst
Halkı pey-der-pey şehîd olmaħda ħâtil nâ-bedîd*

(356, G:XL, B:4)

Başka bir beyitte ise sevgilinin gözünün her baktığı yer kıyamet yeri olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin görüldüğü, baktığı her yerin karışacağı ve ortalığın mahşer yerine döneceği hayali böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Gözlerin âşığın gönlünde yarattığı etki de bu düşüncenin oluşmasını sağlamıştır.

Çeşm-i yāram her nigāhum bir kıyāmet-gāhdur

Ġamze-i behrem-zen-i rüz-ı hisāb-ı maḥşerem

(578, G:CCVII, B:2)

10. Dil Bilen

Dîvânda rastladığımız üç beyitte sevgilinin gözleri dil bilen olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili çoğu zaman gözleri ile konuşur. Onun gözlerinin konuşmasını gören herkes adeta sevgilinin gözlerinin esiri olur. Gözler konuşma özelliği ile âşığı mest eder. Tüm bu özellikleri nedeniyle gözler beyitlerde dil bilen olarak vasıflandırılmıştır. Aynı zamanda gözlerin edalı, işveli bakışları da bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Diller hep esîrân-ı zebānidur o çeşmüñ

Bîmârdur ammâ ider imdād nigāhuñ

(540, G:CLXXVI, B:3)

Nuḫ iderken şîve-i çeşm-i zebān-dānın görüñ

Ḥişma geldükçe rümüz-ı luḫ-ı pinhānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:1)

Şâir bir beyitte gözleri; söz düzenleyen, kendi gözünden bile naz bakışını esirgeyen ve fitneci olarak vasıflandırmıştır. Sevgilinin nazlı oluşu ve bakışları ile âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Çeşm-i şūhundan bile saqlar nigāh-ı nāzını

Ķıl temāşā çeşm-i ğammāz-ı suhan-perdāzını

(274, M/TAZMİN. V:5, B:2)

11. Padişah

Bir beyitte, sevgilinin gözleri naz tahtında oturan edalı bir padişah olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda sevgilinin nazlı oluşu ve sevgiliyi yüceltme arzusu etkili olmuştur.

Pādişeh-i serīr-i nāz olmuş o çeşm-i işve-ger

Şalmada kaşd-ı cān için peyk-i nigāhı her taraf

(514, G:CLVI, B:2)

12. Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr, Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz)

Göz; hasta, uykulu, yarı uykulu, mest, baygın bakışlı hâlleri ve şekli dolayısıyla nergis'e teşbih olunur. Nergiste bulunan uyku verme, uyuşukluk yaratma özellikleri de bu teşbihin başlıca nedenlerindedir. Beyitlerde gözler, nergise teşbih olunduğu gibi nergisle mukayese olunduğu da görülür. Bazı beyitlerde ise göz yerine sadece “nergis veya nergis-i bimâr” tabirleri kullanılır.

Āyīne-i küll olsa da perhîz-i nezāre

Olmuş ezeli nergis-i bīmāruña maḥşûş

(500,G:CXLVI, B:3)

Sevgilinin yüzünün bahçeye teşbih edildiği beyitlerde gözler de fitneler koparan bu bahçenin nergisi olarak ele alınmıştır. Gözler fitne bahçesini süsleyen nergislerdir.

Nergislerüñ it zîb-dih-i gülşen-i fitne

Ey cilve-i serv-i çemen-ārā-yı kıyāmet

(332,G/TA: XXI, B:4)

*Nergis-i bâğ-ı fitnedür çeşmüñ
Büy-ı rāz-āşinā nigāhuñdur*

(402,G:LXII, B:3)

Gözlerin hasta olarak nitelendirilmesinin sebebi baygın, mest, mahmur görüntüsü itibariyledir. Sevgilinin gözü hastadır fakat âşıkların yaralarını iyileştirecek tek derman da o gözlerdir. Âşıklar, can acıtan hastalığına sevgilinin gözünde ilaç bulur.

*Ey tabībān zaḥm-ı cāna bes nemek-pāşî-i leb
Nergis-i bīmārınuñ esbāb-ı dermānın görüñ*

(548,G:CLXXXII, B:7)

*Çeşminde bulur ilāc gerçi
Bīmāri-i cān-gezā-yı uşşāk*

(218,M/T.B:2,B:9)

Bazı beyitlerde âşığın derdini bilen ve onun derdine derman olabilecek tek varlığın sevgilinin hasta gözleri olduğu ifade edilmiştir.

*Çeşm-i bīmārından özge kimse bilmez derdümi
Nice demdür olmuşam bâcāresi bir kimsenüñ*

(544,G:CLXXIX, B:3)

*Çeşm-i bīmārındadır dermān saña ey mürde cān
K 'anda cellād-ı ecel üstād-ı Cālīnūs olur*

(422, G:LXXXVII, B:4)

Bir beyitte, sevgilinin gözlerinin hasta olmasının nedeni olarak tegafül uykusu gösterilmiştir.

*Çeşmüñ h'āb-ı teğāfūl tūrfa bīmār eylemiş
Kim nigāh-ı işve vü nāz itmeden perhīz ider*

(374, G:LIII, B:2)

13. Şehlâ

Dîvânda sadece bir beyitte göz için şehlâ tabiri kullanılmıştır. Şehlâ göz; tatlı baygın bakan anlamına geldiği gibi aynı zamanda ela veya koyu mavi göz anlamında da kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin bakışının tesiri ile kâfir olan âşık tasavvuru kurulduğuna göre şâir, burada şehlâ sözcüğü ile tatlı baygın bakışı ifade etmiş olmalıdır.

*Tā ol büt-i şehlâ ki baña itdi nigāh
Zūr-ı nigehiyle kâfir itdi beni āh
Bir zūr-ı nigehele ğamzeħavfından der
Lā ħavle velā kuvvete illā billāh*

(708, R:LIII, B:1)

14. İnci

Divanda sadece bir beyitte gözler siyah inci olarak tasavvur edilmiştir. Gözler parlaklığı, iri yuvarlak şekli ve rengi itibarıyla iki siyah inci olarak vasıflandırılmıştır. Ayrıca âşığın gözlere vermiş olduğu değer ve sevgiliyi yüceltme arzusu böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Sevgilinin bir hazine olarak tahayyülü onun güzellik unsurlarının da bu hazinedeki mücevherler olarak tasavvur edilmesinde etkilidir.

*Fehīm iderse n'ola tūtiyā müsevvedeyi
Mediħa-gevher-i çeşm-i siyāhdur kārūm*

(590, G:CCXVI, B:7)

15. Gam evi

Fehîm-i Kadîm Dîvân'ında sadece bir beyitte sevgilinin gözleri âşıkların sığınabileceği bir gam evi olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin âşığın Kâ'be'si olduğu inancı bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliyi yüceltme arzusu ve

derdin de ilacın da onda olduğu fikri bu hayalin kurulmasını sağlamıştır. Şâir, Hz.Yakup ve onun kıssasına telmih yoluyla ifadesini güçlendirmiştir.

Yakup Beytü'l –ahzen de yıllarca oğlu Yusuf için ağlamış ve bu nedenle de gözleri kör olmuştur.

Edebiyatta daima Yûsuf ile ilgili olarak anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzân'ı, gözlerinin açılışı v.s. telmih konuları ile ele alınır.⁴¹

Şâir, âşıkların çekmiş oldukları çileler nedeniyle sığınabilecekleri tek yerin sevgilinin gözleri olduğu tahayyülünü kurarak, Yakup'un bile sevgilinin gözleri varken hüznün evini istemeyeceğini söylemiştir.

Cân ü dil-i uşşâka ğam-ḥâne yeter çeşmi

Ya ḳûb-ı elem-dâde Beytü'l-ḥazen 'i n 'eyler

(378, G:LVI, B:8)

F. GÖZ BEBEĞİ

Dîvânda sadece üç beyitte sevgilinin göz bebeği konu edilmiştir. Bu beyitlerden birinde sevgilinin yüzü, nur haremine teşbih olunmuş ve göz bebeği de o nur haremindedir oturan namuslu olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında sevgilinin gözlerinin ulaşılmazlığı ve âşığın sevgiliyi yüceltme çabası etkili olmuştur.

Merdüm-i çeşmi gibi ḥâl-i ruḥı

Perde- nişân-i ḥarem-i nürdur

(404, G:LXXIV, B:5)

Başka bir beyitte ise göz bebeği zayıf olarak vasıflandırılmıştır. Bu hayalde göz bebeği bakışlardan bile korunması gereken güçsüz bir varlık olarak ele alınmıştır. Onu koruma görevi ise göz nuruna verilmiştir.

⁴¹ PALA,İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları,Ankara-1995

Pür-za'fdur o merdüm-i çeşm ol kadar k'olur

Vaqt-i nezāre āşıka nūr-ı nıgeh hicāb

(176, K:XIII, B:7)

G. GAMZE (Yan Bakış)

a)Umumi Olarak Gamze

Gamze (yan bakış); sevgilinin, âşğın canını ve gönlünü yaralamada kullandığı en etkili silahlarından biridir. Âşığa eziyet etmekle görevlidir. Katil olarak vasıflandırılır. Âşğın gönül kanını içen bir cellâttır. Aynı zamanda âşğı kendine çekip, meftûn eden en önemli güzellik unsurlarından biridir. Gamze; kirpik, kaş ve göz ile bir bütünlük arz eder. Bu nedenle gamze, beyitlerde bu unsurlarla teşbih ve tahayyüllere konu olur.

Mecrūh idüp murğ-ı dili ğamze-i dilber

Tîr-i müje vü tîğ-i nıgehden kafes eyler

(380, G:LVII, B:6)

Divanımızda gamze ile ilgili yapılan tasavvurlar şöyledir.

b)Gamze ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng)

Gamze yaralayıcılık, öldürücülük gibi özellikleri nedeniyle oka teşbih olunur. Gamzenin oka teşbih edildiğinde kaşlar da bu oku atan yay olarak hayal edilir. Göz gamze oklarını, yay gibi olan kaşları ile gönderir. Böylece âşğın gönlünü yaralar veyahut öldürür. Sevgilinin âşğı tanımazdan gelmesi, nazlanması gamzenin öldürücülük, yaralayıcılık vasıflarını kazanmasına neden olmuştur. Bir beyitte bilmezden gelme okunun gönlü yaralayıp, öldürdüğü tasavvur edilerek, gamze kaderin keskin uçlu okuna benzetilmiştir.

Gūyā ki hemān nāvek-i ser-tîz-i kazādur

Bî- zaḥm ider küşte dili tîr-i teğāfûl

(560,G:CXCIII, B:4)

Başka bir beyitte ise gamze kaderin oku ile keskinlik yönünden mukayese edilmiştir.

Zaḥm-ḥurde tîr-i ḥûn-rîz-i ḳazâ oldum velî

Tîzlikde ğamze-i ḥûn-ḥâra beñzer beñzemez

(460, G:CXVI, B:5)

Âşık her an sevgilinin gamze oklarını arzular. Gönlünden sevgilinin gamze okunun elemine asla uzaklaşmasını istemez. Çünkü sevgilinin bu yolla da olsa kendisi ile ilgilendiğini düşünmektedir. Bu düşünüşün hâkim olduğu bir beyitte, âşığın gönlünü iyileştirecek her şeye düşman olduğu, gamze okuna kurban olmayı arzuladığı söylenilmiştir.

Bîġâne olmasun elem-i tîr-i ğamzesi

Ey müşfik itme zaḥm-ı dilüm merhem-âşinâ

(316, G:10, B:4)

Nâvek-i ğamze-i pür-kâñüne ḳurbân olayım

Zehr-ḥand-i leb-i şîrîñüñe ḳurbân olayım

(268, M/T.B. IV:6, B:4)

Âşık için ilgi belirtisi olan gamze, korkulacak bir şey değil, tam tersine gönül dostu olarak tahayyül edilmektedir.

Ḳorḳaram râzımı fâş ide o çeşm-i ğammâz

Âşinâ oldı dile ğamze-i peykâne-nevâz

(264, M/T.B. IV:1, B:3)

Âşık sevgilinin ilgisini kaybetmekten o kadar çok korkar ki ondan gelecek her türlü güçlüğü onu kaybetmemek için katlanır. Âşığın sevgilinin gamze oklarından korkmamasının nedeni de budur.

Ġamze-i tîre karşı bî-bākî

Ġāyet-i havfu ihtirāzumdur

(S:400, G:LXXI, B:3)

Başka bir beyitte ise âşığın canının her an kaderin oklarına siper etmesindeki amacının sevgilinin gamze oklarına alışmak olduğu tasavvur edilmiştir. Böylelikle sevgilinin oka benzeyen bakışlarının âşık için önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Cānumuz tîġ-i kazāya itmeden her dem siper

Meşk-i zaġm-ı ġamze-i cānānedür maġşūdumuz

(464, G: CXIX, B:2)

Sevgili her hareket ettiğinde gamze oklarını gönderir. Bu sırada binlerce canı öldürür. Fakat âşık onun bu dönüşünün devam etmesini ister. Gamze oklarının bitmemesini arzular.

Ġamze-zenān eylese cānān semā^c

Nāle-kūnān eylese biñ cān semā^c

(114, K: III, B:1)

Gamze bazen “hük-m-i kazâ” olarak vasıflandırılır bazen de onunla mukayese edilir. Bu mukayesede üstün çıkan gamze olur. Bu düşünüş bir beyitte, âşığın kaderin hükümlerini sorgulayabileceği ancak asla gamzeye böyle bir şey sormayacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Belā-yı hüküm-i kazāya terddüd itsem olur

Velī o ğamzeye çün u çerā nedür bilmem

(576, G:CCV, B:5)

Divandaki bir beyitte kaderin sırrının sevgilinin gamzeleri olduğu söylenilmiştir.

Sen ğamze-i dildār ile söyleş de Fehīmā

Añlar sözüñi Ārif olan sırr-ı kazādan

(604, G:CCXXVII, B:5)

2. Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer

Gamzenin bu silahlara teşbihi bu unsurların yaralayıcılık ve öldürücülük özellikleri nedeniyledir. Gamzenin âşığın gönlünde yarattığı etki sebebiyle şâir, böyle bir teşbihte bulunmuştur. Aslında âşığı asıl yaralayan sevgilinin tanımazdan gelmesidir. Gamze bu tanımazdan gelme işini sembolize ettiği için yaralayıcı ve öldürücüdür. Bir beyitte gamze bilmezlik kılıcının incisi olarak tasavvur edilmiştir.

Ey ğamzeleri cevher-i şemşîr-i teġāfûl

Dünyâyı helāk eyledi te 'şîr-i teġāfûl

(560, G:CXCIII, B:1)

Gamze ve tegafül âşık için zehir verilmiş birer hançer olarak tahayyül edilmektedir.

Bir hançer-i zehr-dādedür hep

Ger ğamze-i tîz ü ger teġāfûl

(254, M/T.B.III:3, B:4)

Eskiden demire su verilerek çelikleşmesi sağlanır ve kılıç yapılırdı. Bilinen bu gerçeğin hatırlatıldığı bir beyitte, gamzeye hançer saflığını kazandıran varlığın âşığın

değersiz küçük bir su damlacığına teşbih edilen gönlü olduğu tasavvur edilmiştir. Böylelikle şâir, gamzeyi hançere teşbih etmiş, onu çelikleştirecek suyun ise âşığın gönlü olduğunu sanatlı bir şekilde dile getirmiştir.

*Çün katre-şifat Fehîm aḥkardur dil
Her gamzeğe şafvet-dih-i hançerdür dil*

(700, R:XXXVIII, B:1)

Şâir, sevgilinin uyku halindeyken bile gamzeleri ile âlemi şehit ettiğini düşünür. Bu nedenle sevgilinin uykudan uyanmasından korkar. Uyanıp da göz kılıcını çektiğinde olacaklardan endişelidir.

*Hâbda iken itmede âlemi gamzesi şehîd
Vây o dem ki eyleye tîğini çeşmi âḥte*

(658, G:CCLXXI, B:3)

Sevgili gamzesinin hançeri ile gönülleri yok eder. Âşığın gönlündeki yaralar sevgilinin kan dökücü hançerinin meclis yeri olarak tasavvur edilir.

*Hançer-i gamzesiyle yâr eyledi dilleri telef
Tîr-i nigâhına meger ola dil-i kazâ hedef*

(514, G:CLVI, B:1)

*Bezm-gâh-ı hançer-i hûn-hvâre itdük zaḥmumuz
Bâde-i hûn ile pür olsun ayağ-ı sînemüz*

(472, G:CXXVI, B:3)

Âşığın kanının gamze kılıcıyla akıtıldığı tasavvurunun kurulduğu bir beyitte, âşığın bahçeye akan kanından bahçedeki güllerin ateşe dönüşeceği ve bu ateşten de kılıç

yapılacağı tahayyülü oluşturulmuştur. Demirin ateşte dövülerek şekil verilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Dökse hūn-ı germümi bāğ içre tîğ-i ğamzesi

Nār olur güller Fehîmā nārdan şemşîr olur

(420, G:LXXXVI, B:7)

Âşığın sevgiliden gamze yarası rica ettiğinin tahayyül edildiği bir beyitte gamze hem hançere hem de bıçağa teşbih edilmiştir. Gamzenin kan dökücülüğü, âşığın gönlünde açtığı yaralar böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Bir zaḥm-ı ğamze itdüm o hūn-rîzden recā

Geh hançerine şundi elin geh bıçağına

(634, G:CCLII, B:4)

Sevgili gamze kılıcı ile âşıkları şehid eder. Bilindiği gibi şehitlik istenilen bir mertebedir. Âşığın en büyük arzusu gamze kılıcı ile şehid olmaktır. Bu düşünüşün etkili olduğu bir beyitte kaderin bile gamze kılıcına kurban olması gerektiği tasavvur edilmiştir.

Tîğ-i ğamzeñ ki şehîd itdi Fehîm-i zârı

Olmasun mı yine biñ cān ile ḳurbān-ı ḳazā

(320, G:12, B:7)

Bazı beyitlerde ise gamze bir bakışıyla belâyı dahi şehit eden bir kader kılıcı olarak tahayyül edilmiştir.

Destine alduḳça şemşîr-i ḳazāyı ğamzesi

Bir nigāh ile şehîd eyler belāyı ğamzesi

(676, G:CCLXXXVIII, B:1)

Bir diğerk beyitte ise gamze, kader kılıcını parlatan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Geh cām u gāh çeşmüme şun ‘aks-i ğamzeñi

Tiğ-i kazāya şan‘at ile āb u tāb ver

(248, M/T.B.II, :7, B:4)

Bir başka beyitte gamze, belâ kılıcı ile mukayese edilmiş ve âşğın gönlünde belâ kılıcının açtığı yaraların gamzenin açtığı yaraların yanında süs gibi kaldığı söylenilmiştir.

Biz helāk-i ğamze-i çeşm-i bütānuz tā ezel

Zahm-ı şemşîr-i belā ārāyiş-i tendür bize

(660, G:CCLXXIII, B:4)

Bir beyitte gamze savaş ilâhı olarak bilinen Merih’in kılıcı olarak tahayyül edilmiştir. Bu hayâle göre âlemdeki bütün karışıklıkların nedeni olan Merih, kılıç olarak gamzeyi kullanır. Böylece şâir, gamzeyi hem âşıkların gönlünü yaralayıcılık bakımından kılıca benzetmiş hem de gamzenin fitne koparıcılık özelliğini hatırlatmıştır.

Olur ey ğamzesi şemşîr-i Mirrih

Nigāhuñ bā‘iğ-i te ‘şîr-i Mirrih

(350, G:XXXVI, B:1)

Gamze bazı beyitlerde feleğın zulüm kılıcı olurken bazı beyitlerde ise onunla mukayese edilir. Bu karşılaştırmanın sonunda şâir, “feleğın sitem kılıcı sevgilinin gamze kılıcına benzeseydi dünyada insan kalmazdı” diyerek gamze kılıcının etkisini mübâlâğalı bir şekilde dile getirir.

Ey çarh şehîd olmaduk ādem mi kalurdu

Tiğ-i sitemüñ ğamze-i cānān gibi olsa

(638, G:CCLV, B:5)

Bir başka beyitte ise felek cellâdının, sevgilinin gamzesinin bakış kılıcından halsizleştiği ve gamze kılıcına bakmaktan korktuğu tahayyül edilmiştir.

Ġamzeñe taķat getirmez bakmaġa cellād-ı çarķ

Bīm-i ŐemŐir-i nigāhuñdan ķazā bītāb olur

(412, G:LXXIX, B:2)

Başka bir beyitte ise, keskin kılıcın bile ağlayıp inlemelere neden olan gamzeden korkarak feryat edeceği tasavvur edilmiştir. Gamzenin, âşğın gönlünde yarattığı etki, ona verdiği düşünölen acı bu tasavvurların kurulmasını sağlamıştır. Gamze âşğın gönlü için tüm kılıçlardan daha keskin, tüm belâlardan daha etkili bir unsurdur.

Ey ġamzeleri bāis-i eġān u feryād

Destüñden ider ġançer-i bürrān feryād

(688, R:XII, B:1)

Dîvânımızda Őimdiye kadar incelediġimiz gamze ile ilgili bütün beyitlerde gamze kılıcının âşıklarına yaralayıcılıġından, helâk etmesinden bahsediliyordu. Fakat bir beyitte gamze; âşğın gönlünü korumak için bekleyen bir kılıç olarak tasavvur edilmiştir. Böylelikle ona koruyuculuk vasfı kazandırılmıştır.

O deñlü fitneden maġfūz dur devrüñde ehl-i dil

Ki bekler tiġ-i ġamzeyle dil-i uŐŐāķı cānāne

(144, K:VII, B:43)

3. İġne

Sevgilinin gamzesi, âşğın gönlünde açtığı yaralardan dolayı iġneye teşbih olunmuştur. İġnenin delme, delip geçme özelliġi böyle bir tasavvurun oluşmasına neden olmuştur. Bilindiġi gibi elmas son derece kesici bir maddedir. Bazı sert maddeleri

kesmekte kullanılır. Ancak elmas tozunun çeşitli yaralara, özellikle de kanayan yaraya ilâç olarak konulduğu da bilinmektedir. Sevgilinin gamzesi elmastan hâsıl olmuş bir iğne olarak tasavvur edilir. Bu elmastan iğne o kadar keskindir ki, âşığın gönlünü göz göz yara haline getirir. Fakat âşık şikâyetçi değildir. Dermanının da onda olduğunu bilir. Âşıkğın gönlü için gamze hem dert hem devâdır.

Ey nîş-i ğamze-i zaḥm-ı nigāhı yeter baña

Her mūyum itme sen daḥı bir nişter baña

(312, G:7, B:1)

Derūnum rîş rîş itmekde nîş-i ğamze-i ser-tîz

Yine elmās-ı rîze merhem-i zaḥm-ı derūn olsa

(640, G:CCLVI, B:3)

Bir beyitte, âşığın sevgilinin şûh kirpiği ile parçalanan gönlünün yine sevgilinin elmastan iğneye teşbih edilen gamzesi ile iyileşeceği söylenilmiştir.

Sūzen-i elmās ile olur rüfū-ger ğamzesi

Pençe-i müjgān-ı şūḥndan o dil kim çākdür

(436, G:XCVIII, B:3)

Bir beyitte de sevgilinin şûh gamzesinin azarlayışı iğneye teşbih olunmuştur.

Nedür bu kāviş-i nîş-i یتāb-ı ğamze-i şūḥ

Cihān cihān dili itdüh ḥarāb-ı ğamze-i şūḥ

(352, G:XXXVII,B:1)

4. Cellâd, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir)

Gamze öldürücü vasfından dolayı cellâd veya katil olarak tasavvur edilmiştir. Diğer unsurlar mânâ itibariyle mevcuttur. Gamze zalimdir. Sürekli âşığa zulm eder. Adeta kaderin bütün işleri sevgilinin kan dökücü gamzesine tahsis edilmiştir. O, vefa nedir bilmez. Korku ve ıstırap duymaz. Sevgili yüz binlerce gönlü bir yan bakışı ile öldürür. Bu özellikleri nedeni ile de gamze cellâd olarak vasıflandırılır.

Ey ğamzelerüñ hûkm-i kazāya bā ʿıṣ

V'ey tırralaruñ yine belāya bā ʿıṣ

Cellād-ı kaza degül hemān ba'd'el-ḳatıl

Bîdāduñdan ider şehîdān feryād

(686, R:VII, B:1)

Ey kār-ı kazā ğamze-i hûn-h'vāruña mahşûş

Olmaz mı vefā çeşm-i cefā- kārūña mahşûş

(500, G:CXLVI, B:1)

Sen nāz u kirişmeyle helāk eyle Fehîm'i

Besdür baña ey ğamzesi cellād nigāhuñ

(540, G:CLXXVI, B:7)

Bir beyitte sevgilinin gamzesinin yüzbinlerce gönlü öldürdüğü tasavvuru kurulmuştur. Gamzenin âşğın gönlünde yarattığı etki şâirin böyle bir tasavvur kurmasında önemlidir. Şâir, mübâlâğalı bir şekilde gamzenin etkisini dile getirmiştir.

Nice yüz biñ dili bir ğamze iderken küşte

Nigeh-i ʿarbede-cū ḳaşd-ı teĝāfûl mi ider

(372, G:LI, B:2)

Bir başka beyitte ise; şâir daha da mübâlâğalı bir ifadeyle gamzenin bütün dünyayı şehit ettiğini söylemiştir.

*Helāk-i ğamze-i bî-bāküñem ki dünyâyı
Şehîd ider de ne bîm ü ne ıztırâba düşer*

(384, G: LX, B:3)

Şehâdetin kâfir elinden olacağı inancı, gamzenin “kâfir”, âşığın da “gamze şehidi” olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Bilindiği gibi şehit olmak arzulanan bir durumdur. Âşığın isteği de gamze şehidi olmaktır. Bu tasavvurun kurulduğu bir beyitte sadece âşığın değil Merih’in bile sevgilinin gamzesinin şehidi olmayı arzuladığı ifade edilmiştir.

Şehîd-i ğamzeñ olmağdur murâdı

Budur tağdîr ile tedbîr-i Mirrîh

(350, G:XXXVI, B:4)

Bir hayât için kazâ bilmem ne nâz eyler baña

Ben şehîd-i ğamzeyem İsî niyâz eyler baña

(312, G:6, B:1)

Âşığın tek isteğinin sevgilinin gamzesi ile ölmek olduğunun tasavvur edildiği bir beyitte âşık, adeta sevgiliye bir bakış için yalvarmaktadır. Bu tasavvurun etkili olduğu başka bir beyitte ise, âşığın canını teslim etmek istediği tek varlık olarak gamze gösterilmiştir. Gamzenin âşığın hem derdi hem de derdinin dermanı olarak görülmesi bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur. Çünkü âşığın gönlüyle aynı dili konuşabilen gamze aynı zamanda onun yaralarının da merhemi olarak düşünülmektedir.

Bîğâne-ğūy olmalı bir âşinâ nigâh

Besdür helāk-i ğamzeñ olam bir nazâr baña

(312, G:VII, B:4)

*Ġamzeñe cānumı teslīm iderem her ne kadar
Anı deste-i ecele vermege nāçār olsam*

(568, G:CC, B:3)

*Ey merhem-i zaḥm-ı cān-ı āşıķ
Ey ğamzesi hem-zebān-ı āşıķ*

(252, M/T.B.III:1, B:11)

Başka bir beyitte ise gamze dinin gereklerini yağmalayan bir kâfir olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın İslâm'ın doğru yolunu terk etmesine sebep olarak ta gamzenin kâfirce bakışları gösterilmiştir.

*Bīm-i kâfir-nigāh-ı ğamzeñden
Terk-i islām-ı bā-şavāb itdüm*

(110,K:II, B:25)

*Biñ teġāfūl itse ğamzeñ naķd-i cāna ğam degül
Ġāret-i esbāb-ı dīn itmekte iḥmāl itmesün*

(626, G:CCXLV, B:2)

Bir beyitte gamze, dost düşman demeden bütün dünyayı öldüren bir cellâd olarak tahayyül edilmiştir.

*Ol ğamze-i cellāduñ ola mest-i şebīḥūn
Dünyāyı kırar yār ile aġyārı ne bilsün*

(122,K:IV,B:23)

Gamzenin işi cellâd gibi öldürmektir. Bir beyitte, ecelin bile ona bu öldürme işi konusunda hayran olduğu söylenilmiş ve canın kendisini gamzeden kurtarmak için

cellâdın evine sığındığı tahayyülü kurulmuştur. Şâir, gamzenin bu öldürücülük vasfını mübâlâğalı bir şekilde dile getirmiştir.

Ecel hayrân-kâr-ı ğamze-i cellâd-ı kâruñdur

Dağı tâze degülken âşinâ farç-ı hicâbuñdan

(608, G:CCXXX, B:2)

Ey ğamze nedür bu hûn-feşânî

Yetmez mi idi sipihr cellâd

(256, M/T.BIII:4, B:5)

Fikr it sitem-i ğamze ile hâlini cānuñ

Kim hāne-i cellâd-ı kazâ ola penāhum

(588, G:CCXV, B:2)

Bir beyitte ise, gamzenin çokluğunun öldürücülüğünden ecelin bile korku ile feryat edeceği tasavvur edilmiştir.

Pür olursa nigeñ ü ğamze ma āzallāh eger

Hafden şahş-ı ecel eyleye āh u feryād

(354, G:XXXVIII, B:4)

Başka bir beyitte gamze, ecel kadehi sâkîsi olarak tahayyül edilmiştir. Gamzenin âşığın gönlünde yarattığı etki ve âşığın daima sevgiliye gamze için yalvarması bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Ey nigāh-ı ğazabı mest-i mey-i nahvet-i nāz

Ġamzesi sâķi-i cām-ı ecel-i ehl-i niyāz

(264, M/T.B.IV:1, B:1)

Gamze bu öldürme işini tek başına yapmaz. Ona bu konuda kirpikler ve kaşlar yardım eder. Gamze bazen kirpik kılıcı ile bazen yay gibi olan kaşları ile öldürür. Bir beyitte gamzenin bu özelliği ele alınarak, sevgilinin cellâd gamzesinin nasıl olduğunu anlayabilmek için onun kılıcının vasıflarının ecelden dinlenmesi gerektiği söylenilmiştir.

*N'iydügin bilmez belâsın ğamze-i cellâdınıñ
Vaşf-ı şemşîrin ecelden ser-be ser gûş itmeyen*
(622, G:CCXLI, B:4)

Başka bir beyitte gamze, gözler ile birlikte ele alınmış ve gözlerin mahmurluğunun dağılmasına sebep olarak gamzenin kana oruç tutması gösterilmiştir. Şâir, hem gözlerin mahmurluğunu hem de gamzenin kan içme özelliğini tek bir beyitte ele alarak açıklamıştır.

*Cellâd-ı ğamzesi olalı rûze-dâr-ı hûn
İtmiş humâr-ı çeşm-i siyeh-mestini harâb*
(176, K:XIII, B:12)

Bir beyitte ise gamze gönül kanı kadehi içicisi olarak tahayyül edimiştir.

*Bâde-nüş-ı hûn-ı dil oldı nigâh-ı ğamzeler
Ġirre-mestân-ı cihân-ı fitneye meyhâneyem*
(586, G:CCXII, B:5)

Sevgilinin gamzesinin kan dökücü olarak vasıflandırıldığı bir beyitte hiç kimsenin onun bu öldürücülüğünden kendisini kurtaramayacağı ifade edilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu bir başka beyitte ise, binlerce belânın bile gamzeye kendisini kurban ettiği tahayyül olunmuştur.

*Kimse baş kırtaramaz ğamze-i ħūn-rīzūñden
İşve de zaĥm-hōr-ı nāvek-i müjgānuñ olur*

(416, G:LXXXIII, B:5)

*Neden itmeñ dili çeşm-i belā-engīzūñe kırbān
Olurken biñ belā bir ğamze-i ħūn-rīzūñe kırbān*

(602, G:CCXXVI, B:1)

Dîvânda, sadece bir beyitte gamze zulm edici bir aslan olarak tahayyül edilmiştir. Gamzenin âşık üzerindeki gücü ve etkisi, âşığı tanımazdan gelerek ona acı çektirmesi, ağyarla ilgilenmesi gibi özellikleri bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

*Ol ki çeşm-i şūĥuña ālüfte āhūdur demiş
Ĝamze-i bed-ĥūyuña şīr-i sitem-cūdur demiş*

(494, G:CXLIII, B:1)

5. Sayyâd

Gamzenin sayyad olarak vasıflandırılmasının nedeni âşığın can kuşunu veya gönül kuşunu avlaması itibariyledir. Gamze iyi bir avcıdır. Çeşitli tuzaklar kurarak âşıkların gönlünü avlar.

*Dām-ı tündi murġ-ı cānı muttaşıl eyler ĥalāş
Ĝamze-i merdüim-şikāruñ bü'l- aceb sayyād olur*

(412, G:LXXX, B:4)

Bu avlanma işinde ona yardım eden kirpikler; “ok, kılıç, hançer veya doğan” olarak tahayyül edilir. Doğan olarak düşünülen kirpiklerin gamzenin emriyle âşığın gönül kuşunu avladığı söylenmiştir.

*Ruḥṣat-ı şayd verüp ğamze-i pür-kînesine
 Qonđi şāhbāz-ı müje murġ-ı dilüñ sînesine*

(654, G:CCLXIX, B:1)

6. Gammâz, Fitne, Âşûb

Gamzenin âşık üzerindeki etkisi bu unsurlarla tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Sevgili âşığa bazen bildik bakışlarla onu tanıdığını gösterirken bazen de tanımazdan gelir. Onun bu tegâfûl dolu bakışı âşığın aklının ve gönlünün karışmasına neden olur. Bu sebeple de gamze fitneci, hileci, hilekâr olarak tahayyül edilir.

*Bilüp ħāl-i dilüm eyler teġâfûl ğamze-i şūĥı
 Ne t̄ali d̄ür ki rāzumdan ola ğammâz müstaġnî*

(676, G:CCLXXXVII, B:3)

*Gāh lutf u geh ğazab gāhî teġâfûl geh nigh
 Göñlüm egler ğamze-i mekkāresi bir kimsenüñ*

(544, G:CLXXIX, B:4)

*Def' itmek olurđı bu iki fitne belāsın
 Ya ğamze-i fettān gibi 'ayyārı ne bilsün*

(122, K:IV, B:22)

Bazı beyitlerde gamze, âşığın can ve gönül sırrını açıklayan bir fitneci olarak tasavvur edilmiş ve aynı tasavvurun konu edildiği bir başka beyitte âşığın sırrını açıklayarak âlem'e rüsva eden olarak vasıflandırılmıştır.

*Nigh-i şūĥı ile ğamze-i ğammâzına baĥ
 Nice fāş olmadadur cān ü dilüñ rāzına baĥ*

(520, G:CLX, B:1)

Rāzımı fāş eyleyüp rüsvāy iderler ʿāleme
Dil olur dilber olur ol ğamze-i ğammāz olur

(424, G:LXXXIX, B:5)

Bir beyitte ise, sevgilinin gamzesinin yaratılışından itibaren kargaşalığa hamile olarak yaratıldığı söylenilmiştir. Karışıklıklar çıkarmasına neden olarak da bu özellik gösterilmiştir.

Eyleyen ğamzeñi ābisten-i āşüb itmiş
Hük-m-i çeşm-i siyehüñ tev ʿem-i fermān-ı kazā

(320, G:12, B:6)

Gamze fitne konusunda öylesine başarılıdır ki, bir beyitte fitne hususunda usta olan Merih'in bile sevgilinin gamzesinin ustalığı yanında çok küçük, kusurlu ve zayıf kalacağı ifade edilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu diğer bir beyitte, gamzenin kızgın bir dönüşünün bile Merih'i helâk edeceği tahayyül edilerek, gamzenin fitne çıkarma konusundaki üstünlüğü mübâlâğalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Bağışla devr-i ğamzeñde günāhın
Ki çokdur fitnede taķşir-i Mirrîh

(352, G:XXXVI, B:6)

Eyledi bir gerdiş-i hışmıyla Mirrîh'i helāk
Ġamzesi āşüb ile eflāki n'eyler bilmezüz

(482, G:CXXXV, B:2)

Başka bir beyitte ise gamze, feleğin bütün atlılarının mallarını yağma eden olarak vasıflandırılmıştır. Bu vasıflandırmada gamzenin âşık üzerindeki etkisi önemlidir.

Gāret itdi feleküñ cümle metā^ıı haylin

İtmeden ğamzesini fitnede meşhūr henüz

(464, G:CXX, B:3)

Gamze fitne ile ilgili beyitlerde ya fitneci ya fitnenin kendisi ya da fitneye yardım eden olarak ele alınmıştır.

Görelüm şūriş ü āşūbda tenhā hünerin

İtmesün ğamzelerüñ fitneye imdād yeter

(384, G:LXI, B:3)

Gamzeyi göz ve kirpiklerden ayrı düşünmenin pek mümkünü yoktur. Gamze, göz ve kirpiklerden oluşan bir terkiptir. Bu nedenle de beyitlerde sıklıkla birlikte ele alınır. Sevgilinin gözü belâ ülkesi ordularının başkumandanı olarak tasavvur edildiğinde gamze ve kirpikler de bu padişahın fitne dolu ordusu olarak değerlendirilir.

Çeşmidür o ser-leşker-i iklīm-i belā kim

Olmış müje vü ğamzesi pür- fitne sipāhı

(662, G:CCLXXVI, B:2)

Göz ile gamzenin birlikte ele alındığı bir beyitte, gamze gözün saklamaya çalıştığı fitneleri açıklayan olarak tahayyül edilmiştir. Bir diğer beyitte ise gamze, kaderin dilini konuşan olarak nitelendirilmiş ve göz için de kaderin gizli mânâlarının görüldüğü yer vasıflandırılması yapılmıştır.

Cihānda ğamze-i ğammāzı fāş ide lābüd

Ne deñlü fitneyi sa'ý itse çeşmi ihfāya

(152, K:8, B:24)

*Olmuş ey ğamze-i ğammāzı zebān-dān-ı kızā
Çeşm-i mestüñde ‘ayān nükte-i pinhān-ı kızā*

(318, G:12, B:1)

Gamzenin fitneler koparıcılık özelliğinin ele alındığı bir beyitte gamze, sadece âşığın gönlünde fitneler koparan değil aynı zamanda fitne ve karışıklık âlemini de karıştıran bir unsur olarak tasavvur edilmiştir.

*Gösterdi yine ğamzelerüñ rüy-ı hezîmet
Beñzer ‘alem-i fitne vü āşüb-nigündür*

(404, G:LXXIII, B:4)

7. Şûh

Gamze etkileyiciliği, âşığı meftûn etmesi nedeniyle şûh olarak vasıflandırılır. Şûh olan gamze aynı zamanda zâlim, zulme koşan olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin yan bakışı ile âşığa türlü eziyetlerde bulunduğu, gönlünü yaraladığı, gönül kanı şarabını içtiği tasavvurları gamzenin zalim olarak nitelenmesini sağlamıştır. Bu sebeple sevgili şûh gamzesi ile âşığa türlü eziyetler çektiren, vefâ düşmanı bir kâfir olarak vasıflandırılır.

*Helāküñem senüñ ey kâfir-i vefâ-düşmen
Nedür bu deñlü cefāya şitāb-ı ğamze-i şûh*

(352, G:XXXVII, B:2)

*Yeter su ‘âl-i şehādān-ı çeşmüñe ferdā
Kızā-yı haşrda kemter cevāb-ı ğamze-i şûh*

(352, G:XXXVII, B:3)

8. Cādû, Sehhâr, Sihr, Füsûn

Gamze; âşığı etkilemesi, tesiri altına alması gibi özelliklerinden dolayı cadû, büyücü olarak tasavvur edilmiştir. Sevgili bir gamzesiyle binlerce kişiyi kendisine âşık eder. Bu nedenle gamzenin sihirler yaparak âşığı etkisi altına aldığı, onu meftûn ettiği tasavvuru oluşmuştur. Bu hayâlin etkili olduğu bir beyitte gamze için tüm gönülleri susturan vasıflandırılması yapılmıştır.

*Biñ Fehîm 'i âşığı eyler eyleye bir ğamze tã
Çeşm-i şūhundan bile şūh-ı cihândur dilberüm*

(602, G:CCXXV, B:7)

*Dili dem-beste ider yine füsûn-ı ğamzeñ
Ger Fehîmã gibi bir şâîr-i sehhâr olsam*

(570, G:CC, B:5)

Gamze, sihir sanatında üstat olarak kabul edilir. Bir beyitte gamzenin bu konuda bütün büyücüleri susturacağı tasavvur edilmiş ve sevgilinin gamzesinin bir naz cevabının bile Fehîm'i sihir ilmi konusunda suskun hâle getireceği söylenilmiştir. Bu hayâlin etkili olduğu başka bir beyitte şâîr, hem söz söylemedeki ustalığını överek kendisini bu konuda sihirbaz olarak vasıflandırmış hem de gamzenin kendisi gibi bir sihirbazı bile susturacak kadar bu işte üstat olduğunu ifade etmiştir.

*İltifât-ı ğamze-i mestüñle sihr i'cãz olur
Neşve-i mey çeşmüñe gelse nigãh-ı nãz olur*

(424, G:LXXXIX, B:1)

*Fenn-i i'cãzı serãpã bilmeyim dirse Fehîm
Ğamze-i sãhîr-i cãnãn aña üstãd yeter*

(386, G:LXI, B:9)

Feh̄m-i s̄āḥirem ben eylesün ğamze beni ilzām

Olur gerçi füsūndan mālīk-i i'cāz müstaġnī

(676, G:CCLXXXVII, B:6)

Bazı beyitlerde gamzenin naz cevabı sihir olarak tasavvur edilmiştir.

Biñ Feh̄m-i s̄āḥiri ilzām-ı fenn-i siḥri der

Ġamze-i mu'ciz-keḷāmuñ bir cevāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:5)

9. Mest

Gamze, beyitlerde mest olarak nitelenir. Onun bu şekilde vasıflandırılmasının nedeni sevgilinin baygın bakışlarıdır. Ayrıca gamzenin gönül kanı şarabı ve naz şarabı içtiği tasavvuru onun sarhoş olarak vasıflandırılmasını sağlamıştır. Bir beyitte gamze sadece gönül kanı şarabı içen olarak vasıflandırılmıştır.

Çeşmi mest-i işvedür bilmez nedür ḥūn-āb-ı dil

Ol şarābı ğamze-i ḥun-rīz-i dilber nūş ider

(372, G:LII, B:3)

Başka bir beyitte ise gamze naz ve işve şarabı içen bir rind olarak tasavvur edilmiş ve gamzenin mahmur gözün dostu olmasına sebep olarak da bu özelliği gösterilmiştir.

Gamzeñi mest eyleyüp her dem şarāb-ı nāz ile

Çeşm-i maḥmūruñ hem-āġūş itme ḥvāb-ı nāz ile

(648, G:CCLXIV, B:1)

Olmaġa meclis-i nāz içre ḥarīf-i çeşmi

Ġamze gibi yine bir rind-i mey-āşām ister

(388, G:LXIV, B:2)

Gamze ile gözün birlikte ele alındığı bir beyitte ise her ikisinin de beraber naz şarabı içtiği ifade edilmiştir.

Meclis-i ʿuşşāḳda ol meh ki sāḡar nūş ider

Çeşm-i ḡamze bāde-i nāzı berāber nūş ider

(372, G:LII, B:1)

Bir beyitte sevgilinin gamzesi hem mestlik hem de zerâfet yönünden ele alınmış ve gamzenin içinde sarhoşluğun yanında zerâfeti de barındırdığı ifade edilmiştir.

Rind-i ʿaşḳam baña bir rind-i cihān olsa güzel

Ġamze-i mesti gibi nādire-dān olsa güzel

(550, G:CLXXXIV, B:1)

Sarhoş olan kişi ne yaptığını bilmez. Gamze de sarhoş olduğu için ne yaptığını bilmez hâldedir. Bu nedenle âşığa eziyet eder. Gamzenin mest olarak tahayyül edildiği bir beyitte, gamzenin adeta savaş eteğini tutuşturduğu ve bütün cihanı harap ettiği söylenilmiştir. Ortalarda görülmemesinin nedeni olarak, yaptığı bu yıkım gösterilmiştir.

Şulḥ itse de çeşmi ḡamze-i mest

Dāmen-zen-i āteş-i cedeldür

(228, M/T.B:7, B:8)

Eyledi mestāne cihānı ḡarāb

Anuñ için ḡamzesi mestürdur

(404, G:LXXIV, B:2)

Bir beyitte de sarhoş gamzenin; “ecel kadehi sâkîsi” olarak vasıflandırıldığını görüyoruz.

Dil-i ʕuṣṣāka ʕadem gūṣesi meyḥāne yeter
Sāḳi-i cām-ı ecel ğamze-i mestāne yeter

(386, G:LXII, B:1)

Gamze ile gözler bir terkip oluşturur. Bu nedenle de beyitlerde genellikle birlikte teşbih ve tahayyüllere konu olurlar. Sevgilinin gözleri yarı uykulu olarak tasavvur edildiği içinde mest olarak nitelenmektedir. Bir beyitte göz ile gamze naz yatağında uyuyan iki unsur olarak ele alınmıştır. Sevgilinin nazlı oluşu ve bu nazın gözlerdeki edadan anlaşılması böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Gül-bister-i nāz üzre olmuş yine hem-āġūṣ
Ol ğamze-i mestāne ol nergis-i ḥāb-ālūd

(360, G:XLIII, B:6)

Âşık, daima sevgilinin sarhoş gamzesini görmek ister. Bu düşüncenin ele alındığı bir beyitte âşığın sevgilinin yarı uykulu gözlerini ve sarhoş gamzesini görmezse yaşayamayacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

Hüṣyāram ğamze-i mest-i ḥarābuñ görmesem
Merk olur ḥābum o çeşm-i nīm-ḥvābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:1)

10. Rûşen, Gönül Okşayan

Fehî-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bir beyitte gamze, gönlü aydınlatan, sevindiren olarak vasıflandırılmıştır. Bu tasavvura göre; sevgili aslında bu yan bakışları ile âşığa nazlanır. Naz etmesi de âşığa karşı ilgisiz olmadığını gösterir. Bu nedenle gamze, sadece âşığın gönlünü aydınlatır, mutlu eder.

Ey ğamzesi Fehîm gibi rûşenā-yı dil
Bîġāne-ṭavr olma dile her-dem-āşiñā

(318, G:10, B:5)

Sadece bir beyitte gamze gönül okşayıcı olarak vasıflandırılmıştır.

Ol çeşm-i hısm-nāk dir̄ġ itmede beni

Mînnet-pezîr-i ġamze-i hâtır-nüvâz hayf

(518, G:CLIX, B:2)

11. Pervâne

Dîvânımızda gamze ile ilgili beyitler içerisinde bir beyitte gamze, pervane olarak tasavvur edilmiştir. Âşığın sinесinin mum olarak tahayyülü gamzeninde pervane olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Gamzenin hedefi âşığın gönlüdür. O âşığın gönlüne ulaşmak ve gönül kanı şarabını içmek ister. Bu nedenle de gamze âşığın sinесinin etrafında dönen pervaneye teşbih olunmuştur.

Hûn-ı dildür revġan-ı kandîl-i dāġ-ı sînemüz

Ġamzedür pervâne-i gerd-i çerāġ-ı sînemüz

(472, G:CXXVI, B:1)

Ġ. KİRPİK (Müje, Müjġân)

a) Umumi Olarak Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kirpik gözlerin tamamlayıcısıdır. Ancak divanımızda bu özelliğinden ziyade öldürücülük vasfı ile karşımıza çıkar. O sevgilinin veya gözün öldürücü bir silahı olarak vasıflandırılmıştır. Şekli, gözlere ve kaşlara yakınlığı böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

b) Kirpik ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ok (Tîr-i müjġân, Nâvek-i müjġân)

Kirpik sivri şekli nedeniyle oka teşbih olunur. Bu şekil benzerliği onun yaralama, delme, öldürme gibi vasıflarına da sahip olmasını sağlar. Kaşlar yaya teşbih edildiğinde kirpikler de bu yayın attığı ok olarak tasavvur edilir. Bu okun hedefi, âşığın can kuşu,

gönül evidir. Temreni elmastan yapılmış olan bu ok son derece keskin ve öldürücüdür. Bilindiği gibi elmas bazı sert maddeleri kesme işinde kullanılan bir madendir. Sevgilinin kirpiği de âşığın gönünde yarattığı etki sebebiyle elmastan yapılmış bir oka teşbih olunmuştur.

Tā ki hayrān-ı hadeng-efgeni-i müjgānuz

Ser-be-ser hāne-i dil revzen olursa ne ‘aceb

(326, G:16, B:6)

Hemîşe bende eyler āzmāyîş tîr-i müjgānın

Nişān oldı dilüm ol nāvek-i elmās-peykāna

(146, K:7, B:51)

Tîr-i müjeñe sîne-i cānum hedef itme

Bî-rahm hayālün dahı tā ki telef itme

(654, G:CCLXVIII, B:1)

Bir beyitte de kirpikler, âşığın sinesinin en yüksek mertebesinde uçan “ok kuşları” olarak tasavvur edilmiştir. Okun yaydan fırlatıldığı andan itibaren hedefine havada uçarak ulaşması böyle bir hayâlin oluşmasını sağlamıştır.

Tā ‘ir-i nāvek-i müjgānı Fehîm ol māhuñ

Evc-gāh-ı harem-i sînedi pervāz eyler

(382, G:LVIII, B:5)

2. Kılıç (Şemşîr, Tîg)

Kirpiğin bu unsurlara teşbihi şekli dolayısıyladır. Uzun, ince, sivri şekli; ona yaralama, delme öldürme vasıflarını kazandırır. Bu vasıfları nedeniyle de kılıca teşbih olunur. Sevgilinin kirpiğinin keskinlik derecesini bilmek pek mümkün değildir. Bilindiği gibi çeliğin keskinlik derecesini arttırmak için su verilir. Sevgilinin

kirpiklerinin belâ kılıcı ve kaza cevheri ile sulandığı tasavvur edilir. Bu nedenle de kirpikler kaza kılıcından keskin ve kan dökücü olarak tahayyül edilmiştir.

Teğāföldür o şemşîr-i belâ-âb u kazâ-cevher

Ki olmuş tîğ-i müjgân-veş ayân kendi nihân keskin

(622, G:CCXLII, B:2)

Benüm ol şūhumuñ şemşîr-i müjgânına kalmışdur

Dem-i tîğ-i kazâdan dağı hūn-pālā vü tîz olmağ

(522, G:CLXI, B:3)

Kirpikler beyitlerde göz ile birlikte ele alındığında gözün silahı olarak vasıflandırılır. Gönül kanı içmek isteyen göz için kirpikler, binlerce canı öldüren kan dökücü bir kılıçtır.

Çāk ider biñ dili bir kaṭre için tîğ-i müjeñ

Ol kadar teşne-leb-i hūn-ı derūndur çeşmüñ

(544, G:CLXXVIII, B:4)

Gāh müjgān geh nigāh-ı pür-fiten şemşîr olur

Ḳatl-i mazlūmān-ı çeşmi cümleten şemşîr olur

(420, G:LXXXVI, B:1)

Kirpiklerin kılıç olarak tasavvur edildiği bir beyitte sevgilinin gözünün eteğinin kanlı oluşunun nedeni olarak kılıca teşbih edilen kirpikler gösterilmiştir. Sevgilinin kirpik kılıcından damlayan âşğın gönül kanıdır.

Bir kaṭre-i surḥ olsa n'ola dāmen-i çeşmüñ

Şemşîr-i müjeñden dökülen hūn-ı derūndur

(402, G:LXXIII, B:2)

Bir beyitte hasta olan âşığın derdinin dermanının sevgilinin kılıca teşbih edilen kirpikleri olduğu tasavvur edilmiştir. Bu da bize gösteriyor ki, âşığın derdinin devası yine derdinin kendisindedir.

Ben hastasına çāre şemşîri ile itdi

Bîçāre Fehim ammā bilmem ki seni n 'eyler

(378, G:LVI, B:11)

Kirpiklerin kılıç olarak tasavvur edildiği bir beyitte âşığın gönül yarası da bu kılın kını olarak tahayyül edilmiştir.

Havf-ı çeşmiyle sîne-i rîşüm

Tîğ-i müjgânına kırāb itdüm

(110, K:II, B:22)

3. Hançer

Kirpik şekli nedeniyle bu unsura teşbih edilmiştir. Tıpkı kılıç gibi hançer de, yaralayıcı, öldürücü özellikler taşır. Hançer kılıça göre daha kısadır. Yakın mücadele silahıdır. Bu kısalık sevgili ile âşık arasındaki mesafeyi de azaltır. Hançerin en önemli vasfı öldürücülüktür. Âşık bu özelliğini bilir ancak ondan kaçmaz. Çünkü onun isteği bu hançerle ölmektir.

Hançerle müjeñ levh-i dile resmi der evvel

Tarh-ı sitemi eylese bünyād nigāhuñ

(540, G:CLXXVI, B:2)

Helâki hançer-i müjgānı olmadan kaçmaz

Virürse ger nigehe cān-ı mübtelâya rızā

(320, G:13, B:4)

Kirpikler genellikle göz ile birlikte ele alınır. Göze olan yakınlığı ve şekli nedeniyle kirpikler gözlerin silahı olan bir hançer olarak tahayyül edilmiştir.

Çeşmüñ ki ede hançer-i müjgānı keşide

Eyler nigeñgamze-i şad- ömri deride

(642, G:CCLVIII, B:1)

4. Bulut

Dîvândaki bir beyitte kirpikler âşığın can harmanı üzerine hançer döken bulut olarak tahayyül edilmiştir. Bulutlar gibi kirpikler de gözlerin üzerinde küme halinde, muntazam bir sıra ile dururlar. Bulutla şekil olarak bu benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasında etkilidir.

Yād-ı müjgānuñla āh eylerse diller rüzgār

Hırmen-i cān üzre anı ebr-i hançer-riz ider

(374, G:LIII, B:4)

5. Asker

Kirpiklerin çokluğu, düzgün sıralanışı ve öldürücülük vasfı asker olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Bu tür tasavvurlarda “kirpik-göz” münasebeti sıklıkla kullanılır. Göz padişah olarak hayal edildiğinde kirpiklerde o padişahın orduları olur. Âşığın gönlünün mülk olarak tasavvuru, kirpiklerinde bu mülke saldıran askerler olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Çeşmi şaff-ı müjgān şalduğça ider müjgān hücum

Askere gayret düşer itdükçe lābüd şāh ceng

(530, G:CLXVIII, B:3)

Çeşm-i siyāhı oldı sipāh-ı şaf-ı müje

Gerçi sipāh olmasa şāha ne itibār

(364, G:RA/XLV, B:2)

Bir beyitte kirpikler savaşta birbirlerine yiğitlik gösteren elleri kılıçlarında iki dizi asker olarak tahayyül edilmiştir. Kirpiklerin muntazam bir birlik gibi göz kapağının altında ve üstünde sıralanışı ve sivri şekli bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Müjgānı iki şaf sipeh-i tîğ-be-kefdür

Kim birbirine cengde merdāne şunarlar

(370, G:RA/XLIX, B:4)

6. Şahbâz

Dîvânda sadece bir beyitte kirpikler, doğan olarak tasavvur edilmiştir. Doğan kuşunun avcılıktaki mahareti ve kirpiklerin gönül kuşunu avlaması böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

Ruḥşat-ı şayd verüp ğamze-i pür-kînesine

Ḳondi şāhbâz-ı müje murğ-ı dilüñ sînesine

(654, G:CCLXIX, B:1)

7. İğne

Dîvânda rastlanan bir beyitte kirpikler, zehirli bir iğneye benzetilmiştir. Bu benzetme yine şekli dolayısıyladır. İğne sivri, delici ve yaralayıcıdır. Bu sebeple sevgilinin kirpikleri âşığın gönlünü delip geçen zehirli bir iğne olarak tasavvur edilmiştir.

Gerçi la'li nüş-ı cān lîkin müje nîş-āzmā

Cümlesi tursun yeter ben b̄-dile tırfa belā

(272, M/TAZMİN V:2, B:3)

8. Merih

Merih, müneccimler tarafından dünyadaki kargaşalığın, savaşların, katliamların nedeni olarak gösterilir. Müneccimler sürekli onun insanlar üzerindeki bu kötü etkisini anlatır. Dîvânda sadece bir beyitte kirpikler, Merih olarak vasıflandırılmıştır. Kirpiklerin âşîğın gönlünde yarattığı etki bu vasıflandırmanın yapılmasını sağlamıştır.

Fehîm eylerse müjgānuñ taḥayyül

İder şîrinde hep taḫîr-i Mirrîḥ

(352, G:XXXVI, B:7)

9. Siyeh

Sevgilinin kirpikleri renk itibariyle tıpkı kaşları, gözleri ve saçları gibi siyahtır. Beyitte kirpiklerin rengi doğrudan doğruya siyah olarak ifade edilmiştir.

İstemez yāri-i siḥri siyeh-i müjgānu

Nükte-i çeşmi şikest-i şaf-ı i'cāz eyler

(380, G:LVIII, B:2)

10. Yaralı

Dîvânımızdaki bir beyitte kirpikler kana bulaşmış bir yaralı olarak tasavvur edilmiştir. Kirpiklerin şekli ve âşîğın gönlünde açmış olduğu yaralar böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır. Kirpikler aslında yaralı değildir. Onlar âşîğın gönül kanını akıtmış, dolayısıyla bu kanlar kirpiğe bulaşmıştır.

Tā ḫançer-i ser-tîz-i nigāh-ı sitemüñden

Her bir müje bir zaḫmi-i āḡuşte-be-ḫündur

(402, G:LXIII, B:3)

H. YÜZ ve YANAK (Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr)

a)Umumi Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ile yanak genellikle birlikte ele alınır ve aynı unsurlara teşbih olunur. Bu nedenle biz de çalışmamızda bu iki unsuru aynı başlık adı altında inceleyeceğiz.

Yüz veya yanak sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olarak ele alınmaktadır. Yüz üzerinde taşımış olduğu diğer güzellik unsurları ile bir bütünlük arz eder. Tek başına düşünülemez. Göz gibi bir terkiptir. Bu nedenle beyitlerde yüz ve yanak bu unsurlarla sanatlı bir şekilde, birlikte ele alınmıştır.

Yüz; rengi, parlaklığı ve güzelliği nedeniyle dikkati çeken bir güzellik unsurudur. Bu özellikleri ile âşığı kendine meftûn eden, onu bağlayan bir cazibe kaynağıdır. Âşığın en büyük isteği sevgilinin yüzünü görmektir. Âşık, sürekli olarak yüz güzelliğini görmek için ağlar. Kanlı gözyaşı döker.

Ârzü-yı seyr-i dîdâr ile giryānam müdām

Olmada bîhūde rîzān āb-rūy-ı ārzū

(630, G:CCXLIX, B:5)

Ben Fehîm-i ḥasretîyem olmazam vuşlat-ṭaleb

Ṭalib-i nāzam baña seyr-i ruḥı maṭlūbdur

(398, G:LXIX, B:8)

Âşık, sevgilinin yüzünü görmek ister. Ancak bu güzellik karşısında âşık öylesine hayrandır ki, artık gözlerinde görebilmek için bile ışık kalmamıştır. Bu tasavvur âşığın gözlerinde sadece sevgilinin yüzünün hayâlinin olduğu tahayyülünün oluşmasını sağlar.

Dün gece dîdâr-ı yāra bir nigāh itdüm Fehîm

Tā-ḳiyāmet mest-i cām-ı ḥayret-i dūşîneyem

(588, G:CCXIII, B:5)

*Nūr-ı nigehe kalmadı yer belki hayāle
Teng eyledi çeşmüm o kadar keşret-i dīdār*

(366, G:XLVII, B:4)

b)Yüz ve Yanak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Güneş

Yüz veya yanak parlaklığı, aydınlığı, yakıcılığı ve rengi sebebiyle güneş olarak tasavvur edilmiştir. Güneş ışıkları yakıcı olduğu için direk olarak güneşe bakılmaz. Yüzün güneşe teşbih olunduğu bir beyitte, yüzün yakıcılığı ve bakanı hayran eden güzelliği ele alınmıştır.

*Mest olup eyleme hürşīd-cemālāna nazar
Şaķın ey çeşm ki giryān olacaķsın āhır*

(394, G:LXVI, B:10)

Sevgilinin yüz güzelliği güneşinden, kimsenin mahrum olmak istemeyeceği tasavvur edilir. Bir beyitte bu güzellikten mahrum olan kişinin vücudunun gam karanlığında zerre kadar kalacağı ifade edilmiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliği ve sevgiliye verilen değer bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Ol ki hürşīd-i cemāl-i yārdan maħrūm olur
Zulmet-i ğamda vücūdı zerre-veş ma ‘dūm olur*

(416, G:LXXXII, B:1)

Sevgilinin yüzü bazı beyitlerde hem güneş hem de ay olarak tahayyül edilmiştir. Güneş ve ayın parlaklığı, ışık kaynağı olması, göz kamaştırıcılığı ve ayın ışığını güneşten alıyor olması şâirin bu iki unsuru yanak ile birlikte ele almasını sağlamıştır. Çünkü sevgilinin yanağı âşık için yaşam kaynağıdır. Sevgilinin yanağı, âşığın güneşi, geceleri ise aydır. Bu nedenle şâir, âşığın her aynaya baktığında gönlüne nakş olmuş

olan sevgilinin yüz güzelliğini bazen güneş bazen de ay olarak gördüğü tasavvurunu oluşturmuştur.

Ger āyīneye baḳsam olur māh ya ḥurşīd

Ol mertebe naḳş oldı dile şūret-i dīdār

(366, G:XLVII, B:3)

Sevgilinin yüzü güneşe teşbih olunduğu gibi bazı beyitlerde de güneş ile mukayase olunmuştur. Bu karşılaştırma sonucunda güneşten daha parlak ve göz kamaştırıcı olduğu ifade edilmiştir. Bu tasavvura göre yüz ile parlaklık ve güzellik konusunda ne ay ne de güneş yarışmamalıdır. Zaten ayın güneşle ışık konusunda mukayese edilmesi mümkün değildir. Çünkü ay ışığını güneşten alır. Parlaklığının kaynağı güneştir. Beyitlerde “ay-güneş” sıklıkla mukayeseli olarak birlikte ele alınmıştır.

Oldı tecellī-geh-i mihr-i ruḥuñ

Eylemesün mi meh-i tābān semā^c

(116, K:III, B:7)

Yanağın güneşe teşbih olunduğu bir beyitte rüzgârın geçişlerini yanak güneşinden yapacak olsa, ay gibi bütün güllere ışık saçacağı tahayyülü kurulmuştur. Ayın ışığını güneşten alıyor olması ve güllerin güzelliğini, rengini sevgilinin yanağından aldığı tahayyülü şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır.

Meh gibi gülleri pür-nūr ide feyz-i eṣer

Āfitāb-ı ruḥuñi itse güzergāh nesīm

(588, G:CCXIV, B:4)

Bir beyitte âşğın sevgilinin güneşe benzettiği yüzünü geceleri andığı zaman aya bakarak ah ettiği hayâli kurulmuştur. Ayın ışığını güneşten alıyor olması bu tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, sevgilinin yüzünü güneşe teşbih etmiş aynı zamanda

bilinen bir tabiat olayından yararlanarak sevgilinin yüzünün güzelliğinin yansımalarının ayda da görülebileceği tahayyülünü oluşturmuştur.

*Şeb-i ğamda āfitābını añup āh iderdi Mecnūn
Nigeh itse māha zīrā görünürdi rŭy-ı Leylī*

(674, G:CCLXXXV, B:6)

Âşık, daima sevgilinin yüzünü görmeyi arzular. Sevgilinin güneşe benzeyen yüzünün görülmesi ile karanlıkların aydınlığa dönüşeceği tasavvur edilmiştir. Bilindiği gibi güneş doğunca karanlıklar yani gece biter aydınlık başlar. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte âşığın âlemini aydınlatacak tek unsurun sevgilinin yüzü olduğu söylenilmiş ve yüz, âlemi aydınlatan bir güneşe teşbih olunmuştur.

*Ruĥlerüñ görsem eger zŭlmet baña ĥurşid olur
Çeşmüme  alem görünmez āfitābuñ görsem*

(582, G:CCX, B:2)

*Aks-i mihrüñle gülşen-i cānuñ
Subĥdur ser-be-ser ĥıyābānı*

(210, K:XVII, B:86)

Bir beyitte sevgilinin yanakları güneşe teşbih edilmiş ve sevgili için güneş yanaklı sıfatı kullanılmıştır. Âşığın sevgiliye kavuşma isteği, sevgilinin ulaşılmazlığı ve yanaklarının güzelliği bu tasavvurda etkilidir.

*Ey sīm gibi sīnesi āyine-i şubĥ
Tā zāhir olunca zer-i gencīne-i şubĥ
Pehlŭya çekŭp bir gece mihr-i ruĥı
Sīnem olsa müşābih-i sīne-i şubĥ*

(688, R:IX, B:2)

Sevgilinin yüzü güneşten daha parlak ve daha güzel olarak tahayyül edilir. Bu nedenle güneş sevgilinin yanağının ışığı karşısında zerre gibi kalır. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin yanağının, dünyaya ışık saçmaya başlaması ile binlerce güneşin onun ışığının en küçük zerresine kurban olacağı tasavvur edilmiştir. Sevgilinin yanağının güzelliğinin eşsiz kabul edilmesi ve sevgilinin güzelliğini yüceltme arzusu böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Pertev-i hırşîd-i ruhuñla ider

Zerre-şifat mihr-i dıraşşān semā^c

(116, K:III, B:11)

Žiyā-pāş olsa hırşîd-i ruhuñ bismil-geh-i dehre

Hezārān mihr olur bir zerre-i nāçžüñe kurbān

(602, G:CCXXVI, B:2)

Yüzün güzelliğinin, ışığının güneşten üstün tutulduğu bir beyitte, sevgilinin yüz güzelliğinden ayrı kalan âşığın gözüne güneşin gölge gibi görüleceği tasavvuru kurulmuştur.

Hırşîde bakarsam görünür çeşmüme sāye

Yā Rab ne ‘aceb hālet imiş firkat-i dīdār

(366, G:XLVII, B:7)

Bu hayalin etkili olduğu bir başka beyitte ise, güneşin sevgilinin ışık saçan yüzünü kıskanacağı, onun kadar ışığa sahip olmadığı için hayıflanacağı hatta üzüntüsünden yüz karşısında ışiksiz hâle geleceği ifade edilmiştir.

Görse hüsniñ āfitāb-ı pür-ziyā bāb olur

Tāb-ı rüy-ı şerm-nāküñden hayā bāb olur

(412, G:LXXIX, B:1)

Kıyamet alâmetlerinden birinin, güneşin dünyaya daha fazla yaklaşarak, daha parlak daha yakıcı hâle geleceği olduğuna inanılır. Güneşin dünyaya yaklaşması ile dünyada büyük bir kargaşa olacaktır. Tıpkı sevgilinin âşıklar arasında görüldüğü anda ortaya çıkan karışıklıklar gibi. Bu inanış ve tasavvurlar, sevgilinin yüzü için “hurşid-i kıyamet, hurşîd-i mahşer” tamlamalarının kullanılmasında etkili olmuştur.

Dilimdür maşrıķ-ı ħurşîd-i mahşer

Olaldan maṭla-ı mihr-i cemâlüñ

(542, G:CLXXVII, B:2)

Nūr-ı ruĥ-ı âfitâb-ı mahşer

Âyîne-i ėarızuñda peydâ

(250, M/T.B.III:1, B:5)

Yüzün güneşe teşbih olunduğu bir beyitte ise yüzün yakıcılığı ele alınmış ve ateşin bile onun yakıcılığı karşısında sönük kalacağı tasavvur edilmiştir.

Eyledi tâb-ı mihr-i ruĥsâruñ

Mużtarib şuṗe-i fūrüzânı

(212, K:XVII, B:95)

Hatta bir başka beyitte, yüz güneşinin parlaklığı ve yakıcılığı karşısında lâṗ taşının bile eriyip yok olacağı tasavvur edilmiştir. Yüzün âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurların kurulmasını sağlamıştır.

Tâb-ı mihr-i rûy-ı sâķiden güdâzân oldı la ı

Ėayn-ı ėbretle nazâr ķıl maṗden-i ķınnîneye

(658, G:CCLXXII, B:5)

2. Ay (Mâh, Meh, Kamer, Mehtâb)

Yüz veya yanak yuvarlak şekli, parlaklığı ve aydınlık olması sebebiyle aya teşbih olunur. Dîvânımızda ay (meh, mâh) kelimesinin açık istiare yoluyla sevgili yerine de kullanıldığı görülmektedir.

Tā kevkeb-i fālîümle oldum mâbeyn

Şadîd gelip itse eger âlem-i zeyn

Ey mâh yeter ol iki çeşm ü ruhsâr

Ben âşık-ı dîdârına âyn-ı âdeyn

(706, R:XLIX, B:2)

Sevgilinin yüzünün, güneşten daha parlak olduğu tahayyül edilir. Bu düşünüş sevgilinin yüzünün gece gündüz bütün âlemi baştanbaşa nurla dolduran bir ay olduğu hayâlinin kurulmasında etkili olmuştur.

Mihre ta'n itse meh-i rûyî âceb mi tâ ebed

İtdi tenhâ âlemi pür-nûr yekser rûz u şeb

(100, K:I, B:21)

Sevgilinin yüzünün nur âlemi olarak tahayyül edildiği bir beyitte ayva tüyleri karanlık gece olarak tasavvur edilmiştir. Şâir, nur âlemine benzettiği yüzde ayva tüylerini istemez. Çünkü sevgilinin sade yanaklı olduğu tahayyül edilir. Sevgilinin beyaz tenli olması yanaklarının nura teşbih edilmesini sağlamıştır. Ayrıca yüzün tecelligâh olarak kabul edilmesi de bu tasavvurda etkili olmuştur.

İstemez zînet-i haţtı o meh-i sâde-ruhum

Âlem-i nûrda zîrâ şeb-i deycür olmaz

(278, K:I, B:14)

Ahval-i derd-i dil aña ilhâm ola meger

Ol mâh-ı sâde-rû ki melek görse lâl olur

(414, G:LXXXI, B:2)

Sevgilinin yanağı için bir beyitte; “harem-i nur” tamlaması yapılmıştır. Sevgilinin yanağının parlaklığını anlatmak için nur; dokunulmazlığı ve ulaşılmazlığını anlatmak için de harem tabiri kullanılmıştır. Böyle bir tasavvurda yanak üzerinde bulunan diğer güzellik unsurları da haremde oturan kişiler olarak düşünülür.

Merdüm-i çeşmi gibi hâl-i ruhı

Perde-nişân-i harem-i nürdur

(404, G:LXXIV, B:5)

Sevgili utangaçtır. Bu nedenle de yüzünü utanma perdesi ile gizler. Sevgilinin yüzü ay olarak tasavvur edildiğinde, bu utangaç sevgilinin yüzünün utanma perdesinin de yıldızlar veya samanyolu olduğu tahayyül edilerek, ay gibi güzel, parlak ve aydınlık olan bu yüzün ışığının hiçbir samanyolu perdesi ile tam anlamıyla örtülemeyecek kadar güçlü olduğu ifade edilmiştir. Şâir mübâlâğa yoluyla sevgilinin yüzünün parlaklığını ve etkileyciliğini ifade etmiştir.

Şu â ı rüyuñ olur perde-i hayâdan fâş

Olur mı pertev-i mehtâba kehkeşân mâni

(508, G:CLI, B:2)

Sevgilinin yüzü o kadar güzel, parlak ve aydınlıktır ki, onu gören herkes ona hayran olur. Bu düşünüş sevgilinin yüzünü görenin Cebrail de olsa bu, ay yüzün hayranı ve şaşkınlığı olacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Akl-ı evvel de olursañ yine sen ol mâhuñ

Hüsine vâlih ü hayrân olacağsın âhır

(394, G:LXVI, B:12)

Sevgilinin yüzünün mehtâb olarak düşünöldüğü bir beyitte; sevgili kızdığı veya yüzünü buruşturduğı zaman mehtâb olan yüzün; serap dalgası haline geldiğı tahayyölü kurulmuştur. Dîvânımızda sadece bu beyitte böyle bir teşbih yapılmıştır.

*Mevc-i serâb gibi hemân bir nümünedür
Mehtâb-ı cebhesi k'ola pür-çîñ ü geh 'itâb*

(176, K:XIII, B:10)

Yüz şeklinden dolayı, Peygamberimizin Şakk'ul-Kamer mucizesi hatırlatılarak iki parçaya ayrılmış bir ay olarak da tasavvur edilmiştir. Telmih sanatından yararlanan şâir böylece anlatımını daha etkili kılmıştır.

*Ey gülbün-i bâğ-ı dile ğoncañ semere
Huccet-i devr-i ruhuñ mu 'ciz-i şakku'l-kamere
Ol sebz destâr o nahl-i mevzün
Besdür saña ey seyyid-i hûbân şecere*

(708, R:LII, B:1)

3. Gül

Yanak ve yüz renginden dolayı güle teşbih olunur. Sevgilinin yanağı; yakıcılığı ve rengi nedeniyle ateş olarak tasavvur edilir. Güle kırmızı rengini âşığın kanlı gözyaşlarının verdiği inandır. Âşık kanlı gözyaşları ile gülü sular. Sevgilinin yüzü güzellik bahçesi içinde kırmızı bir gül olarak tahayyöl edilir. O güzellik bahçesinin en nadide gülüdür.

*Hâkisterüñ it bülbül-i vîrâneı k'oldı
Reng-i ruh-ı şu 'le gül-i dîdâruña maşşüş*

(500, G:CXLVI, B:4)

*Ey ravza-i hüsn içre cemâlüñ gül-i âl
Ey zülf-i siyâhı sünbül-i bâğ-ı cemâl
Seyr eylesem çemenistân-ı hañuñ
Dil-teng olurum kâfiye-i sebz- mişâl*

(700, R:XXXV, B:1)

Yanak, güle teşbih olunduğu gibi bazı beyitlerde de güzellik açısından gül ile mukayese edilmiş ve bu güzellik yarışında yanağın güzelliğini gören güller ile goncaların hayıflanarak yakalarını yırttıkları tahayyül edilmiştir. Sevgiliyi yüceltme arzusu ve onun güzelliğinin eşsiz olduğu düşüncesi bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Âmâde tırur gonca k'ide çāk-i girîbân

Beñzer ki o gül-rû yine 'azm-i çemen eyler

(376,G:LV, B:3)

Bu tasavvur başka bir beyitte, yine “gül-bülbül” unsuru ile ele alınmış ve âşığın sevgilinin güzelliği karşısında inleyişini dinleyen gülün bülbülden utanacağı, bülbülün ise sevgilinin yanağının güzelliğine kendisini kurban edeceği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Degül gonca bürîde kelle-i pür-ḥün-ı bülbüldür

Ki bâğ içre görüp olmuş ruḥ-ı gül-ḥzûne kurbân

(602, G:CCXXVI, B:3)

Gör gül-i ra 'nâyı kim fikr-i ruḥuñla bâğda

Güş idüp sūzişle nâlem oldı bülbülden ḥacîl

(552, G:CLXXXV, B:4)

Yine sevgilinin yanağının güllerden güzel olduğu hayâlinin hâkim olduğu bir beyitte, yanağı gören güllerin utançlarında semene dönüşeceği tasavvur edilmiştir.

Şerm-i ruḥ-ı âlinden güller semene döndi

Reşk ile bünâgüşı seyr it semeni n 'eyler

(378, G:LVI, B:2)

İtdükçe gülistāna güzer ʿaks-i cemāli

Gül-güne-zen-i çihre-i berg-i semen eyler

(376, G:LV, B:2)

Bazı beyitlerde sevgilinin yanağının utangaçlığından veya şaraptan dolayı al al olduğu tasavvur edilmiştir. İçki, insanın terlemesine, yanaklarının kızarmasına neden olur. Sevgilinin yanağı bazı beyitlerde “gül gül” tabiri ile karşılanır. Şâir “gül gül” ikilemesini tevriyeli olarak kullanır. Böylece hem yanağın iki tane olduğu hem de içkiden kızardığı ifade edilir.

Gül gül olmuş rûy-ı şebnem-rîzi gül-geşt itmede

Olmış ol ğoncam çemende āb-ı rûy-ı nevbahār

(368, G/RA: XLVIII, B:4)

Tāb-ı mülden rûy-ı hûn-rîzûñ görüp ser-germüñem

Şem ʿa pervāne olurdum āb u tābuñ görmesem

(582, G:CCX, B:3)

Sevgilinin yanaklarının rengi ve şekli itibariyle ele alındığı bir beyitte, yanakların şarabın hararetinden dolayı al renkli güller saçtığı tasavvuru kurulmuştur. Şâir, hem yanakları şekil ve renk itibariyle güle benzetmiş hem de sevgilinin yanaklarının şaraptan dolayı al al olduğu tahayyülünü kurmuştur.

Bāġ-ı hüsni olmadan şād-āb āb-ı bādeden

ʿArızın gül-rîz ider cānāne tāb-ı bādeden

(612, G:CCXXXIII, B:1)

Bir başka beyitte ise, sevgilinin yanaklarının şarap tarafından parlatılırsa, sevgilinin ter döken dudağının suyun parlaklığına sahip bir kor olacağı tasavvuru oluşturulmuştur.

*Germiyyet-i mey itse ruhsāruñi t̄āb-ālūd
Olur leb-i hūy-gerdüñ bir aḥker-i āb-ālūd*

(360, G:XLIII, B:1)

Sevgilinin yanağı; gül yaprağı olarak tasavvur olunduğunda; teri şebnem olarak hayâl edilir. Bilindiği gibi su ateşi söndürür. Bu nedenle su ve ateşin yan yana durabileceğine kimse inanmaz. Oysaki, sevgilinin ateşten olan gül yaprağı gibi yanağının üzerinde şebnemler vardır. Sevgili utangaçtır. Utandığı zaman yanakları kızarır ve terlemeye başlar. Sevgilinin bu hâli şâirin, böyle bir tasavvuru oluşturmasını sağlamıştır.

*Ḳatre ḳatre hūy degül berg-i gülinde mevc-zen
Şebnem-āsā āb oldu şu^c le-i reng-i ḥicāb*

(126, K:V, B:22)

*Vakt-i ḥayāda rūyuña baḳsun gören ba^c id
Gül-berg-i şu^cle olduḡını şebnem-āşinā*

(316, G:10, B:3)

Bir beyitte utangaçlığı nedeni ile terleyen sevgilinin yanağında, suyun ateş içinde oynayışının görüleceği ifade edilmiştir. Yanağın ateşe, terin de suya teşbihi bu tasavvurda etkilidir. Şâir, bilinen bir tezattan yararlanarak sevgilinin yanağının rengini ve sevgilinin hayâ duygusunu sanatlı bir şekilde açıklamıştır.

*Olduḡça ʿaraḳ-nāk ruḥ-ı pür-tābuñ
Gör cilve-gehin şu^c le içinde ābuñ
Baḳsuñ ruḥ-ı hūy- gerdeñe memnū^c diyen
Āteşde ḳarār eyledügin sīm-ābuñ*

(698, R:XXXIII, B:1)

Oruç tutan kişinin yüzü sararıp solar. Âşığın yüzü ise sevgiliye duymuş olduğu hasretten dolayı sapsarıdır. Şâir, hüsn-i talil sanatının inceliklerinden yararlanarak, oruçtan dolayı sararıp solan, gül yanaklı sevgilinin yüzünün bu hâlinin nedeninin, âşığın sararıp solan yüzünün, sevgilinin gül yüzüne aks etmesi, olduğunu söylemiştir.

*Nîlûferî-i berg-i güli rûzeden degül
Aks itdi añâ çihre-i zerdüm mişâl-i âb*

(176, K:XIII, B:11)

Sevgilinin yanağı gül olarak tasavvur edildiğinde, yanaktaki ayva tüyleri de diken olarak düşünülür. Aynı zamanda ayva tüyleri gül gibi güzel olan yüzü gözlerden gizlemekle görevli bir unsur olarak ele alınmıştır.

*Dîdeden haţtı nihân itmez o gül-ruhsârı
Gül-i hurşîdüñ olur yine şuâ ı hârı*

(664, G:CCLXXVII, B:1)

4. Gülşen (Bag-ı ruh)

Sevgilinin yüzü bir güzellik bahçesi olarak tasavvur edilmiştir. Bu nedenle de yüz ve yanak için “Gülşen veya gül bahçesi” tabiri kullanılır. Bu gül bahçesinin bülbülü de âşıktır. Yanağın üzerinde; “göz, kirpik, leb, hat, hâl ve dudak” gibi bazı unsurları barındırması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Hüsniünde ayân gül-i leţâfet
Ey ruĥleri gülşen-i melâĥat*

(254, M/T.B.III:2, B:11)

*Pervâz idemem bâġ-ı ruĥa bîm-i ĥayâdan
Murġ-ı nazâr-ı âşıkam ammâ ki perüm yok*

(528, G:CLXVI, B:2)

Bir beyitte yüz, güneş; yanak, bahçe olarak ele alınmış ayva tüyleri de bu bahçede yetişen yeşillik olarak tasavvur edilmiştir.

Pertev-i mihr-i ārızi terbiye-baḥş ise olur

Bāḡ-ı ruḥında ḥōd-be-ḥōd sebze-miṣāl reste ḥaṭ

(504, G:CXLVIII, B:4)

5. Ateş (Od, Azer)

Yüz veya yanak kırmızı rengi ve yakıcılığı dolayısıyla ateşe teşbih olunur. Sevgili utangaçtır. Utandığı zaman yanakları kızarır. Bu aldığı renkten dolayı yanak aleve benzetilir.

Şuʿle-i ruḥsāruñi sīm-āb-ı cūş itdüñ yine

Kim sebeb oldı ḥayā-yı ızṭrāb-ālūduña

(632, G:CCL, B:2)

Sevgilinin yanağından âşığın gönlüne ateş saldığı tasavvur edilir. Bu düşünüş sevgilinin yanağının hararetinden âşığın gözünün ateşi bile eritebilecek hâle geldiği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

Olsa ḥayādan n'ola āteş-i sīm-āb cūş

Tāb-ı ruḥı dīdemi şuʿle-güdāz eylemiş

(492, G:CXLII, B:4)

Ateş ile yaralar dağlanır. Yanağın hasretinin ateşiyle âşığın ciğerinin dağlandığı tasavvur edilir. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, yanak ateşinden ayrı kalan âşığın vücudunun yanık yaraları ile dolacağı ve bu yaraları iyileştirebilecek tek unsurun yanak ateşi olduğu ifade edilmiştir.

*Degüldür ‘aks-i hâl-i âteşin-ruhsârı sâķinüñ
Lebinden dür olunca cân-ı sâġar dâġ dâġ olmuş*

(490, G:CXL, B:3)

Ateş tutuşturan rüzgârdır. Bir beyitte sevgilinin yanağının ateşini ise âşıkların ah rüzgârının alevlendirdiği tahayyül edilmiştir.

*Âteş-ruķımı şule-fürüz-ı ġazab itdüñ
Ey dil saña kim derdi bakıp rüyına āh it*

(334, G:23,B:2)

Âşığın gönlü, sevgilinin yanağına meyl eder. Divânelerin ateşe düşkün oldukları bilinir. Âşığın divâne olduğunun tahayyülü, sevgilinin yanağının ateş olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Yanağın ateş olarak tasavvur edildiği bir beyitte, âşığın gönlü de bu ateşe kanat çırpın pervane olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın daima sevgiliye ulaşmaya çalışması böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır. Ateşe uçan pervaneler gibi âşığın gönlü de yanak ateşine doğru kanat çırpın.

*Pervâne iseñ şule-i ruhsârına ey dil
Ĥurşid ü mehüñ şaşaşasın bāl ü per eyle*

(652, G:CCLXVII, B:2)

Yanak, ateş olarak tasavvur edildiğinde üzerindeki ayva tüyleri de duman olarak düşünülür. Yanak üzerindeki ayva tüyelerinin görünümü ve rengi böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

*Ĥaķtı ki did-i âteş-i âşüb u fitnedür
Tâb-ı ġzâr-ı surķı ile şule-püş olur*

(422, G:LXXXVIII, B:2)

Yanak ve ayva tüylerinin birlikte ele alındığı bir beyitte, ayva tüyleri ateş ile karışmış dikenler olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın ateşe teşbihi, ayva tüylerinin şekli itibariyle dikene teşbih edilmesi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Hatt -ı ruhsârı gelüp eyledi has-pûş Fehîm

Bir iki hâr ile hayf oldı müşevveş âteş

(488, G:CXXXVIII, B:5)

Tasavvuf felsefesine göre yanak Allah'ın tecelli yeridir. Mecaz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine "Cemâl" denir. Bu güzelliğin ilahi güzelliğin bir yansımasından ibaret olduğu kabul edilir. Bu inanın etkili olduğu bir beyitte, tecelli ateşinin yüzlerce ışığının, sevgilinin yanağında gizli olduğu söylenilmiştir. Bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir.

Ey şu^clesi ârızuında muzmer

Şad-pertev-i âteş-i tecellâ

(250, M/T.B.III:1, B:2)

Bir beyitte, sevgilinin yüzünün ateşten yaratıldığı tasavvur edilmiştir. Şâir, tenasüp yoluyla yüzün rengini daha etkili bir şekilde ifade etmiştir.

‘Aks kıldı âteş üzre zer zer üzre ‘anberî

Hâl-i rûy-ı âline kim rûy-ı zerdüm sûdedür

(396, G:LXVIII, B:6)

Yanak bir beyitte, şaraba kırmızı rengi veren unsur olarak tasavvur edilmiş ve bu düşünüş, yüzün gölgesinin de kadehi ateşten dalgaları olan bir denize çevirdiği tahayyülünün oluşmasını sağlamıştır. Sevgilinin yanaklarının renginin aleve ve şaraba teşbihi bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Tābiş-i mey kim ʿizāruñ surḥ-reng-āmiz ider

ʿAks-i rūyuñ sāğarı deryā-yı āteş-ḥiz ider

(374, G:LIII, B:1)

6. Mum

Yüz ve yanak parlaklığı, rengi ve aydınlığı sebebiyle muma teşbih olunur. Mum geçmişte önemli bir aydınlatma aracı idi. Bu benzetmeye esas olan mumun yanan kısmıdır. Sevgilinin yanağının muma teşbih olduğu bir beyitte, güneş ve ayın sevgilinin yüzünün perdesinden ışık edinebileceği tasavvuru kurulmuştur.

Ruḥ-ı pür-tābuñ ol şam^c-ı tecellî-gāh-ı ḥübîdür

Ki olmuş mihr ü meh pertev-gedā nūr-ı niḳābuñdan

(608, G:CCXXX, B:4)

Âşığın pervane olarak tahayyül edildiği beyitlerde, sevgilinin yanağı da mum olarak hayâl edilir. Sevgilinin yanak mumu ışığı ile âşık büyülenmiştir. Pervane gibi yanak mumunun ışığına koşar, ona ulaşmaya çalışır. Sevgilinin yüzü muma benzetildiğinde ayva tüyleri de bu mumun ateşinden çıkan duman olarak tahayyül edilmiş ve pervanenin dumandan etkilenmeyeceği hatta böylece ışığa kavuşma isteğinin daha da artacağı ifade edilmiştir.

Ḥaṭ gelse rūy-ı yāre olur şevḳ-ı dil ziyād

Olmaz duḥān-ı şem^c ile pervāne bî-dimāğ

(512, G:CLIV, B:4)

Bazı beyitlerde âşığın yanmasının nedeninin yanak mumu değil o, muma kavuşma arzusu olduğu tahayyül edilir. Bu hayâle göre âşığın vücudundaki yanık yaralarının nedeni de bu kavuşma arzusudur.

*Hasret-i şem^ci ruḥuñ yaḳdı tenüm her şererüm
Tıfl-ı pervâneye ābisten olursa ne ‘aceb*

(324, G:16, B:3)

Bir beyitte sevgilinin yanağı tecelli mumuna benzetilmiştir. Yanağın Allah’ın tecelliğâhı olarak düşünülmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Şâir, telmih yoluyla hem Hz. Musa’nın kıssasını hatırlatmış hem de sevgilinin yanağını tecelli mumuna teşbih etmiştir.

*Eyledük Mūsā ile şem^ci tecellāya nazar
Şu‘le-i dīdār ol ruḥsāra beñzer beñzemez*

(460, G:CXVI, B:2)

Dīvânımızda bir beyitte sevgilinin yüzü utanma mumu “şem^c-i hâya” olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvura sevgilinin utangaçlığı temel teşkil etmektedir.

*Ol şem^c-i ḥayā-yı edeb-efrūz-ı cemālūñ
Pervâne-i pūr suḥtesi bī-cünbiş-i perdür*

(446, G:CVI, B:3)

7. Ayna

Yüz ve yanak parlaklığı nedeni ile aynaya benzetilir. Eskiden papağanları konuşurmak için ayna kullanılırmış. Şâir, bilinen bu gerçekten de yararlanarak “papağan-ayna, gonca-cemâl, gül-bülbül” sözcüklerini sanatlı bir şekilde düzenler. Böylece anlatımını daha etkili hâle getirir. Bir beyitte şâir, öyle bir tasavvur oluşturmuştur ki, ayna sevgilinin yüz güzelliğinin yansıması sonucu açılmış bir gül oluvermiştir.

Şekerin gonca ki her tūti-i cān bülbüldür

Āyine aks-i cemālūñle açılmış güldür

(440, G:CI, B:1)

Yanağın aynaya teşbih edildiği başka bir beyitte ise, sevgilinin yanağının aksinin çemenlik içine düşmesinin bile orada bulunan her yeşil otu papağan gibi konuşuracağı tahayyülü kurulmuştur. Yanağın berraklığı, güzelliği ve papağanları konuşurmak için ayna konulması geleneği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Aks-i mir ʾāt-ı ruḥuñ düşse çemenzār içre

Ede tūti-şifat evsāfuñı her sebz-i giyāh

(158, K:IX, B:17)

Beyitlerde sevgilinin yüz aynasını gizlediği tasavvur edilmiştir. Âşık ise daima o güzel aynayı görmek isteyen ve bunun için çalışan bir unsur olarak ele alınmıştır. Yüzün ayna olarak tasavvur edilmesinde yüzün, Allahın tecelligahı olduğu inancı etkili olmuştur.

Şuret-i dīvār olur naḳş-ı tecellisin gören

Āşıkā āyine-i dīdārı ḥayrān gösterür

(160, K:X, B:6)

Bir başka beyitte şâir, sevgiliye doğrudan doğruya “ey ayna yanaklı” diye hitap etmiş, böylece sevgilinin yüzünün parlaklığını, saflığını dile getirmiştir.

Sīneñi kīneden ey āyine-ruḥ şāf eyle

Öleyim mi ele mir ʾāt alup inşāf eyle

(268, M/T.B.IV:6, B:5)

8. Su

Sevgilinin yüzü; beyazlığı, parlaklığı, duruluğu nedeniyle suya benzetilir. Yanağın ateş olarak tasavvuru “ateş-su” münasebetinin kurulmasını sağlamıştır. Bir beyitte şâir, sevgilinin yanağını ateşle karışık su olarak tahayyül etmiştir.

Eylemiş şem^ci cemālün āteş-efrūz-ı hayā

Ārız-ı pür-tābuñ āb-ı şu^le-āmiz eyleyen

(620, G:CCXL, B:2)

9. Sayfa

Yanak rengi, temiz, parlak görünümü ve şekli nedeniyle sayfaya teşbih olunmuştur. Ayrıca yanak üzerinde bulunan ayva tüyelerinin yazıya teşbihi, yanağında sayfa olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Şâir bir beyitte yanağı, fitne sırlarının levhası olarak tahayyül etmiştir. Yanağın etkileyciliği, yanağın görülmesi ile âşıklar arasında karışıklıkların çıkması ve yanak üzerindeki ayva tüyleri böyle bir tasavvurun kurulmasın da etkili olmuştur.

Şafha-i ha^tt-ı ru^hı levha-i esrārı fiten

Kevkeb-i hāl-i lebi burc-ı füsūn Bircīs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:2)

Yanak üzerindeki ayva tüyelerinin yazıya teşbih olunduğu bir beyitte yanak; bu yazıların yazıldığı sayfa olarak tahayyül edilmiştir.

Vābeste-i ha^tt-ı ārızūndur

Erbāb-ı dilūñ ha^t-ı cevāzı

(254, M/T.B.III:2, B:9)

10. Peri

Perilerin çok çekici ve güzel olduklarına inanılır. Ancak onları gören yoktur. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerlerde yaşadıkları düşünülür. Bu varlıklar insanlardan kaçarlar ve gözle görünmezler. Ancak sihir yolu ile perilerin ortaya çıkabileceği inancı vardır. Hatta bu işle uğraşan “peri-hân” adı verilen kişilerin varlığına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık ettiklerine, bir görülüp bir kaçtıklarına inanılan periler bize tüm bu özellikleri ile sevgiliyi hatırlatır. Sevgili daima yüzünü gizler. Periler gibi bir görünür bir kaybolur. Âşık ise daima o peri yüzlü sevgiliyi görmeyi arzular. Gördüğü an onun için bayram olacaktır. Tüm bu vasıflar sevgilinin “peri-rû, peri” şeklinde adlandırılmasına sebep olur.

İdgehde ol perî-rû eylese ref-i niķāb

Yalıñız ĩd-i Fehîm olmaz olurdı ĩd-i ĩd

(358, G:XLI, B:5)

N 'eylesün dil ol perî-rû itmeyince i'ibār

Siħr-pîrā-bîn Fehîm şār olmuş olmamış

(490, G:CXXXIX, B:7)

Yanağın peri olarak tasavvur edildiği bir beyitte; yanağın güzelliği, etkileyciliği güneş ile mukayese edilmiş ve âşığın sevgilinin peri yanaklarının gördükten sonra güneşin güzelliğini zerre kadar göreceği söylenilmiştir.

Sen perî- ruħ var iken zerrece gelmez gözüme

Arz-ı ħüsn eylesün mihr-i felek-zād yeter

(386, G:LXI, B:6)

Perileri görebilmek için bir mucize, bir sihir gereklidir. Sevgilinin de periye teşbih olunan yüzünü göstermesi âşık için bir mucize olarak tahayyül edilir. Bu tahayyülde sevgilinin peri yüzünü gören âşığın divâne olacağı söylenilmiştir.

Tā-be-key tenhā-niṣhān ü ākıl ü ferzāneyem

Başuma üşdi perî-rûlar bugün dîvāneyem

(586, G:CCXII, B:1)

Sevgilinin yüzünün periye teşbih edildiği bir başka beyitte ise sevgilinin yüzünü gören âşığın aklının başından gideceği, gönlünün şaşkın ve dilsiz bir hâle dönüşeceği ifade edilmiştir.

İtdi mestāne-nigehle ol perî ‘arż-ı cemāl

Keyf-i hüsniyle dil-i bî-hüşum itdi deng ü lāl

(272, M/T.V:4, B:1)

11. Ter

Sevgilinin en önemli vasıflarından biri hayâ sahibi olmasıdır. Ter ile ilgili beyitlerde genellikle sevgilinin hayâsından dolayı terleyişi çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu olmuştur. Onun yanağından süzülen bu terler bir beyitte, güneş sayfasında ben haline gelmiş bir kıvılcım olarak tahayyül edilmiştir. Yanağın güneşe teşbihi ve güneşin alevi, yanak üzerindeki terlerin kıvılcım olarak tahayyül edilmesinde etkili olmuştur.

Ya ol ruḥ-ı pür-tāb-ı ‘araḳ-rîz-i ḥayādur

Ya şafḥa-i ḥurşîdde ḥîl-gerde şererdür

(446, G:CVI, B:4)

Başka bir beyitte sevgilinin bu utangaçlığından dolayı yanağından süzülen ter taneleri, naz incisi olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın güzellik denizi olarak tahayyül edilmesi yanak üzerinde terin inciyeye teşbih edilmesini sağlamıştır.

Seyr iden rûy-ı ‘araḳ-nāk-i ḥayā-perverüñi

Fehm ider baḥr-ı melāḥatda nedür gevher-i nāz

(460, G:CXV, B:5)

Sevgilinin yanağının ateşten hâsıl olmuş bir gül yaprağı olarak tahayyülü, yanak üzerindeki ter damlacığının gül suyu olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Ārız-ı hūy-rızını seyr eyle t̄āb-ı mīhrden

Görmediñse çıķduğın gül-berg-i āteşden gül-āb

(126, K:5, B:21)

Güllerin açması için baharın gelmesi ve akarsuların akması gerekir. Sevgili utandığı için tane tane ter döker. Sevgilinin yanağının güle teşbihi, yanaktaki terin de akarsu olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Bahār-ı hūsne hūy-ı dāne dānedür bā'is

Cemāl-i gülşene āb-ı revānedür bā'is

(340, G:XXVIII, B:1)

Şâir, mübâlâğa sanatından yararlanarak bir beyitte sevgilinin terlemiş yanağının ışığının, güneşi bile eritebileceğı tahayyülünü oluşturmuştur.

Ey fūrūğ-ı ruh-ı hūy-gerdesi hūrşīd- güdāz

Ey leb-i nādire gül-berg-i gül-i gülşen-i rāz

(264, M/T.B.IV:1, B:2)

I. BEN (Hâl)

a)Umumi Olarak Ben

Ben şekli ve siyah rengi dolayısıyla ele alınmıştır. Ben, sevgilinin vücudunda, yüzünde, dudak kenarında, yanağında, çene çukurunda ve kulak küpesinde olmak üzere çeşitli yerlerde bulunur. Ancak sıklıkla yüz ile ilgili teşbih ve tasavvurlarla karşımıza çıkar. Şekil itibariyle yuvarlaktır. Rengi siyahtır. Genellikle beyitlerde hat, dudak, saç gibi güzellik unsurları ile birlikte ele alınır.

b) Ben ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Nokta

Ben yuvarlaklığı ve siyah rengi dolayısıyla noktaya teşbih olunmuştur. Bazı beyitlerde sevgilinin anber renkli beni, sevgilinin hükümlerinin sonundaki nokta olarak tasavvur edilmiştir.

Berāt-ı hükmi nev-ḥaṭ bir müselleḡ dilbere beñzer

Ki oldı ḥāl-i anber-fāḡı nokṡa ṡurrası tuğrā

(302, K:XV, B:8)

Şâir, bir beyitte de beni “varlık noktası” olarak vasıflandırmıştır. Sevgilinin dudağının kenarındaki ben, varlık noktası olarak tahayyül edilmiştir. Dudağın yokluk olarak düşünülmesi ve yok denecek kadar küçük olduğunun kabul edilmesi böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur.

Keşf eylese diller n'ola esrār-ı elesti

Ḥāl-i dehenüñden bilürüz nokṡa-i hestī

(680, G:CCXC, B:1)

2. Tohum

Divanda sadece bir beyitte ben, şekli ve rengi dolayısıyla tohum olarak tasavvur edilmiştir. Benin tohum olarak tasavvur edildiği beyitte, şâir yanaktaki ben tohumunun sevgilinin gül bahçesinde iki sünbül yetiştirdiğini söyler. Sevgilinin yanaklarının gül bahçesine, saçlarının sünbüle teşbihi benin de tohum olarak tahayyül edilmesini sağlamıştır.

Gülşen-i rüyuñda toḡm-ı ḥālden feyyāz-ı küll

İki sünbül ḥāşıl itmış zülf ü gīsūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:3)

3.Yıldız

Ben küçüklüğü, tane tane olması ve rengi dolayısıyla yıldızla benzetilmiştir. Yıldızların gökyüzünde bulunması, ulaşılmazlığı da bu tasavvurun oluşmasında etkilidir. Sevgilinin beni de âşık için ulaşılmazdır. Bir beyitte ben küçüklüğü ve rengi dolayısıyla âşığın siyah baht yıldızı olarak tahayyül edilmiş ve âşığın baht yıldızının kapkara olmasının bir nedeninin de âşığın sürekli sevgilinin siyah ben yıldızından parlaklık dilemesi olduğu ifade edilmiştir.

*İder pertev gedā-yı kevkeb-i hāl-i siyāhuñdan
Sipih-r-i aḥter-i baḥtum anuñçün tīre-encümdür*

(442, G:CIII, B:3)

Müşteri yıldızı, yıldızlar arasında büyük kutluluk olarak kabul edilir. Övgülerde şâirler övülen kişiyi bu yıldızla benzetirler. Şâir, sevgilinin benini de yıldızlar içinde en çok övgüye değer gördüğü Müşteri'ye benzetmiştir.

*Şafḥa-i ḥaṭṭ-ı ruḥı levḥa-i esrār-ı fiten
Kevkeb-i hāl-i lebi burc-ı füsün Bir is 'i*

(678, G:CCLXXXIX, B:2)

4. Hindû

Ben, siyah rengi dolayısıyla bir Hintliye teşbih olunmuştur. Hindistan'da yaşayan insanların ten rengiyle benin rengi arasındaki benzerlik bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur. Ancak bu benzetmede bazı Hintlilerin ateşe secde etmeleri ve ateşe tapıyor olmaları da etkili olmuştur.

*Ol ḡonca-i bāḡ-ı al ü sünbül-i kākül
Hindü-hāl ü şeker-leb ü 'arız gül
Başında görüp o sebz-destāri dedüm
Olmuş o gül-i aluma tūtī bülbül*

(702, R:XL, B:1)

Sevgilinin yüzünün ateş olarak tasavvur edildiği bir beyitte, ben de ona secde eden, ona kul köle olan kâfir bir Hintli olarak vasıflandırılmıştır. Hindû; beyitlerde kul, köle veya hizmetçi olarak ta ele alınmıştır. Bu insanların eskiden köle olarak çalıştırılmaları bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ne gebrem ü ne übeyd-i âteş-gâham

Ne şeb-pereyem ne kıble-sâz-ı mâham

Men bende Fehîm ü çü hâl-i Hindû

Hurşîd-perest-i rûy-ı ‘Abdullâh’am

(702, R:XLI, B:2)

5. Siyah (Kara)

Sevgilinin beni renk itibariyle karadır. Bunu şâir, beyitinde “siyahı taşıyan yanak beni” diyerek ifade etmiş ve yanak üzerindeki benin siyahlık derecesinin daha da artması gerektiği tasavvurunu oluşturmuştur.

Siyâh-ı kevkeb-i erbâb-ı aşkı dâğ ide reşki

O deñlü hâl-i siyeh-kâresi siyâh gerekdür.

(438, G:C, B:3)

6. Yarasa

Sadece bir beyitte ben rengi dolayısıyla yarasaya teşbih olunmuştur. Burada yine sevgilinin yanağının güneş olarak tasavvur edilmesi önemlidir. Bilindiği gibi yarasalar ışığı sevmez, güneşe çıkmazlar. Karanlık, kuytu, ıssız yerlerde yaşarlar. Şâir, bilinen bu gerçekten yola çıkarak sevgilinin yanağını güneşe benzetmiş ve beni de bu yanak güneşini mekân edinen bir yarasa olarak hayâl etmiştir.

Ne hâldür k’ide mihr-i ruḥın mekân ol hâl

Olur mı şeb-pere hiç âfitâbdan mahzûz

(506, G:CL, B:2)

7. Kıvılcım

Dîvânımızda sadece bir beyitte ben kıvılcıma benzetilmiştir. Benin rengi ve küçüklüğü böyle bir tasavvurun oluşmasında önemlidir. Âşığın sevgiliye olan hasretinden dolayı sürekli ah etmesi, şâirin çeşitli tasavvur ve hayâller kurmasına neden olur.

Bir beyitte şâir, var olan benin aslında var olmadığını, onun âşığın ah dalgasından kopan küçük bir kıvılcım olduğunu ve bu kıvılcımın saf şaraba benzettiği dudağın kenarına donduğu tasavvurunu oluşturmuştur. Böylece hem teşbih hem de tecâhül-i arif sanatını şiirinde kullanarak anlatımını güçlendirmiştir.

Degül hâl-i siyeh la'lüñde âh-ı germ-hîzümden

Düşüp şahbâ-yı nâba bir şerer efsürde olmuşdur

(408, G:LXXVI, B:3)

8. Göz Bebeği

Dîvânımızda sadece bir beyitte ben gözbebeği olarak tahayyül edilmiştir. Benin şekli ve rengi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Siyehdür târ-ı zülf-âsâ nigâhum

Meger kim merdüm-i çeşm oldı hâlüñ

(542, G:CLXVII, B:5)

9. Hümâ Kuşu

Şâir; bir beyitinde sevgilinin kaşlarının kenarında duran benini hümâ kuşuna benzetmiştir. Bu tasavvurun oluşmasında; sevginin kaşlarının buluta teşbihi, hümâ kuşunun yükseklerden uçuşması ve yüksek yerlere konması etkili olmuştur. Ayrıca sevgilinin beninin miskten hâsıl olduğu tahayyülü, benin misk kokulu olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

Hâl-i müşgâni ki yâruñ gûşe-i ebrüdedür

Bir hümâdur kim kenâr-ı ebrde âsüdedür

(396, G:LXVIII, B:1)

10. Pervâne

Dîvânımızda sadece iki beyitte ben pervaneye benzetilmiştir. Bu teşbihte sevgilinin güzelliği, ulaşılmazlığı, etrafına ışık saçması etkili olmuştur. Âşığın pervaneye teşbihi şâirin böyle bir tasavvur kurmasında etkili olmuş ve şâirin sevgiliye pervane olabilecek, ona yaklaşabilecek tek varlığın sevgilinin beni olduğu hayâlini kurmasını sağlamıştır.

Hüsni ki odur şem^c şebistân-ı hağında

Ancağ yine hâli aña pervânelüg eyler

(376, G:LIV, B:6)

Benin pervane olarak tahayyül edildiği bir başka beyitte ise âşığın parlak tabiatının alevinin pervanelerinin sevgilinin beni olduğu tasavvuru kurulmuştur. Pervanenin ateş etrafında dönme özelliği bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ya hâl-i dilber ü ya rûh-ı 'İsi'dür

Pervâne-gân-ı pertev-i tab^{cı} münîrümüz

(476, G:CXXIX, B:4)

İ. HAT (Ayva Tüyleri)

a) Umumi Olarak Hat

Ayva tüyleri rengi, şekli ve tasavvufta kesret olarak kabul edilişi sebebi ile farklı tasavvur ve hayâllere konu olmuştur. Hat kelimesinin yazı anlamına da gelmesi şâirin bu sözcüğü çeşitli söz sanatları içinde kullanmasını sağlamıştır. Ayva tüyleri yüzde bulunması nedeni ile “yanak, dudak, ben ve saç” gibi güzellik unsurları ile birlikte zikredilmiştir.

b)Hat ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah

Yeni çıkan ayva tüyleri şekil ve renk benzerliği nedeni ile “sebz-sebze-zâr ve çimen” olarak tasavvur edilmiştir. Yüzün bir bahçe olarak düşünülmesi yüzdeki diğer unsurların bahçedeki nebatlara benzetilmesine neden olmuştur. Dudağın “ab-ı hayat” olarak kabul edilmesi, dudak etrafındaki ayva tüyelerinin de bu su ile yetişen “sebz” olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Âşığın tek isteği sırra ermek olduğuna göre en çok izlemek isteyeceği varlıkta sırra bu kadar yakın olan ayva tüyleri olacaktır.

Ey ravza-i hüsn içre cemâliñ gül-i âl

Ey zülf-i siyâhı sünbül-i bâğ-ı cemâl

Seyr eylesem çemenistân-ı haţuñ

Dil-teng olurum kâfiye-i sebz- mişâl

(700, R:XXXV, B:2)

Âşığın gönlünün sevgilinin saç kafesinde bulunan bir kuş olarak tasavvuru, sevgilinin ayva tüyelerinin de bu kuşun gezinmek istemeyeceği bir çimenlik olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Kafeste yetişen kuşların doğada yaşayamayacağı gerçeği ve sevgilinin saçlarına verilen değer bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Zülfinde gönül haţ-ı anber-şikenî n'eyler

Murğân-ı kafes-perver seyr-i çemenî n'eyler

(378, G:LVI, B:1)

Bir beyitte, ayva tüyelerinin düşüncesinin bile âşığa üzüntü vereceği düşüncesi ele alınmış ve ayva tüyleri şekil itibariyle çimenliğe benzetilerek, sevdaya uğramış âşığın bu çimenliğe asla düşman olamayacağı tasavvuru kurulmuştur.

Taşavvur-ı haţ-ı dilber keder verür yoĥsa

Olur mı âşık-ı sevdâ-zede çemen-düşmen

(620, G:CCXXXIX, B:6)

Ayva tüyleri her ne kadar sebz olarak vasıflandırılrsa da bir beyitte pek de kıymet verilmeyen bir husus olarak karşımıza çıkar. G l bahçesine benzetilen sevgilinin y zindeki, ayva tüyleri; ayaklar altına alınan, değersiz ot yaprakları olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüyelerinin kısalığı, cılız görünümü bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

P -m l iderse t rre ha-ı sebz ni n'ola

G lz r içinde berg-i giy ha ne i' tib r

(364, G:XLV, B:5)

2. Süsleyici

D v ndaki bir beyitte ayva tüyleri güzellik bahçesinin süsleyicisi olarak tasavvur edilmiştir. Dudağın papağan olarak tahayyülü, ayva tüyelerinin de güzellik bahçesinin emeninin süsleyicisi olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Ayrıca sevgilinin yüzünün bahçe olarak tahayyülü, yüz üzerindeki unsurların da bu bahçenin süsleri veya s sleyicileri olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

emen- p r -yı b ğ-ı hüsn ya'n  ha-ı sebz nle

Leb n bir r h-ı t t -k svet   bülbül-terenn mdir

(442, G:CIII, B:2)

3. Hızır

Hızır bilindiği gibi ab-ı hayat'ı aramak için zulumatlar ülkesine gitmiş ve bu sudan içerek ölümsüzlük kazanmıştır. Böylelikle sırra vakıf olmuştur. Halk arasında Hızır'ın yeşil elbiselerle su üzerinde dolaştığı ve sıkıntıya düşenlerin imdadına yetiştiği inancı yaygındır. Ayrıca Hızır kelimesi; yeşillik, yeşerme, tazelik anlamlarına da gelir. ş irler kelimenin bu özelliğinden de yaralanarak sanatlı şiirler oluştururlar. Sevgilinin yüzü "ab" olarak düşünülürse ayva tüyleri de bu su üzerinde yürüyen Hızır olur. Dudağı ab-ı hayat olarak düşünüldüğünde ise dudak etrafındaki ayva tüyleri sırra vakıf olan Hızır olarak tahayyül edilir.

Haṭ muvāfıķ olsa dille zülfden itmem ḥazer
Hızr olursa ger refiķum ejdehādan kim kaçar

(364, G:XLVI, B:2)

4. Hār (Diken)

Dîvānda sadece bir beyitte ayva tüyleri diken olarak nitelendirilmiştir. Bu beyitte ayva tüyleri hem dikene teşbih edilmiş hem de yanağa iki yüzlülük kazandırma vasfı yüklenmiştir. Yanağın ateş olarak tahayyülü, ayva tüyelerinin ateşe karışmış bir iki diken olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır. Sevgilinin yanağının sade olarak tahayyül edilmesi ve ayva tüyelerinin zaman içinde yavaş yavaş oluşması şâirin böyle bir hayâl kurmasında etkili olmuştur.

Haṭṭ-ı ruḥsāri gelüp eyledi ḥas-pūş Fehîm
Bir iki ḥār ile ḥayf oldı müşevveş āteş

(488, G:CXXXVIII, B:5)

5. Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri

Tüyer şekil ve renk itibariyle kitap üzerindeki yazı ve çizgilere teşbih olunmuştur. Sevgilinin yüzünün kitap veyahut sayfa olarak tasavvuru ve hat kelimesinin yazı, çizgi mânâlarında da kullanılması ayva tüyelerinin bu unsurlarla teşbih edilmesini sağlar. Yüzün; Kur'an'a teşbihi ayva tüyelerinin de Kur'an'daki âyetler olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda ise yüz İncil'e, ayva tüyleri, İncil'deki yazılara teşbih olunmuştur.

Haṭṭ-ı la'ûñ ki odur ḥüccet-i i'zāz-ı Mesîḥ
Bārekallāh zihî nusḥa-i i'cāz-ı Mesîḥ

(348, G:XXXIV, B:1)

*Fikr-i haṭ-ı la ʔ ile ğubār eyle vüçüduñ
Ervāḥ-şıfat ʿālem-i ʿulvîye şu ʿūd it*

(334, G:XXII, B:3)

Başka bir beyitte ise ayva tüyleri naz defteri olarak vasıflandırılmıştır. Sevgili âşığa daima naz ve işve eder. Şâir, bu naz ve işve sırlarının sevgilinin ayva tüylerinde gizli olduğu tasavvurunu kurmuştur. Yanağın defter olarak tahayyülü, ayva tüyelerinin de bu defter üzerindeki yazılar olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

*Şatduĝuñ işveleri ʿaşıķuna eyle hisāb
İşte haṭṭuñdadur ey şūḥ-ı cihān defter-i nāz*

(460, G:CXV, B:6)

6. Mûr (Karınca)

Yüzdeki ayva tüyleri; şekli, yüzü kaplaması itibariyle yanaktaki beni koruyan bir koruyucu gibi hayâl edilmiştir. Kısallığı, görünmeyecek derecede küçük oluşu ile ayva tüyleri ben tohumunu koruyan, karıncaya teşbih olunmuştur. Şâir, beyitinde yüz hazinesini koruyan saç ejderi ile ben tohumunu koruyan ayva tüyelerini mukayese etmiştir.

*Zülf ol ey haṭ ejder-i maĝrūra beñzet kendüñi
Toḥm-ı ḥālin ḥıfz tā-key mūra beñzet kendüñi*

(672, G:CCLXXXIV, B:1)

7. Duman, Gölge

Ayva tüyleri rengi dolayısıyla dumana teşbih olunur. Ayrıca yanağın ateş veya mum olarak tasavvuru ayva tüyelerinin bu alev üzerindeki duman olarak hayâl edilmesini sağlamıştır.

*Haṭ gelse rūy-ı yāre olur şevḳ-ı dil ziyād
Olmaz duḥān-ı şem^c ile pervāne bī-dimāğ*

(512, G:CLIV, B:4)

*Rūy-ı ʿaraḳ-rīz iken ḥaṭṭını gör şanki āb
Dūdı bülend eyleyüp şuʿleyi pest eyledi*

(668, G:CCLXXXI, B:2)

Sürekli ah eden âşîğın göğze yükselen ahlarının nedeni olarak ayva tüylerinin gösterilmesi, duman ve ayva tüyleri arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Ayva tüylerinin rengi ile duman arasında kurulan ilgi böyle bir tasavvurun oluşturulmasında etkili olmuştur.

*Haṭ-ı bütānı anup dūd-ı āh ile her şeb
Siyāh-sāzi ruḥsār-ı māhdur kārūm*

(590, G:CCXVI, B:2)

*Maḥv eyledi ḥār u ḥas-ı mihr ü meh-i çarḥı
Yād-ı ḥaṭ-ı rūyıyla dilüñ şuʿle-i āhı*

(664, G:CCLXXVI, B:4)

Başka bir beyitte ayva tüyleri, kargaşa ve fitne ateşinin dumanı olarak vasıflandırılmıştır. Yanağın kırmızılığı nedeni ile ateşe teşbihi ayva tüylerinin de bu ateşin üzerindeki duman olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

*Haṭṭı ki dūd-ı āteş-i āşüb u fitnedür
Tāb-ı ʿizār-ı surḥı ile şuʿle-pūş olur*

(422, G:LXXXVIII, B:2)

8. Güneş Tutulması

Sevgilinin yüzünde yavaş yavaş oluşan ayva tüyleri, rengi ve yavaş yavaş oluşması nedeni ile güneş tutulması olayına teşbih olunmuştur. Tutulma, bir gök cisminin başka bir gök cismini tümüyle veya kısmen örtmesine denir. Yüzün güneşe teşbihi yüz üzerinde yavaş yavaş oluşan ayva tüyelerinin güneşi gölgeleyen bir unsur olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Çihre-i āfitāb-veş k'ola muḳārin-i kūsūf

Şafḩa-i mihr-i rüyına gelmede ceste ceste ḩaṭ

(504, G:CXLVIII, B:3)

Şâir, güneş tutulması olayının nedenini sevgilinin ayva tüylü yanağı olarak gösterir. Böylece hüsn-i talil sanatından da yaralanan şâir, anlatımını daha da güçlendirir.

ḩaṭṭ ile ruḩsāruñ itmiş āfitābı münkesif

Ehl-i aşḩı mā ʔil-i feryād-ı şeb-ḩız eyleyen

(620, G:CCXL, B:3)

9. Bulut

Sevgilinin güzellik unsurları arasında söz ettiğimiz ayva tüyleri bazı beyitlerde bu güzelliği gölgeleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Şâir, bir beyitinde güneşe benzettiği sevgilinin yanağı üzerindeki ayva tüyelerini bu güneşi gölgeleyen bulut olarak vasıflandırmıştır.

Yā ḩaṭ gibi mihr-i ruḩuñā sāye bırakmış

Ebr-i siyeh-i baḩṭ-ı Fehīmā-yı zebūndur

(404, G:LXXIII, B:7)

10. Fitne, Fettân, Âşûb

Fitne karışıklık, kargaşa sebebidir. Ayva tüyleri âşığın gönlünde karışıklığa ve âşiklar arasında kargaşaya neden olduğu için fitneye teşbih edilmiştir. Bir beyitte, saç ve ayva tüyleri karışıklık çıkarma hususunda birlikte ele alınmış ve bu konuda ayva tüyleri saça yardım edecek olsa bütün dünyayı kıyamet gününün kargaşasının kaplayacağı tahayyülü kurulmuştur.

Haftuñ ki ola zülfüñe maḥşer-geh-i âşûb

Dünyâyı tutar şûriş-i ğavġâ-yı kıyâmet

(332, G:21, B:2)

Bir beyitte şâir, ayva tüylerini kargaşa dolu karanlık bir âlem olarak tahayyül etmiş ve ayva tüylerini istenilmeyen bir unsur olarak ele almıştır.

Sâde-rû olsa baña dilber ki tab ı rûşenüm

Tîregi-i hatt-ı pür-şûr ile itmez imtizâc

(344, G:XXX, B:3)

Başka bir beyitte, ayva tüyleri fitne sırlarının birer levhası olarak vasıflandırılmıştır. Yüzün defter ve sayfa olarak tasavvuru bu hayâlin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca ayva tüyelerinin yazıya teşbihi, dudak etrafında bulunuyor olması ve dudağın sır olarak vasıflandırılması böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Şafha-i hatt-ı ruḥı levha-i esrâr-ı fiten

Kevkeb-i hâl-i lebi burc-ı füsûn Bircîs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:2)

Ayva tüyelerinin fitne koparma özelliğinin ele alındığı bir beyitte ise ayva tüyleri, ahir zaman fitnessi ile mukayese edilmiş ve fitne koparıcılık hususunda ahir zaman fitnessinden üstün tutulmuştur.

*Merd ise ger zühür ide fitne-i āhirü z-zamān
Leşkēr-i haṭṭı der-kemān ıŝve kirişme çekti şaf*

(514, G:CLVI, B:3)

11. Belâ

Ayva tüyleri âŝıĝın gönlüne verdiği sıkıntı nedeni ile belâ olarak tasavvur olunmuştur. Aynı zamanda şâir, yanak üzerindeki ayva tüyelerini şekil itibariyle dalgaya teşbih ederek, ayva tüyelerini âŝıĝa yaklaŝmakta olan bir belâ dalgası olarak tasavvur etmiştir.

*Mevc-i tūfān-ı belâ ebrü vü haṭṭ-ı la ıūñ
Çeŝm-i hūnî-nigehūñ nergis-i būstān-ı każā*

(318, G:XII, B:2)

12. Gece

Dîvânda sadece bir beyitte ayva tüyleri karanlık gece olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüyelerinin renginin siyah olarak tahayyülü böyle bir hayâlin oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgilinin yüzünün aydınlık, nurlu olması da bu tasavvurun oluşturulmasında önemlidir. Ancak beyitte ayva tüyleri istenilmeyen bir unsur olarak ele alınmış ve nur âleminde karanlık gece olarak tahayyül edilmiştir.

*İstemez zînet-i haṭṭı o meh-i sâde-ruḥum
Ālem-i nūrda zîrâ ŝeb-i deycūr olmaz*

(278, K:I, B:14)

13. Sır, Esrâr

Dudaĝın hokka, sır veya sırları ifşa eden olarak düşünülmesi, dudak etrafındaki ayva tüyelerinin de sır olarak vasıflandırılmasına neden olmuştur. Ayrıca esrar gibi sarhoŝluk verici maddelerin hokka içinde muhafaza edilmesi, dudaĝında hokkaya teşbihi böyle bir

tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ayva tüylerini gören âşık tıpkı esrar içmiş biri gibi şaşkınlık ve hayranlık içinde döner. Çünkü âşık sevgilinin ayva tüylerini görünce mest olur. Ne yaptığını bilmez bir hâle gelir.

Fikr idüp esrâr-ı haţ-ı rûyânî

Eyleyelüm vâlih ü hayrân semâ^c

(116, K:III, B:5)

Sevgilinin yanağı Kâ'be'ye teşbih edildiğinde yanak üzerindeki ayva tüyleri de Kâ'be'nin etrafında yazılmış Kur'ân ayetleri olarak tasavvur edilir. Dîvânımızda ise yanak üzerindeki ayva tüyleri kıyamet seyrinin sırları olarak tasavvur edilmiştir. Yanağın Kâ'be veya Kur'ân olarak düşünülmesi, yanak üzerindeki ayva tüylerinin de sırların açıklandığı ayetler olarak tasavvur edilmesi ve bütün sırların bu ayetlerde gizli olduğu inancı böyle bir tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

Ey turraları sünbül-i şahrâ-yı kıyâmet

Haţtuñda ayân sırr-ı temâşâ-yı kıyâmet

(332, G:XXI/21, B:1)

14. Asker, Ordu

Ayva tüyleri düzenli ve sayıca çok olmaları nedeni ile orduya teşbih olunur. Sevgilinin, güzellik ülkesinin padişahı olarak tasavvuru, ayva tüylerinin de bu padişahın karşısındaki kimseye aman vermeyen, bütün dünyaya âfetler getiren ordusu olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Ayva tüylerinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Zuhûr iderse kemînden sipâh-ı haţ-ı eger

Cihânda kimseye virmez emân zamân âfet

(168, K:XI, B:8)

Bir başka beyitte ise ayva tüyleri, güzellik itibariyle periye teşbih edilen sevgilinin, güzelliğini gizleyen bir ordu olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin padişaha teşbihi ayva tüyelerinin de orduya benzetilmesini sağlamıştır.

Meyl itme haṭṭa ğā'ib olur ḥüsnüñ ey perī

Şāh olsa nā-bedīd sipāha ne itibār

(364, G:XLV, B:4)

15. Perde

Bir beyitte ayva tüyleri; güneşe teşbih olunan yanağa çekilen, misk kokulu bir perde olarak tasavvur edilmiştir. Ayva tüyleri, sıralı bir şekilde yanağı kaplaması, yanağın parlaklığını gölgelemesi nedeni ile perdeye teşbih edilmiştir.

Şem'î ruḥsāruña haṭṭ perde-i müşkân çekeli

İtmege seyr-i cemālüñ bulamaz rāh nesīm

(588, G:CCXIV, B:2)

Ancak başka bir beyitte şâir, kendisi ile tezata düşerek ayva tüyelerinin sevgilinin güle benzettiği yüzünün güzelliğini gizleyemeyeceği tasavvurunu oluşturur. Nasıl ki gülü gizleyen, koruyan kendi dikenini ise güneş gibi olan sevgilinin yüzünün dikenini de ışığı olmalıdır der ve ayva tüyelerini hem dikene hem de ışığa benzetir.

Dīdeden haṭṭ nihān itmez o gül-ruḥsārı

Gül-i ḥurşīdüñ olur yine şu'ā'ı ḥārı

(664, G:CCLXXVII, B:1)

J. AĞIZ (Dehen, Fem)

a)Umumi Olarak Ağız

Ağız, dudaklar tarafından kapatıldığı için görülmez. Ancak konuşulduğunda fark edilir. Bu nedenle ağız ile ilgili teşbihler daha çok yokluk mefhumu üzerine kurulur. Ağız; “esrâr, sır, nokta, yok veya gayb” olarak vasıflandırılır. Ağız yuvarlak ve dar olarak tasavvur edilir. Bundan dolayı yuvarlak nesnelere teşbih olunmuştur.

b)Ağız ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Gonca

Ağız kapalılığı, küçüklüğü ve şekli dolayısıyla goncaya teşbih olunur. Sevgilinin âşık ile konuşmaması, ağzın daima kapalı olması “gonca dehen” terkininin oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, beyitte sevgilinin güzellik unsurlarını sıralarken ağzı için “gonca dehen” tabirini kullanmıştır.

Mû-miyânın çoçup öpdüm leb-i laʿi-yâri

Boyu servüm yüzi gül gonca-dehânum diyerek

(532, G:CLXX, B:4)

Bir beyitte, sevgilinin ağzının düşüncesinin feyzinin, âşığın gönlünü yokluk bahçesinin goncası haline getirdiği tasavvuru kurulmuştur. Sevgilinin ağzının görülmemesi, yok olarak tasavvur edilmesi ve ağzın goncaya teşbihi şâirin böyle bir tasavvur oluşturmasını sağlamıştır.

Gonca-i neşkifte-i bâğ-ı ademdir tâ ezel

Feyz-i efkâr-ı dehâniyla dil-i nâbüdumuz

(464, G:CXIX, B:3)

Goncanın açılmamış şekli; ağzı sıkılık, konuşmamak tasavvurlarının beyitlerde yer almasını sağlamıştır. Sevgilinin âşıkla konuşmaması ve gülücükler saçarak

ilgilenmemesi yönüyle ele alındığı beyitte âşığın; “gonca ağızlı sevgilinin neyini gördük” diyerek yakındığı tasavvuru kurulmuştur.

Egerçi mu^c ciz-i la^cline olmazuz münkir

O ğonca-fem şeh-i ĩsī-demüñ nesin gördük

(538, G:CLXXIV, B:4)

2. Sır

Ağız dudaklar tarafından gizlenir, görülmez. Bu nedenle bilinmeyen olarak tahayyül edilmiş ve sır, esrâr olarak vasıflandırılmıştır. Ağız sadece sevgili konuştuğu zaman görülür. Ancak o zaman sırlar ortaya çıkar. Âşığın tek isteği bu sırta vakıf olmaktır.

Nükte-i rāz-ı dehānuñ yine ser-beste eyledi

Rūh-ı kıdsī ile ger maħrem-i esrār olsam

(570, G:CC, B:4)

3. Âfet

Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda sadece bir beyitte ağız, âfet olarak vasıflandırılmıştır. Ağızdan çıkan sözlerin, ağzın bilinmezliğinin âşığın üzerindeki etkisi bu tasavvura neden olmuştur. Âşık için sevgilinin tüm unsurları aslında onun gönlünü harap eden bir âfettir. Ağız da bu unsurların en başında gelir. Beyitte sevgilinin ağzından çıkan her söz her gülüş âşık için bir âfet olarak tahayyül edilmiştir.

Nigāh āfet ü çeşm āfet ü dehān āfet

O şāh-ı hüsne müsahħar cihān cihān āfet

(166, K:XI, B:1)

4. Şîrin

Dîvânda sadece bir beyitte ağız “şîrin dehân” olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin dudaklarını şeker, bal gibi unsurlara teşbihi, sevgilinin ağzından kötü bir söz çıkmayacağı tahayyülü, ağzın tatlı olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

İderse ol büt-i şîrin-dehân raqş

Kef-i âşqda eyler dîn ü cân raqş

(498, G:CXLV, B:1)

K. DUDAK (Leb, La‘l)

a)Umumi Olarak Dudak

Dudak sevgilinin güzellik unsurları içinde en çok üzerinde durulan, teşbih ve tasavvurlara konu olan unsurlardan biridir. Dudak rengi, güzelliği ve kavuşmaya vesile olan bir unsur olarak tasavvuru nedeniyle pek çok teşbih ve tahayyüle konu olmuştur. Ağızla, dişlerle, konuşma ile olan yakın ilgisi önemini arttırmaktadır. Dudağın can ile ilgisi de sık sık beyitlerde karşımıza çıkar. Küçüklüğü, darlığı, yuvarlak şekli, kapalı hali, gülüş ve tebessümle olan ilgisi çeşitli tasavvurların oluşmasını sağlamıştır. Rengi dolayısıyla şarapa, la‘le, yakuta teşbih olunmuştur. Dudak âşık için hem ilaç hem zehir olarak vasıflandırılmıştır. Âşığa can bağışlayan olarak tahayyül edilen dudak, onun için ab-ı hayattır. Dudak çevresinde bulunan diğer güzellik unsurları ile de yakından ilgilidir. Bu sebeple pek çok tasavvurda bu unsurlarla birlikte ele alınır. Sevgilinin dudağı o kadar etkileyicidir ki, onun sadece bir mecliste anılması bile orada olan gönüllerin hepsini çoşturur.

Bu düşünüşün etkili olduğu bir beyitte sevgilinin dudağının anılmasıyla coşan gönüllerin, tesbih edişleri karşısında meleklerin bile suskun hâle geleceği tasavvuru kurulmuştur.

*Diller ki zıkr-i la ʿi ile pür-ḥurūş olur
Tebîḥden gürūh-ı melā ʿik ḥamūş olur*

(422, G:LXXXVIII, B:1)

Sevgilinin dudakları kıskanılacak kadar güzel, etkileyici ve mest edicidir. Bu düşünüş onun güzelliğini gören herkesin kıskançlıktan şehit olacağı tahayyülünün kurulmasında etkili olmuştur. Bir beyitte Hz İsa ve Hızır için telmihte bulunularak onların mucizeleri hatırlatılmış, yüzbinlerce Hızır gönüllü ve İsa canlının onun dudağını kıskanarak şehit olduğu söylenilmiştir.

*Ammā ki şehīd-i reşk-i la ʿi
Yüz biñ dil-i Ḥızr u cān-ı ʿİsā*

(216, M/T.B:I, B:11)

b)Dudak ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Şarap, Kadeh

Dudağın şaraba teşbihi rengi ve âşığı mest etmesi dolayısıyladır. Âşığın sarhoş olması için şarap içmesine gerek yoktur. Bir beyitte âşığın sevgilinin dudaklarını gördüğü anda dehşete düşerek, hayran ve mest olduğu söylenilmiştir.

*Nuḳl-ı laʿini idüp ta ʿbiye cāna şundi
Şîre-i cān ile itdi beni mest ü medhūş*

(496, G:CXLIV, B:11)

Sevgilinin dudaklarının göreni mest etme özeliğinin ele alındığı bir beyitte dudaklar su katılmamış saf şarab olarak tahayyül edilmiştir.

Soñra itdüm leb-âşinā anı

Ya ʿni nûş-i şarāb-i nāb itdüm

(108, K:II, B:10)

Bir başka beyitte ise âşığı sarhoş edebilecek tek unsur olarak sevgilinin gülen dudakları gösterilmiş ve dudaklar kırmızı rengi itibariyle şaraba teşbih olunmuştur.

Müferriḥ bâde-i yâķūt-reng itmez beni ḥayrān

Senüñ mest-i mey-i la ʿi leb-i ḥandānuñam sâķī

(670, G:CCLXXXIII, B:2)

Dudak şaraba teşbih edildiğinde, “nûş itmek, ayağa düşmek, sâķî, kadeh ve câm” gibi unsurlar da beyitlerde yer alır. Dudak kevser şarabı olarakta nitelenir. Bazı beyitlerde ise mübâlâğa edilerek, kevser şarabından daha üstün bir şarap olduğu ifade edilmiştir.

Sâķī lebüñ ḥayāline bir cām şundi kim

Gelmez o bâdenüñ mey-i Kevser ayağına

(634, G:CCLII, B:2)

Ġazabla gûş idüp düş-nām-ı laʿlin pāyına düşdüm

Yıķar mı mey-ḥvāri ger olsa şarāb-ı erġavān keskin

(622, G:CXLII, B:4)

Dudaklar bazı beyitlerde renk ve şekil itibariyle kadehe teşbih olunmuştur. Aslında bu teşbihte renk ve tat bakımından kadeh içindeki şarap etkilidir. Ayrıca dudağın üzerindeki kabarcıklar ile şarap üzerindeki hava kabarcıkları arasında ilgi kurulması dudağında kadeh olarak tasavvur edilmesini sağlar.

*Ben o nāzük-meşrebem kim sāğar-ı mir 'āt-ı dil
Bāde-i 'aks-i leb-i hūr ile itmez imtizāc*

(344, G:XXX, B:2)

2. La 'l, Yākūt

Dudak rengi nedeniyle la'l ve yakuta teşbih olunur. Âşık için olan değeri onun böylesine kıymetli taşlara teşbih edilmesinde etkili olmuştur. Bilindiği gibi la'l de yakut da kırmızı rekte son derece değerli mücevherlerdir. Bu iki taşın göz alıcı kırmızılığı, parlaklığı sevgilinin dudaklarını hatırlatır. Bu nedenle şâir, bazı beyitlerde dudak yerine la'l tabirini kullanmıştır.

*Ya 'ni geh şu 'le-i mey gāh şunardı la 'lin
Germ-şevk olduğ edüp zevk ile 'işret bu gece*

(640, G:CCLVII, B:2)

*İtmege 'aks-i la'lüñi seyrān
Eyle āyine āb-ı hayvānı*

(212, K:XVII, B:92)

Bazı beyitlerde ise dudakların kırmızılığını ve parlaklığını daha etkili ifade edebilmek için sevgilinin dudağını la'l taşına benzetmiştir.

*La 'l-i leb sāmīn-bütān itdi ihāṭa çevremi
Şan miyān-ı gencde nābūd bir vīrāneyem*

(586, G:CCXII, B:2)

Bir başka beyitte dudaklar yakut olarak tahayyül edilmiş ve Allah'ın iki yakuta ruh vererek sevgilinin güzelliğinin içine yerleştirip, ona söz söyleyen dudak adını verdiği

tasavvuru kurulmuştur. Dudakların, şekli, kırmızılığı ve parlaklığı böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Rūḥ vermiş iki yāḳūta ḥakīm-i muḳtedir

Ḥüsniñ içre vaż' idüp la'î-i suḥan-gūdur demiş

(494, G:CXLIII, B:4)

En kıymetli yakutların Bedahşan ülkesinden çıkarıldığı bilinir. Sevgilinin dudağı için la'î-i Bedahşan tabirinin kullanılmasının nedeni de budur. Bazı beyitlerde ise dudak yakut ile mukayese edilmiştir.

Şu'le-i yāḳūt ya 'aks-i leb-i la'îdür

Zāhir olan her ḥabāb çeşme-i billūrdan

(610, G:CCXXXI, B:6)

Hatta bir beyitte, bu mukayese sonucunda dudağın parlaklığının ve renginin etkileyciliği karşısında Bedahşan yakutunun dudağı kıskanacağı ve bu kıskançlıkla siyah renkli bir kehribara dönüşeceği tasavvuru kurulmuştur.

Reşk-i la'üñle kehrübā olsa

Ne 'aceb gevher-i Bedaḥşāñî

(210, K:XVII, B:91)

3. Yıldız

Dîvânımızda sadece iki beyitte dudak yıldıza benzetilmiş ve Süheyl-i Yemânî olarak tasavvur edilmiştir.

Bilindiği gibi Süheyl; parlak bir yıldızdır. En parlağı Yemen de görüldüğü için bu yıldıza “Süheyl-i Yemanî, Süheyl-i Yemenî” denir. En önemli özelliği bazı eşyaya kırmızılık özelliği kazandırmasıdır.⁴²

Efsaneye göre akik taşına kırmızılık özelliğini bu yıldız kazandırmıştır.⁴³

Divanımızda dudak etkileycilik ve renk vericilik açısından, Süheyl-i Yemen yıldızına benzetilmiş ve âşğın ağlayan gözünü etkileyerek, onu kanlı bir hâle getirdiği tahayyülü kurulmuştur.

Aks itse lebi dāde-i giryāna Fehīmā

Te ’sīrde mānend-i Süheyl-i Yemen eyler

(376, G:LV, B:5)

Diğer beyitte ise dudak iki ay arasında olan bir yıldızla benzetilmiştir. Bu teşbihte dudak, sırrının İdris Peygamberin bile çözemediği bir yıldız olarak tahayyül edilmiştir. Böylece İdris Peygambere telmihte bulunularak onun mucizeleri de hatırlatılır. İdris peygamber yeryüzüne tıp ve nücûm (yıldız) ilmini getiren olarak bilinir. Mübâlâğa yoluyla dudağın etkileyciliği vurgulanmıştır.

La 4-i dūr-pūşı bir aḥterdür iki māhda kim

Cān verüp bilmedi sırrın feleküñ İdrīs ’i

(678, G:CCLXXXIX, B:3)

4. Şeker, Bal, Şîrin

Dudaklar tadı dolayısıyla bu unsurlara benzetilirler. Dudaklar şeker olunca sevgili de şeker yiyen tûti olarak tahayyül edilir. Sevgili daima naz şekerini yer, bu sebeple şeker dudaklıdır. Papağanları konuşturmak için şeker verilir. Âşğın gönlü için sevgilinin

⁴² ONAY, Talat Ahmet; Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1992, s.379.

⁴³ PALA, İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara-1995

dudakları şekerdir. Bu nedenle bazı beyitlerde âşık bazı beyitlerde de sevgili papağan olarak tasavvur edilir. Ayrıca “Papağan- söz” ilişkisi de bu tasavvurda etkilidir.

Lebin ҡo tūti-i cān zülfe bend ol

Şeker-ħālık yiter zencār-ħāy ol

(558, G:CXCI, B:3)

Şeker-lebāna gelür nūş- ħand-i nāz lezīz

Mezāk-ı āşıķa da giryē-i niyāz lezīz

(362, G:XLIV, B:1)

Şâir, sevgilinin güzellik unsurlarını sıralarken dudaklar için sıklıkla “ şeker-leb, şirin-leb” tamlamalarını kullanır.

Ol ğonca-i bāġ-ı al ü sünbül-i kākül

Hindū-ħāl ü şeker-leb ü ārız gül

Başında görüp o sebz-destāri dedüm

Olmış o gül-i aluma tūtī bülbül

(702, R:XL, B:1)

Nāvek-i ğamze-i pür-kīnüñe ҡurbān olayım

Zehr-ħand-i leb-i şīr-īnüñe ҡurbān olayım

(268, M/T.B.IV:6, B:4)

Âşığın gönlünün sevgilinin dudağına olan düşkünlüğü “sinek-bal” hayâlinin kurulmasını sağlar. Sinekler bal nerede ise onu bulur. Yemek için ona yaklaştığında çoğu zaman bala yapışır, kurtulmaya çalışırken kanatları kopar ve ölür. Âşığın gönlü sineğe benzetildiğinde, dudaklar da bal olarak tasavvur edilir. Âşık daima o bala ulaşmak için kanat çırpır.

Egerçi ben leb-i dilberde hâl-i müyîn-veş

Girifte-pâ meges-i bend-i nûş ü bî-zûram

(180, K:XIV, B:9)

Lebüñ hayâline Rûhü'l-ğudüs şarâba düşer

Meges-mişâl ki hırş ile şehd-i nâba düşer

(384, G:LX, B:1)

Bir başka beyitte ise dudak âşğın gönlü için can balı olarak tasavvur edilmiştir.

Gerçi la'li nûş-ı cân lîkin müje nîş-âzmâ

Cümlesi tursun yeter ben bî-dile tırfa belâ

(272, M/TAZMÎNV:2, B:3)

Bir beyitte şâir; dudağı, şekli ve rengi dolayısıyla; goncaya, rengi, parlaklığı nedeniyle; yakuta benzetmiş ve tadı nedeniyle şeker saçan olarak vasıflandırmıştır. Böylelikle şâir, aynı anda üç teşbih yaparak söz söylemede ustalığını ortaya koymuştur.

Pür-teğâfûl nîgeh-i nergis-i bîmâr nedür

Ğonca-i gül gibi la'lîn-i şeker-bâr nedür

(268, M/T.B.IV:5, B:2)

5. Âb-ı Hayat

Dudaklar can bağışlayıcılık özelliğinden dolayı âb-ı hayat olarak tahayyül edilir. Tasavvufta dudak vahdet kabul edilir ve ona kavuşmak ebedi hayat mânâsını taşımaktadır. “Hızr- âb-ı hayat” kıssası ve dudak kenarındaki ayva tüylerinin yeşillik mânâsına gelen Hızr olarak tahayyülü, dudağın âb-ı hayat olarak tasavvur edilmesinde etkili olmuştur.

*Huşk ise la i b-ı Hızr'dan bir atredür
Bu hevda eşme-i b-ı ayt olur serb*

(126, K:5, B:24)

b-ı hayattaki ebedi yaşam özelliği nedeni ile dudaklar için “cn, cn eşmesi” gibi tabirler kullanılmaktadır. Beyitlerde “Hızr, b-ı hayat, serab, eşme” gibi birbiri ile alakalı unsurlar sık sık karşımıza çıkar. Bir beyitte dudak lumsuzlük suyunun eşmesi olarak tahayyül edilmiştir.

*Pejmürde eylemiş glini tb-ı teşneg
tmiş arret b-ı ayt-ı lebin serb*

(176, K:XIII, B:9)

6. Ateş

Dudak, rengi ve yakıcılığı nedeni ile ateş, kor olarak tasavvur edilir. Sevgilinin dudakları ışın gönlünü yakıp kavuran, kor haline getiren ateş olarak tasavvur edilmiştir. Parlak, kırmızı rengi ile alevi andıran dudaklar pek çok teşbih ve mecaza konu olmuştur. Bir beyitte şir; sevgilinin dudaklarını kor olarak tahayyül ederken, ışın gönlünün de bu dudakları görünce kora dnseceği tasavvurunu oluşturmuştur. Dudakların rengi ve ışın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*Mest-i ser-germ olıcak la-i teri aker olur
şıu tb ile lat-ı cigeri aker olur*

(418, G:LXXXIV, B:1)

Bazı beyitlerde dudaklar rengi ve şaraba olan düşkünlüğü itibariyle ele alınmış ve “su- ateş” tezadından yararlanarak, şir dudakları ateşe teşbih etmiştir.

Müdüam olur leb-i la 'li şarābdan mahzūz

'Aceb 'aceb ki ola şu 'le ābdan mahzūz

(506, G:2A/CL, B:1)

'Aks-i la 'lün cāmda ber- 'aks itmiş gerçi kim

Āb ile germ-ülfet olmaz ahker-i nāzük-mizāc

(342, G:XXIX, B:2)

7. Gonca

Dudaklar küçüklüğü, kapalılığı ve rengi dolayısıyla goncaya teşbih olunur. Sevgilinin dudakları daima kapalıdır. Ancak konuşunca veya gülünce açılır. Goncanın da ağzı kapalıdır. Açıldığı anda artık gonca değil güldür. Bu nedenle sevgilinin konuşan, gülen dudakları güle, kapalı dudakları ise, goncaya teşbih olunmuştur. Bir beyitte sevgili nazik bedenli, gonca dudaklı ve gönül açan olarak vasıflandırılmıştır.

Nāz-perver nāzenīn nāzük-beden gül-ğonca-leb

Yaraşur olsa eger ol verd-i hurrem hōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

Bir başka beyitte, sevgilinin gonca gibi olan dudaklarının açılması için âşığın ah rüzgârının gerekli olduğu tahayyülü kurulmuştur. Bu hayâle göre sevgilinin gonca gibi olan dudakları ancak âşığın ah rüzgârının tesiri ile seher vaktinde gül gibi açılacaktır. Sevgilinin ancak âşığın feryat ve figanına karşılık vereceği inancı böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Gūyā ki nesīm-i āh-ı şeb-gīr

İtmişdür o gonca-la'le te 'sīr

(218, M/T.B.:3, B:1)

*Gördüm seherî şügüfte çün gül
Ol zülf-kemend ü ğamze-şemşîr*

(218, M/T.B:3, B:2)

Goncaya teşbih edilen dudakların konuşması, gülmesi yani sırrını açması pek mümkün değildir. Dudakların bu kapalı hali goncanın sırrını rüzgâra açmadığı için yabancıların gül kokusunu bilemeyeceği tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

*Açmaz nesîme ğonca-i rāz-ı lebin k'olur
Büy-âşināyi-i güle bîġāne bî-dimāġ*

(512, G:CLIV, B:3)

Âşık için goncaya benzeyen dudağın tebessüm etmesi bir mucizedir. Âşığın sevgilinin tebessümü için sürekli kanlı gözyaşı döktüğü tahayyülü, goncaya teşbih edilen dudağın tebessümünü gördüğü anda âşığın sevgilinin etrafında dönmeye başlayacağı tasavvurunun kurulmasını sağlamıştır.

*Ġoncañı leb-rîz-i tebessüm gören
İtmeye mi dîde-i gül-efşān semā*

(116, K:III, B:4)

Bir beyitte ise âşığın ruhunu gonca dudaklı sevgiliye teslim etmek istediği söylenilerek, sevgili için “gonca- leb” tabiri kullanılmıştır.

*Bir ğonca-lebe rûhumı teslîm iderem ben
Uşşāka belî tuhfē-i cānāne şunarlar*

(368, G:XLIX, B:2)

8. Gül, Gül yaprağı

Dudaklar kırmızı rengi ve şekli nedeniyle güle teşbih edilir. Özellikle gülümseyen, konuşan dudaklar şekil itibariyle güldür. Gül, goncanın açılmış halidir. Açıldığı zaman yaprakları hafif dışa doğru kıvrılır. Rengi de içe doğru gittikçe koyu kırmızı bir hâl alır. Bu şeklinden dolayı dudaklar güle benzetilir. Öyle ki bir beyitte, konuşma halindeki dudak için “konuşma bahçesinin gülü” terkibi kurulmuştur.

*Dem-i güftârda la'li ki leb-rîz-i tebessümdür
Açılmış feyz-i lutfında gül-i bâğ-ı tekellümdür*

(444, G:CIV, B:1)

Âşığın, ruh âleminin gül bahçesi olarak tahayyül edildiği bir beyitte, sevgilinin dudağı da bu bahçenin gülü olarak tasavvur edilmiştir.

*Gülistân-ı âlem-i rûham gülümdür la'li yâr
Bülbülem cân ü dem-i 'îsâ nesîmümdür benüm*

(600, G:CCXXIV, B:2)

Sevgilinin ağız görülmeyecek kadar küçüktür. Bu nedenle çoğu zaman yok veya sır olarak vasıflandırılır. Ağız sır bahçesi olarak tasavvur edildiği bir beyitte; dudaklar da bu sır bahçesinin gülünün yaprağı olarak tasavvur edilerek, hem dudaklar hem de ağız için gül teşbihi yapılmıştır.

*Ey fûrûğ-ı ruḥ-ı hûy-gerdesi hürşîd- güdâz
Ey leb-i nâdire gül-berg-i gül-i gülşen-i râz*

(264, M/T.B.IV:2, B:2)

9. Sır

Sevgilinin dudağı görülmeyecek kadar küçüktür ve daima kapalıdır. Bu nedenle o, bilinmeyen veyahut sır olan olarak vasıflandırılır. Sevgilinin dudağına ulaşmanın yolu

da yoktur. Âşık daima o sırra ermeye çalışır ancak bu yolda muvaffak olamaz. Âşık kendisinden başka kimsenin o sırra ermesini istemez. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, sevgilinin eline kadeh bile almaması gerektiği tasavvuru kurulmuştur. Çünkü sevgili kadehi içmeye kalktığı anda kadeh sırra vakıf olacaktır.

Luf idüp virmeñüz ol ğamze-i ğammāza kadeh

Belki vākıf ola la ğinde olan rāza kadeh

(346, G:XXXIII, B:1)

10. Yok

Dudak, küçüklüğü sebebiyle yok olarak vasıflandırılır. Dudakların var olduğu ancak sevgili konuşunca anlaşılır. Tasavvufi olarak düşünürsek dudaklar, vahdettir. Yokluk âlemidir, gaiptir. Gaipten gelen sözler de Tanrı kelâmıdır. Dudaklar görünmeyecek kadar küçük ve kapalı olduğu için yokluk saçan olarak tasavvur edilmiştir.

Lāzım degül senüñ baña iġbālüñ ey felek

İnşāf eyle leb-i bevār-bār tā-be- key

(682, G:CCXCII, B:2)

11. Efsûn (Büyü, Sihir)

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bir beyitte dudak büyü, sihir olarak vasıflandırılmıştır. Beyitte sevgilinin dudağının sihrinin, Fehîm gibi sihir sanatında usta bir şâiri bile susturabilecek kadar etkili olduğu tahayyülü kurulmuştur. Dudakların etkileyciliği ve âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Fehîm 'i laġ-i pür-efsûnı lāl kılmış iken

Ne siġrdür vire şūret bu deñlü ma ğnāya

(152, K:8, B:26)

12. Ter

Dudak rengi, parlaklığı ve nemli olması itibariyle ter içinde kalmış olarak vasıflandırılır. Dîvânda sadece iki beyitte dudak için ter içinde kalmış tabiri kullanılmıştır. Şâirler, ter sözcüğünü genellikle tevriyeli olarak kullanırlar. Taze anlamına da gelen bu sözcük şâirin anlatımını kolaylaştırır. Bir beyitte, sevgilinin terleyen dudağının hayâlinin bile şâirin sözlerini daha da etkili hale getireceği ifade edilmiştir. Sevgilinin utangaçlığı ve bu nedenle sürekli terlediğinin düşünülmesi de bu hayâlin oluşturulmasında etkili olmuştur.

İtse Fehîm la ʿ-i ʿaraḫ-nâkini ḥayâl

Dürr-i kelâmi zâver-i gûş-ı sürüş olur

(424, G:LXXXVIII, B:5)

Bir diğer beyitte ise şâir, yine sevgilinin terleyen dudağının ancak ateşle resmedilebileceğini söylemiştir. Dudağın âşığın gönlü üzerindeki etkisi ve etkileyici görünümü, böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Hûy-gerde lebin resm idüp âteşle Fehîmâ

Her şafḥa-i cân üstine naḫş-ı şerer eyle

(652, G:CCLXVII, B:9)

L. BOY

a)Umumi Olarak Boy

Boy uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği nedeni ile pek çok teşbih ve tasavvura konu olmuştur. Sevgiliye verilen değer ve onu yüceltme duygusu mübâlâgalı anlatımların oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca sevgilinin âşığa olan ilgisizliği, tepeden bakması da boy ile ilgili kurulan tasavvurları etkilemiştir. Sevgilinin boyu uzundur. Uzunluğu ve salınarak, aheste aheste yürüyüşü nedeni ile rüzgârda salınan serv, selvi gibi ağaçlara teşbih olunur. Tuba ağacı olarak tasavvuru yine sevgiliyi yüceltme duygusundan kaynaklanır. Sevgilinin boyunun uzun olarak tasavvuru âşığı aciz, küçük; sevgiliyi ise

erişilmez kılar. Boy ile ilgili tasavvurlarda mübâlâğalarla sıklıkla karşılaşırız. Özellikle boyun uzunluğu konusunda oluşan tasavvurlar dikkat çekicidir. Bir beyitte şâir, sevgilinin boyunun uzunluğunu ele alarak sevgiliye; Atlas feleğinden elbise yapılmaya kalkılırsa, bu elbisenin ona kısa geleceğini ifade etmiştir.

Mu ʿarrā hūbdur ʿadd-i bülend-i şāhid-i ʿaşrum

Keserdüm ʿarḥ-ı atlasda kabā-yı cāh kūtehdür

(432, G:XCVI, B:2)

Bir başka beyitte ise, değil Atlas feleği, Kıyametten elbise yapılsa bile o, elbisenin sevgilinin boyuna kısa geleceği tahayyülü oluşturulmuştur.

ʿKad-i yāre kıyāmetden münāsib mi dedüm cāme

Fehīmā dedi ey endişesi kūtāh kūtehdür

(434, G:XCVI, B:5)

Boy kelimesinin beyitlerde “bâlâ, bülend” gibi “yüksek –yüce” anlamına gelen kelimelerle tevriyeli olarak kullanıldığı görülür.

Aldılar gönlüm ele bālâ-ser-i mestān-ı hüsni

Meclis-i rûḥāniyanda devr eden peymāneyem

(586, G:CCXII, B:4)

Sevgilinin görülmesi büyük bir olaydır. Âşıklar arasında görülen sevgili fitne ve kargaşaya neden olur. Bu karışıklık ile mahşer günü arasında kurulan ilgi sevgilinin boyunun Kamet olarak vasıflandırılmasına neden olur.

b) Boy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Serv

Boy; görünüşü, uzunluğu, düzgünlüğü ve ince şekli nedeniyle servi ağacına teşbih olunur. Rüzgârda yavaş yavaş salınan servi ile uzun alımlı boyu ile salınarak yürüyen sevgili arasındaki bu benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliyi yüceltme duygusu boyun, servi gibi başı yükseklerde olan bir ağaca benzetilmesinde etkilidir.

Mū-miyānın çoçup öpdüm la ʔ-i yāri

Boyu servüm yüzi gül gonca-dehānum diyerek

(532, G:CLXX, B:4)

Ey serv n ʔola pest ise hurşīd-i kıyāmet

Besdür ki bülend oldı senüñ pāye-i hüsnüñ

(546, G:CLXXXI, B:6)

Servi, genellikle su kenarlarında ve çemende bulunur. Beyitlerde “servi–su” münasebeti ile ilgili çeşitli tasavvurlar yapılmıştır. Sevgilinin boyu, serviye teşbih edildiğinde âşığın gözyaşları da bu servinin ayağına dökülen bir su veya akarsu olarak tahayyül edilmiştir.

Giryeyle idüp cūy-veş ol servi der-āğūş

Pāyına düşüp gūşe-i dāmāna şarılısam

(566, G:CXCVIII, B:2)

Bir başka beyitte sevgili, sülün olarak tasavvur edilirken sevgilinin boyu aheste aheste salınan bir serv olarak tahayyül edilmiş ve onun bu salınışı nedeni ile kıyametin su dalgaları gibi ayağına döküleceği söylenilmiştir. Sevgilinin boyunun fitne koparıcılık özelliği bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

Mevc-i āb-āsā kıyāmet pāyına ğalṭān olur
Ol tezervüñ cünbiş-i serv-i ḥurāmānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:4)

Bir diğerk beyitte ise serv kelimesi sevgili yerine kullanılmıştır. Sevgili, servi gibi olan uzun boyu ile nazlı nazlı salınışı itibariyle kıyamet çemeninin süsü olarak vasıflandırılmıştır. Tenasüp yoluyla şâir; “serv-çemen- boy- kıyamet-gülşen-fitne”gibi sevgilinin boyu ile ilgili unsurları bir beyitte toplamayı başarmıştır.

Berg-i gül üzre sünbülü dām ide ger Fehīm o serv
Gerden-i bülbülü be-ṭavḳ eyleye mişl-i fāḥte

(658, G:CCLXXI, B:6)

Bir beyitte ise sevgili, kıyamet çemenliğinin süsü olan servi olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin boyunun uzunluğu ve fitne çıkarıcılık özelliği bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Nergislerüñ it zīb-dih-i gülşen-i fitne
Ey cilve-i serv-i çemen-ārā-yı kıyāmet

(332, G:21, B:4)

Başka bir beyitte sevgilinin boyu, edalı bir fidan olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin boyunun uzunluğu, sevgilinin ince, narin oluşu ve sevgilinin taze, yeni yetişen bir güzel olarak tahayyül edilişi böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Meger oldı pāy-ı yāra gözümüñ revāne seyli
Ki o naḥl-i işve-bāzuñ dil-i zāra var meyli

(674, G:CCLXXXV, B:1)

2. Tûbâ

Tûbâ cennete bulunan bir ağaçtır. Sevgilinin yüzünün cennet, dudağının; kevser olarak tasavvuru, boyunun da Tûbâ olarak hayâl edilmesine olanak sağlamıştır. Hatta sevgilinin boyu o kadar uzun ve etkileyici olarak tahayyül edilir ki bu güzelliği karşısında, Tûbâ ağacının onu görünce kıskanacağı ve ona benzemeye çalışacağı tasavvuru kurulur. Tabî ki bu tasavvurda sevgiliyi yüceltme arzusu etkilidir. Fehîm-i Kadîm Dîvânî'nda sadece bir beyitte “boy- Tûbâ” tasavvuru bulunmaktadır.

Beñzerdi nihâl-i kâmetine

Şûr-efgen-i meşser olsa Tûbî

(214, M/T.B.I, B:5)

3. Fidan

Boy incelik ve tazelik nedeni ile fidana teşbih olunmuştur. Sevgili boyunun uzunluğu ve zerafeti ile güzellik bağının başı yücelerde bir fidanı olarak tahayyül edilmiştir. Burada şâir, hem boyun uzunluğunu hem de sevgilinin âşığa tepeden bakma özelliğini bize hatırlatmıştır.

Reşk ile vücūdum eylerem hâk

Gördükçe o nahl-i ser-firâzı

(254, M/T.B.III:2, B:10)

Bâ'îş olmuş nice biñ fitnenüñ âsâyişine

Sâye-i turrasına nahl-i ser-efrâzına baķ

(520, G:CLX, B:3)

Sevgilinin boyunun salınışı fitne ve kargaşa nedenidir. Boy bir beyitte, fitne bahçesinin süsü olan bir fidan olarak tahayyül edilmiştir. Bu tasavvura göre boy fidanının her salınışında yeryüzü, âlem ve cennet kısaca her yer fitne ile dolacaktır.

Naḥl-i ḳaddi ki odur zīnet-i bāğ-ı āşūb
Ger ḥurām itse ḫolar ʿālem-i bālā fitne

(656, G:CCLXX, B:5)

4. Bayrak

Sevgilinin boyu, uzunluğu ve yürüdükçe salınışı nedeni ile yücelerde salınan bayrak olarak tasavvur edilmiştir. Yine bu tasavvur da sevgilinin boyunun âşıklar arasında görülerek fitne koparıcılığı ve ortalığı mahşer gününe çevirme özelliği etkili olmuştur. Ayrıca sevgiliye verilen değer bayrak gibi son derece önemli bir olguya teşbih edilmesini sağlamıştır.

Rāyet-i ḳaddin ki yār ma ʿreke-sāz eylemiş
Çok ʿālem-i maḥşeri fitne-ḫırāz eylemiş

(492, G:CXLII, B:1)

Bir başka beyitte ise sevgilinin boyu için hem hoş ve yüce sıfatları sıralanmış hem de kıyamet bayrağı ifadesi kullanılmıştır. Sevgilinin boyunu göstermesi yani ayağa kalkması kıyamet bayrağını açtığı an olarak tahayyül edilmiştir.

Āşıkān ser-pā bürehne cem^c olur olsa eger
Rāyet-efrāz-ı kıyāmet ḳadd-i bālā-yı laṭīf

(516, G:CLVII, B:6)

5. Kıyâmet

Kâmet -Kıyamet kelimelerinin aynı kökten geliyor olması ve sevgilinin âşıkların içinde görüldüğünde meydana gelen kargaşa arasında kurulan ilgi boyun Kıyamet olarak tasavvur edilmesine neden olmuştur. Sevgili âşıklar arasında görüldüğü anda büyük bir kargaşa çıkar. Mahşer gününü andıran bu karışıklığın nedeni sevgilinin boyu ve salınarak yürümesidir. Bir beyitte şâir, sevgilinin boyunun her salınışında yüzlerce mahşeri ortaya koymasının farz olduğunu söyler.

Bu düşünüşe göre boyun her salınışı mahşer gününün ortaya çıkmasına neden olur.

Her cünbişinde itmege şad mahşer āşikār

Taḳdīr eylemiş o ḳad-i ḥōş-ḥurām farz

(502, G:CXLVII, B:2)

Bir başka beyitte ise, boyun salınışını hayâl eden âşığın inleyişinin dünyayı kıyamet gününe dönüştüreceği tasavvuru oluşturulmuştur.

Eylese bir dem ḥurām-ı ḳāmetüñ fikrin Fehīm

Nālesi dünyāyı pür-ḡavḡā-yı rustā-ḥīz ider

(374, G:LIII, B:5)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin boyunun salınışına saygı göstermenin farz olduğu ifade edilmiştir. Sevgiliye verilen değer ve onu yüceltme çabası bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Oldı ḥurām-ı ḳāmetüñe ihtirām farz

Şaḥş-ı ḳıyāmete n'ola olsa ḳıyām farz

(502, G:CXLVII, B:1)

Boyun serviye teşbih olduğu bir beyitte “boy- kıyamet” ilgisi kurulmuş ve boy fitne koparıcılık yönüyle ele alınmıştır.

Yüri görsün ki ḳıyāmet nic'olur serv-ḳadüñ

Her taraf şad 'ālem-i fitne ḥurāmān olsun

(624, G:CCXLIV, B:4)

M. DİŞ

Dîvânda sadece bir beyitte dişlerden söz edilmektedir. Burada da dişin özelliklerinden ziyade dudakların vasıfları anlatılırken; dişler içinde inci teşbihi yapılmış ve inci örten dudak hayâli oluşturulmuştur. Dişler beyazlığı ve parlaklığı nedeni ile sıklıkla inciye teşbih olunur. Ayrıca ağzın içinde gizli olmaları, incinin de kapalı kutuda saklanması böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Ancak Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece bu beyitte böyle bir teşbih yapılmıştır.

La'î-i dūr-pūşî bir aḥterdür iki māhda kim

Cān verüp bilmedi sırrın feleküñ İdrîs'i

(678, G:CCLXXXIX, B:3)

N. GÖĞÜS (Sine, Ber)

a) Umumi Olarak Göğüs

Göğüs parlaklığı, güzelliği ve rengi dolayısıyla çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu olur. Göğüs parlaklığı ve rengi dolayısıyla ay, ayna, gümüş, su ve sabaha teşbih olunur. Bazı beyitlerde şâirin bu teşbihleri bir arada sıraladığı da olur. Göğüs, mecaz-ı mürsel yoluyla kalp yerine de kullanılır. Dîvân edebiyatında göğüsün duyguların algılandığı yer olarak düşünülmesi ve kalbin göğüs içinde bulunması böyle bir mecazın yapılmasını sağlamıştır.

b)Göğüs ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Ayna

Göğüs parlaklığı, temizliği ve rengi dolayısıyla ayna olarak vasıflandırılır. Sevgilinin göğsü parlak ve temizdir. Hatta âşığın bakışlarının aksinin görülebileceği kadar parlak bir aynadır.

*Şafveti ol deñlüdür kim görünür aks-i nigāh
Bārekallāh sīne-i āyīne- āsā-yı laţif*

(516, G:CLVII, B:3)

Göğüs parlaklığı, berraklığı ve rengi dolayısıyla suya teşbih olunur. Şâir, divandaki bir beyitte göğsü hem aynaya hem de suya benzetmiştir. Aynı anda iki teşbih yapan şâir, böylelikle göğsün parlaklığını ve güzelliğini daha etkili bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıca göğse gül takılması geleneğine de telmihte bulunulmuştur.

*Görinür ābda nīlūfer-i ħurşīd gibi
Kosañ ol sīne-i āyīne-mīşāl üstine gül*

(564, G:CXCVI, B:4)

2. Gümüş

Göğüs, şeffaf beyazlığı ve parlaklığı itibariyle gümüşe benzetilir. Ayrıca göğsün gümüşe benzetilmesinde sevgilinin puta teşbihinin ve putların altın, gümüş gibi değerli madenlerden yapılmış veya kaplanılmış olmasının da önemi büyüktür.

*Herkes birinden olmada naqd-i vişāl-cūy
Ey şūĥ-ı sīm-ber hele ben senden isterem*

(580, G:CCVIII, B:4)

Başka bir beyitte ise şâir, aynı anda iki teşbih yaparak göğsü gümüş ve sabah aynasına benzetmiştir. Gümüşün, sabahın ve aynanın parlak, aydınlık yönü ile göğsün aydınlık ve parlak oluşu arasındaki benzerlik böyle bir tasavvurun oluşmasını sağlamıştır.

*Ey sîm gibi sînesi âyine-i şubh
Tâ zâhir olunca zer-i gencîne-i şubh
Pehlûya çeküp bir gece mihr-i ruhu
Sînem olsa müşâbih-i sîne-i şubh*

(688, R:IX, B:1)

3. Dinin Görünme Yeri

Fehîm-i Kadîm Dîvanı'nda sadece bir beyitte göğüs dinin görünme yeri olarak vasıflandırılmıştır. İnancın kalpte olduğu fikri böyle bir tasavvurun oluşmasında etkili olmuştur. Şâir, göğsün dinin görünme yeri olduğu tahayyülünü kurarak; mübâlâğa yoluyla göğsün güneş ve aydan daha aydınlık olduğunu ifade etmiş böylelikle hem göğsün aydınlık derecesini hem de bu aydınlığın kaynağını hüsn-i talil yoluyla açıklamıştır.

*Rûşen olsa mihr ü mehden de n'ola sîne kim
Cilve-gâh ide anı dîn-i Peyember rûz u şeb*

(100, K:I, B:17)

4. Kin Dolu Göğüs

Sevgilinin âşığa sürekli cefa çektirmesi ona eziyet etmesi itibariyle göğüs kin dolu olarak vasıflandırılmıştır. Kalbin göğüs içinde bulunması ve acı, keder, sevgi, nefret gibi duyguların burada bulunuyor olması böyle bir tasavvurun oluşturulmasını sağlamıştır. Âşığın sürekli sevgiliye yaklaşmak istemesi, sevgilinin ise bir türlü âşığı sinesine çekmemesi de bu tasavvur da etkilidir.

*Ta-be-key sîneñde cā itmek cefā vü kîneye
Kâdir isen âşık-ı bî-kîneñi çek sîneye*

(658, G:CCLXXII, B:1)

*Sîneñi kîneden ey âyîne-ruh şâf eyle
Öleyim mi ele mir ât alup inşâf eyle*

(268, M/T.B.V:6, B:5)

O. BEL (Miyân, Bil)

a)Umumi Olarak Bel

Bel inceliği itibariyle tasavvurlara konu olur. Hiç meydana gelmemiş veya kıl kadar ince olarak tahayyül edilmiştir. Dîvânda pek fazla ele alınmayan bir unsur olan bel, ele alındığı beyitlerde de mübâlâğalı bir şekilde ifade olunmuştur.

b) Bel ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Âfet

Beyitlerde sevgili baştan ayağa fitneden oluşan bir unsur olarak tasavvir edilmiştir. Fitneden oluşan bu sevgilinin beli de diğer uzuvları gibi âşığın gönlü için âfettir. Bu tasavvirde sevgilinin âşığın gönlü üzerindeki etkisi önemlidir.

Meğer ki oldı serâpây fitneden terkîb

Kıyâfet âfet ü kad âfet ü miyân âfet

(166, K:XI, B:2)

2. Kıl

İnceliği nedeni ile bel, kıl olarak tahayyül edilir. Bel, insan vücudunun ortasında bulunur. Miyan kelimesi de hem bel hem de orta demektir. Âşığın en büyük arzularından biri de sevgilinin kıl kadar ince tahayyül ettiği beline sarılmaktır. Belin kıla teşbih olunduğu beyitte de âşığın bu isteği ele alınmıştır.

Mû-miyânın çoçup öpdüm leb-i la l-i yâri

Boyu servüm yüzi gül gönca-dehânum diyerek

(532, G:CLXX, B:4)

Sevgilinin mecâzi yurt olarak tahayyül edildiği bir beyitte de sevgilinin beline kemer yapılan âşığın kolu köprü olarak tasavvir edilmiştir. Belin vücudun tam ortasında bulunması böyle bir tasavvirin kurulmasında etkili olmuştur.

Belüñe itdi kemer olını vulatda Fehm
Hk budur ky-ı meczye mnsib pldr

(440, G:CI, B:5)

. TEN (Vcd)

Ten, rengi ve parlaklığı nedeni ile tasavvurlara konu olmaktadır. Sevgilinin teni gümüş gibi parlak, gl gibi narin ve hassas, taze ve misk kokulu olarak tahayyül edilir. Dvnda sevgilinin güzellik unsurları içinde pek fazla üzerinde durulmayan bir unsurdur.

1. Gm

Ten güzelliği, rengi ve parlaklığı nedeni ile gme benzetilir. Bu tebihte sevgiliyi yüceltme arzusu da önemlidir. Sevgilinin maddi manevi yönleri itibariyle hazine olarak tahayyül edilmesi, tenin de bu hazinedeki gümüş olarak tasavvurunu sağlamıştır.

Efss kim o sm-tenmden ayırdı ar
Döndüm o ha kim ola gencmeden cd

(306, G:II, B:2)

Vücudun parlaklığının ele alındığı bir diğer beyitte sevgilinin vücudunun parlaklığının açığı yok ettiği tasavvuru kurulmuştur. Sevgiliye verilen değer, onu yüceltme arzusu ve sevgilinin aığın gözlerini kamatıracak kadar güzel bir vücuda sahip olduğu tahayyülü böyle bir tasavvurun kurulmasın da etkili olmuştur.

Ey vcuduñ pertevindendir adm olma baa
Vcib oldu sye-i mihr-i adm olma baa

(310, G:5, B:1)

2. Gül

Ten rengi, tazeliği, kokusu ve güzelliği açısından gül olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin bedeni tıpkı güller gibi sonderece hassas ve naziktir. Bu nedenle sevgili naz içinde yetişen, nazik bedenli bir gül olarak hayâl edilir.

İşve-kārum nāz-perverdüm gül-i nāzük-tenüm

Şu ʿe-āsā tābdan itdüñ serāpā ızırāb

(126, K:V, B:19)

Sevgilinin özelliklerinin ele alındığı bir beyitte ise sevgili; nazlı, nazik vücutlu olarak vasıflandırılmıştır.

Nāz-perver nāzenīn nāzük-beden gül-ğonca-leb

Yaraşur olsa eger ol verd-i ħurrem ħōd-pesend

(360, G:XLII, B:4)

P. EL

Fehîm-i Kadîm Dîvânî'nda el ile ilgili pek fazla tasavvura rastlanmaz. El daha çok taşıdığı unsur cihetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin kan dökücü bir dilber olarak tasavvur edilmesi elinde hançer, bıçak veya kılıç taşıdığı hayâlinin oluşmasını sağlamıştır.

Bî-amān ħançer be-dest ālüfte-mezheb olmasun

Böyle zālîm dilber-i ħün-ħ^v āresi bir kimsenüñ

(544, G:CLXXIX, B:6)

Bir başka beyitte ise, sevgilinin âşığın gamze isteği karşısında elini bir hançerine bir bıçağına götürdüğü tasavvuru kurulmuştur. Bu beyitte de el bir güzellik unsuru olarak değil sevgilinin silahlarını taşıyan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Bir zaḥm-ı ğamze itdüm o ḥūn-rîzden recā

Geh ḥançerine şundu elin geh bıçağına

(634, G:CCLII, B:4)

Sevgilinin kan dökücülük özelliğinin ele alındığı bir beyitte ise sevgili elinde hançeri ile kan döküp gelen bir güzel olarak tahayyül edilmiştir.

Ḥançer-be-dest ü çeşm-i mest-i ḥūn-ı dil

Bî-dillere یتāb kırup kan idüp gelir

(454, G:CXI, B:2)

Bir diğer beyitte, sevgilinin sarhoş olarak ve elinde kılıçla âşıkların yanına geldiği tahayyülü kurulmuştur.

Geldi mest ü tîğ der-kef sîne-çākāniñ yine

Tā-be-dāmān-ı kefin çāk-i girîbānın görüñ

(548, G:CLXXXII, B:5)

Sevgilinin elinde sadece kılıç veya hançer olmaz. Bazen eline tarak alır ki beyitte sevgilinin eline tarak alması âşık için eline kılıç almasından daha kötü bir durum olarak tahayyül edilmiştir.

Tebessümle eline aldı şāne

Gül oldu ğonca vü sünbül perîşān

(610, G:CXXXII, B:2)

Dîvānda sadece bir beyitte eller kınalı olarak tasavvur edilir. Bu tasavvurda sevgilinin elindeki kına, şimşeğe dönüşen bir ışık olarak vasıflandırılmıştır.

Her büt-i rengân-i sîmîn-sâ ğdûñ mânend-i şem

Pençesinde şu de-vârî berķ urur reng-i ħiđād

(124, K:V, B:8)

Dîvânda sadece bir beyitte el, perdeye teşbih olunmuştur. Sevgili yüzünü saçları veya elleri ile kapatır. Eller bu örtme özelliğinden dolayı perdeye benzetilmiştir. Sevgilinin utangaç olarak vasıflandırıldığı bu beyitte, sevgilinin hayâsından el perdesi ile yüzünü kapattığı tasavvuru oluşturulmuştur.

Perde itdûñ gece destûñ ħvāb-ālūduña

Eyledûñ meftûn beni nāz-ı hicāb-ālūduña

(632, G:CCL, B:1)

R. AYAK

Dîvândaki beyitlerde ayak özellikleri itibariyle değil de âşğın sevgilinin ayağına kapanma arzusu, sevgilinin ayağı toprağını görme veya sevgilinin ayağının toprağı olma isteğı açısından ele alınmıştır.

Ġazabla ğuş idüp düş-nām-ı laġin pāyına düşdüm

Yıķar mı mey-ħv ārı ger olsa şarāb-ı erġavān keskin

(622, G:CCXLII, B:4)

Sevgilinin ayağının söz konusu edildiğı bir beyitte, sevgilinin ayağının toprağı olmanın âşık için övünülecek bir unsur olduğı söylenilmiştir.

Tā zerre-i ħāk-i pāy-ı yāram

Ġurşīd-i sipihr-i iftiħāram

(262, M/T.B.III:7, B:1)

Bir başka beyitte, âşîğın sevgilinin ayağının toprağının yüzünü görmek için yüzünü toprak ettiği tahayyülü kurulmuş ve bu toprak için ay toprağı tabiri kullanılmıştır. Sevgilinin ayağının ay olarak tasavvuru ve sevgiliye verilen değer böyle bir tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Rūyımı ḥāk eyledüm ol ḥāk-i pāyı görmege

Ya ni rūy-ı ḥāk-i pāy-ı dilrübāyı görmege

(648, G:CCLXIII, B:1)

Bir beyitte de ayağa düşmek deyimi kullanılarak hem âşîğın sevgiliye olan duyguları nedeni ile düştüğü haller hem de sevgilinin ayaklarına kapanma hâli ifade edilmiştir. Âşık divâne olmuş, aklını, dinini yitirmiş bir şekilde sevgilinin ayağına düşmüş olarak tasavvur edilmiştir.

Pāyına düşdüm idüp girye-i bītābāne

Dedüm itdūñ beni çün bī-dil ü dīn ü bīhūş

(496, G:CXLIV, B:13)

Bir başka beyitte sevgilinin ayağını öpme arzusu içinde olan âşîğın bu hâli; sevgilinin ayağının öpme imkânının aniden ortaya çıkması hâlinde âşîğın can ve gönlünün dışarı çıkmak için bir biriyle yarışarak, ağzı çiğneyip koşacakları tahayyülü ile açıklanmıştır. Sevgiliye verilen değer ve âşîğın sevgilinin ayağını öpme arzusu mübâlâgalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Cān ü dil eyler taḳaddümde dehānum pāymāl

Nāgehān olsa muşavver būse-i pāy-ı laṭīf

(516, G:CLVII, B:8)

S. DİZ

Dîvânda sadece bir beyitte sevgilinin dizinden söz edilmektedir. Beyitte sevgilinin dizi güneş ile mukayese edilmiş ve ondan üstün tutulmuştur. Sevgilinin dizi, âşığın başını koyup uyumak istediği, dinlenmek istediği yerdir. Âşık daima bunun hayâlini kurar. Bu hayâlin gerçekleştiğini rüyada bile görse bunun onun için ulaşılmaz bir mutluluk ve sevinç kaynağı olacağı ifade edilerek, âşığın sevgilinin dizinde uyduğunu rüyada bir kere görse uyandıktan sonra yastık olarak güneşi bile verseler kabul etmeyeceği tasavvuru kurulmuştur.

Girde-bālîn itmege ħurşîdi ĩr itsem revā

Gördüm olmuş ħvābda vakf-ı serüim zānū-yı dōst

(338, G:XXV, B:5)

İKİNCİ BÖLÜM

II. SEVGİLİNİN DİĞER GÜZELLİK UNSURLARI

A. BÛSE

Bûse dudaklarla ve ağız ile bir bütünlük arz eder. Bu nedenle beyitlerde ağız ve dudaklarla ilgili teşbih ve mecazlara sık sık konu olur. Beyitlerde “bûse-can” münasebeti “can- dudak” ilgisiyle birlikte ele alınır. Bir beyitte âşığa bûsesi ile lütûfta bulunan sevgilinin, âşığın canından geçmesine neden olduğu tahayyülü oluşturulmuştur.

*Ol şeh ki olur lutf-ı nihāndan mahzūz
 Kıldı beni būs-ı lebi cāndan mahzūz
 Hışm ile yüzün döndürüp itdükçe cefā
 Gerekli olur āgūş-ı miyāndan mahzūz*

(694, R:XXVI, B:1)

Sevgiliye kavuşma yolunda önemli bir unsur olan bûse, âşığın en çok arzu ettiği şeydir. Ancak bu sevgilinin lütfuna bağlıdır. Bir beyitte sevgiliden buse almanın güçlüğüne anlayan âşığın hayâl kırıklığına uğrayacağı ifade edilmiştir.

*Evvel-i vuşlatda itdi bûse-i la 'lin dirāğ
 Tā leb-i cūda şikest oldı sebū-yı ārzū*

(630, G:CCXLIX, B:6)

Âşığın sevgiliden istediklerini kısaca şu üç fiille ifade edebiliriz; görmek, öpmek ve kucaklamak. Âşık gönlünün bu isteklerini gerçekleştirmek için sürekli uğraşır. Âşığın bu çabasının ve arzularının ele alındığı bir beyitte âşığın tek arzusunun mahşer gününde de olsa sevgiliyi kucağına çekip öpmek olduğu söylenilmiştir.

Yarı āgūşa çeküp bûsesin almağdur hep

Rūz-ı mahşerde Fehīmā gibi endişe-i dil

(554, G:CLXXXVII, B:5)

B. SÖZ

Fehîm-i Kadîm Dîvanı'nda söz unsuru ile ilgili bir hayli beyit bulunmaktadır. Ağız ve dudakla olan yakın ilgi bu unsurlarla birlikte ele alınmasını sağlamıştır. Dîvânda söz; sevgilinin âşıkla konuşması ve ona söylediği sözler ile bu sözlerin âşık üzerinde tesirleri olarak karşımıza çıkar. Beyitlere göre sevgilinin sözleri, âşık için bir mucize kaynağıdır. Âşığa can bağışlayan, âşığı dilsiz suskun hâle getiren, onun canına feyz veren sadece sevgilinin güzel sözleridir.

Bazı beyitlerde sevgili doğrudan doğruya âşıkla veya yanındakilerle konuşur vaziyette tahayyül edilmiştir.

*Bir seher kûyuna vardım didi mahremine
Bağ şu dîvâneye kim âşık-ı nâ-kāmumdur*

(172, K:XII, B:16)

Bir beyitte sevgilinin, âşığa seslenerek bu kadar ızdırıp çekmemesini söylediği ifade edilmiştir.

*Didi kim tâ bu kadar muẓtaribü'l-ḥāl olma
İzṭrābı ki anuñ bā ıṣ-i ārāmumdur*

(174, K:XII, B:24)

Bir başka beyitte ise sevgilinin, âşığa nazire söyleme teklifinde bulunduğu söylenilmiştir.

*Teklîf-i nazîreyle beni eyledi memnûn
Kāğid gibi ol şāhid-i unvāna şarılısam*

(566, G:CXCVIII, B:6)

Sevgilinin sözleri tatlıdır. Tatlılığın nedeni dudaklardan dökülüyor olmasıdır. “Söz-dudak-şeker” ilişkisi içinde ortaya konulan bu tasavvur “tatlı- acı” tezadı ile birlikte ele

alınır. Sevgili âşığı bazen tatlı sözleri ile sarhoş eder bazen de acı sözlerle kırar. Sevgilinin bu özelliği “tatlı-acı söz” tezadı ile açıklanır.

Mest-i şîrîn-suḥanam telḥi-i güftār nedür

Luḥfūñ evvel ne idi şimdi bu āzār nedür

(268, M/T.B.IV:5, B:1)

Sevgilinin sözleri beyitlerde bazen kızgınlık bazen de tebessümle kendini gösterir. Sevgilinin âşıkla konuşmasının, hele tebessümle karışan sözlerinin âşığı suskun, dilsiz bir hâle getireceği ifade edilir.

Gāh luḥf ile tekellüm gāh ḥıṣm ile edā

Geh lebin eyler tebessüm-rîz geh düş-nām-zā

(272, M/T.V:2, B:2)

Dudağın kötü söz söylediğinin tasavvur edildiği bir beyitte kötü söz söyleme kızgınlık vasıflarının dudağa ait olmadığı açıklanmıştır.

N’içün lâ l-i lebüñ uşşāka düş-nām u itāb eyler

Nigāh-ı şūḥuñā lāyıkdur ey şeh pür-sitîz olmaḥ

(522, G:CLXI, B:4)

Sevgilinin, dudaklarından kötü söz dökülmez. Bir beyitte dudaklardan dökülen sözler öylesine neşeli ve etkileyici olarak tahayyül edilmiştir ki bu sözler karşısında sâkînin bile etkilenerek sarhoş olacağı söylenilmiştir.

Eşer-i neşve-i güftāri lebinden sākî

Şunamaz mest olup ol dilber-i mümtāza ḳadeḥ

(348, G:XXXIII, B:2)

Bir beyitte ise sevgilinin güzel sözleri karşısında hazır cevap Fehîm'in bile suskun hâle geleceği tahayyülü kurulmuştur.

*N'ola lâl olsa cevābuñda Fehîm-i ter-zebān
Oldı hayrān zevk-ı güftār-ı hitāb-ālūduña*

(632, G:CCL, B:5)

Bir diğerk beyitte ise sevgilinin konuşması, sabah rüzgârına teşbih olunmuş ve sabah rüzgârı gibi tebessüm ederek konuşmasının, âşğın canına feyz vereceği ifade edilmiştir.

*Tekellüm itse tebessümle bād-ı şubh-mişāl
Leţāfetinden alur gülistān-ı cān vāye*

(152, K:8, B:25)

Divānda sadece bir beyitte söz goncaya teşbih olunmuştur. “Dudak- gonca” münasebetine dayanan bu tasavvurda sevgilinin tebessüm ederek söz söylemesi, tebessümle sarmaş dolaş olan gonca hayâlinin kurulmasını sağlamıştır. Konuşmanın gül bahçesi olarak tahayyülü, sözün de bu bahçenin goncası olarak tasavvur edilmesinde etkilidir.

*Meger nuţkuñ nesîm-āşār-ı gülzār-ı tekellümdür
Ki her bir gonca-i lafzuñ hem-āgüş-ı tebessümdür*

(442, G:CIII, B:1)

Bir başka beyitte de söz, su damlasına benzetilmiştir. Suyun berraklığı, saflığı ve yaşam kaynağı oluşu bu tasavvurun oluşturulmasında etkilidir. Çünkü âşğın yaşam kaynağı da sevgilinin sözleridir.

*Biñ nāz ile güftāra lebüñ eylese āğāz
Zevkından ola kaçre-veş elfāz çekide*

(642, G:CCLVIII, B:4)

Dîvândaki bazı beyitlerde söz can bağışlayıcı olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur da Hz İsa'nın nefesi ile ölüleri diriltme ve hastaları iyileştirme mucizeleri etkili olmuştur. Bir beyitte sevgilinin gülerek konuşmasının, âşığın solgun gönlünün açılmasını sağlayacağı tasavvuru kurulmuştur. Şâir, bu tasavvuru oluştururken Hz. İsa ve onun ölüleri diriltme mucizesini telmih yoluyla hatırlatmış ve sevgilinin sözlerinin etkisini Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesine benzetmiştir.

Açılur pejmürde-dil geldükçe nuṭka ḥande-nāk

Mürdeye gūya dime-i İsā tebessüm ögredür

(428, G:XCII, B:2)

Bir başka beyitte ise söz; ruh bağışlayan olarak tahayyül edilmiştir. Âşığın ayrılıktan dolayı gönlünün öleceği tasavvur edilerek, ancak sevgilinin ruh bağışlayan sözlerinin ona hayat vereceği söylenilmiştir. Sözün âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

İtmez mi kelām-ı rūḥ-baḥṣuñ

Dil-mürde-i hecri iḥyā

(252, M/T.B.III:1, B:10)

Bazı beyitlerde sevgili Hz. İsa'ya teşbih olunurken bazı beyitlerde de Hz.İsa ile mukayese edilmiştir. Bir beyitte sevgilinin konuşan dudağı karşısında Hz. İsa'nın bile dilsiz hâle geleceği tasavvuru kurulmuş ve sözün âşık üzerindeki etkisi mübâlâgalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Lāl olup ḥaşra dek olurdı tepîde cānı

Sözde görse leb-i cān-baḥṣuñi İsā nāgāh

(156, K:IX, B:8)

Bir başka beyitte ise sevgilinin sözlerinin verdiği hayat feyzi karşısında Hz.İsa'nın nefesinin önemsiz kalacağı tasavvur edilmiştir.

Güftâr-ı lebüñ eyledügi feyz-i hayâtı
İtmez nefes-i mu cize-perdâz-ı Mesîhâ

(308, G:III, B:2)

Bir diğer beyitte sevgilinin konuşmasını güzel sözlerle süslemesinin Hz. İsa'nın sırlarının açıklanmasına sebep olacağı tasavvuru kurulmuştur.

Olduğça lebüñ nâñka-pîrâ-yı tekellüm
Fâş olmamağâ çâre mi var râz-ı Mesîhâ

(308, G:III, B:4)

Bir beyitte ise söz, Meryem'e teşbih edilmiştir ki yine burada Hz. İsa ve onun mucizeleri etkilidir. Beyitte sevgilinin sözlerinin, Hz. İsa'nın mucizelerinin yüzlerce mânâlarına hamile olduğu tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin güzel sözlerinin âşık üzerindeki olumlu etkisi ve sevgiliyi yüceltme arzusu bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

Olmuş dem-i cân-bağsuñ ile Meryem-i nuñkuñ
Âbisten-i şad-nükte-i i câz-ı Mesîhâ

(308, G:III, B:3)

C. REFTÂR (Yürüyüş)

Sevgilinin yürüyüşü güzellik unsurları içinde son derece önemlidir, ancak bu konuda çok fazla beyit bulunmamaktadır. Yürüyüş daha ziyade boy ile ilgili olduğu için beyitlerde boy unsuruyla birlikte ele alınmıştır. Sevgili salına salına yürür. O, bu edalı yürüyüşü ile herkesi kendine meftûn eder. Bir beyitte âşğın sevgilinin yürüyüşünü

görme ümidinin hasreti ile öldüğü tahayyülü kurulmuştur. Âşığın sevgiliyi görme arzusu böyle bir hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

*Ölürdi anı hasret-i ümmîd-i hırâmuñ
Ayb itme Fehîm itse temennâ-yı kıyâmet*

(332, G:21, B:5)

Boyunun uzunluğu, inceliği ve zarıflığı nedeni ile serviye teşbih edilen sevgili, edalı yürüyüşü ile de ahenkle salınan serviye benzetilir. Bir beyitte sevgilinin bu edalı yürüyüşü ile bütün âleme fitneler saldığı tahayyülü kurulmuştur.

*Yürü görsün ki kıyâmet nic'olur serv-ğadüñ
Her taraf şad âlem-i fitne hırâmân olsun*

(624, G:CCXLIV, B:4)

Bir beyitte sevgilinin boyu kargaşa bahçesinin fidanı olarak tahayyül edilmiş ve bu fidanın salınarak yürümesi hâlinde bütün âlemlerin fitne ile dolacağı ifade edilmiştir.

*Nağl-i kaddi ki odur zînet-i bâğ-ı aşûb
Ger hırâm itse tolar âlem-i bālâ fitne*

(656, G:CCLXX, B:5)

Boy ve yürüyüşün birlikte ele alındığı bir beyitte sevgilinin yürümek için harekete geçtiği zaman kıyametin onun yoluna döşeme olacağı tahayyülü kurulmuştur.

*Kıyâmet ferş-i rāhuñ fitne der-zencîr-i zülfüñdür
Gelince cünbiş-i reftāra bāla-yı belâ-ğizüñ*

(550, G:CLXXXIII, B:4)

Âşığın gönlü için sevgilinin yürüyüşü belâdır. O belâ saçan yürüyüşü ile kıyametler koparır. Bir beyitte sevgilinin yürüyüşü ile gittiği her yeri mahşer yerine çevireceği tahayyülü kurulmuştur. Sevgilinin salınışının ve yürüyüşünün âşığın gönlünde yarattığı etki bu hayâlin kurulmasını sağlamıştır.

Bilsen kimüñ eylersin kûyın yine mahşergâh

Tâ böyle nedür ey meh refâtâr-ı şitâb-âlûd

(360, G:XLIII, B:4)

Ç. KÛY (Mahalle)

a) Umumi Olarak Kûy

Kûy genellikle beyitlerde âşık ve rakiple birlikte ele alınır. Âşığın en büyük arzusu sevgiliyi görebilmek ve ona kavuşmaktır. Bu nedenle de âşık sürekli sevgilinin mahallesinde bulunmayı ister. Beyitlerde âşığın sevgiliyi görebilmek için gece- gündüz sevgilinin mahallesinde ah ederek, kanlı gözyaşı dökerek dolaştığı tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte, âşığın döktüğü gözyaşlarının sevgilinin yurdunun toprağını baştan başa elmas kırıntıları haline getirdiği tahayyülü kurulmuştur.

Bu gice te 'şîr-i zehr-i hûn-ı çeşmümden benim

Sûde-i elmâs oldı cümle hâk-i kûy-ı dōst

(338, G:XXX, B:7)

Sevgilinin yurdunun ele alındığı bir beyitte âşığın sürekli olarak sevgilinin yurdunda ah ederek dolaştığı ve bu sebeple de bütün âlem tarafından ayıplandığı ifade edilmiştir.

İder ta'lim-i âzâr ol mehe dünyâ yine ammâ

Beni kûyında âh itme deyü bîzâr ider 'âlem

(572, G:CCII, B:4)

Bir beyitte ise sevgilinin yurdunun, gönül ehli tarafından, geceleri ah ederek dolaşan gece bekçilerinden tanınacağı tasavvuru kurulmuştur. Âşıkların sevgilinin yurdunda sabaha kadar ah ederek, kanlı gözyaşı dökerek dolaştığı tasavvuru bu tahayyülün kurulmasında etkili olmuştur.

Âh ile giryân u nālân devri der şeb-tâ-seher

Ehl-i dil kûyin o mâhuñ pāshânından bilür

(454, G: CXII, B:2)

Beyitlerde sevgilinin yurdu, âşığın gönlünde koparttığı karışıklık nedeni ile fitne bahçesine, sevgilinin âşıklarının orada şehid olması nedeni ile Kerbelaya ve âşığın ona vermiş olduğu değer sebebiyle de Kâ'be'ye teşbih edilir.

Sevgili bazen gölge gibi ayaklar altında bazen de güneş gibi feleklerde oturan olarak tahayyül edilmiş bazı beyitlerde ise onun makamının güneş ve ay gibi göklerde olduğu tasavvuru oluşturulmuştur.

Zemînde sâye-veş geh hāk-i pāy ol

Gehî hurşîd gibi çarḥ-sāy ol

(558, G: CXCI, B:1)

b) Kûy ile İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

1. Kâ'be

Sevgilinin mahallesinin, Kâ'be olarak tasavvur edilmesinin nedeni inançtır. Bilindiği gibi Kâ'be Müslümanlar için kutsaldır, secdegâhtır. Kâ'be tavaf edilir ve ihramda bulunulur. Âşığın tavaf edercesine sevgilinin mahallesinde dolaşması itibariyle kûy, Kâ'be'ye teşbih olunur. Bu tasavvurda sevgiliye verilen önem de etkilidir. Âşığa göre tek secde edilecek yer, yani Kâ'be sevgilinin yurdudur. Bu yurdun toprağı da âşığın gözünün sürmesidir.

*Tūtiyā-yı çeşm-i cānum Ka'be-i kūyuñdadur
Secde-gāhum kim olur hāk-i cenābuñ görmesem*

(582, G:CCX, B:4)

*Ey Ka'be-i kūyi kıble-i ehl-i niyāz
Giryeyle tūtur ebr gibi rāh-ı dırāz
Emvāc-ı sirişk üzre revān oldum tā
Reşk eyleyeler şütür-sivārān-ı hicāz*

(692, R:XXI, B:1)

Bir diğerk beyitte yine sevgilinin yurdu âşıkların Kâ'be'si olarak tasavvur edilmiş ve âşıklar için sevgilinin yurdundan daha güzel bir mekânın olamayacağı söylenilmiştir.

*Ka'betü 'l- uşşākdur kūy-ı laţifin kılmekān
Âşıkā olmaz Fehīmā öyle bir cāy-ı laţif*

(516, G:CLVII, B:10)

Sevgilinin yurdunun Kâ'be olarak tasavvur edildiğı bir başka beyitte ise sevgilinin yurdunu tavaf etmek için ihram bağlayanların, Kâ'be'yi tavaf etmelerinin gerekmeceğı ifade edilmiştir. Sevgiliye ve yurduna verilen değer bu tasavvurların kurulmasında etkili olmuştur.

*Olalmaz tarik-ı mezheb-i erbāb-ı aşkda
İhrām-beste-i kūyuña Beytü 'l-ħarām farz*

(502, G:CXLVII, B:6)

2. Fitne-gāh

Sevgilinin yurdu fitne yeri olarak tahayyül edilir. Bu şekilde tasavvur edilmesinin nedeni âşıkların gönlünde koparmış olduğı feryat ve figānlardır. Âşıkların sevgiliyi gördükleri anda çıkardığı kargaşa, karışıklık; kıyamet günü çıkacağına inanılan kargaşaya teşbih olunur. Bu teşbih sevgilinin yurdunun fitne yeri olarak tasavvur edilmesini sağlamıştır.

*Cihān-ı aşkda gel fitne-gāh-ı kūy-ı yāri gör
Aña maḥşūşdur bir günde yüz biñ rūsta-ḥız olmaḳ*

(522, G:CLXI, B:2)

Bir başka beyitte sevgilinin yurdunun bahçesinin gülünün fitne olduğu tahayyül edilmiş ve bu bahçeye bütün fitnelerin sebebi olduğuna inanılan Merih'in çöp bile olamayacağı söylenilmiştir.

*Kūyındaki bāğa fitne güldür
Mirriḥ olamaz o bāğa ḥāşāk*

(224, M/T.B.5, B:10)

3. Kerbelâ

Dîvânda sadece bir beyitte sevgilinin yurdu Kerbelâ olarak vasıflandırılmıştır. Kerbelâ, Hz. Hüseyin'in ve yanındakilerin şehid edildiği yerdir. Bu tasavvurla şâir, hem bu olaya telmihte bulunmuş hem de sevgilinin yolunda ölen âşıkları şehit olarak tahayyül etmiştir. Bu tahayyüle göre sevgili cefa kılıcı ile âşıklarını öldürerek mahallesini Kerbelâya çevirmiştir.

*Dün kūyını gördüm ol belānuñ
Her gūşesi Kerbelâ-yı uşşāk*

(218, M/T.B. 2, B:11)

Sevgilinin yurdunun her köşesinde onun cevr ve cefâları sonucu şehid olan âşıkları bulunmaktadır. Öyle ki bir beyitte sevgilinin yurdunun ağzına kadar şehidlerle dolu olduğu söylenilmiştir.

*Bu kūyudur ol cūvān-şuḥuñ
K'olmuş şühedâ ile lebāleb*

(234, M/T.B.10, B:12)

D. EŞİK

Sevgilinin eşiği ulaşılması güç bir mertebe olarak tasavvur edilmiştir. Tamamen idealize edilen ve erişilmez olan sevgilinin tabî ki eşiğine de erişmek pek mümkün değildir. Âşıklar daima sevgilinin mahallesinde, evinin etrafında dolaşır ve onun eşiğine yüz sürmeyi arzularlar. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin evinin, ancak eşiğindeki yanık yaralarından tanımanın mümkün olacağı tasavvuru kurulmuştur.

Naķş-ı pāy-ı cebhe-sāyāndan serāser dāğdur

Hāne-i dildārı aħbāb āsitānından bilür

(454, G: CXII, B:3)

Sevgilinin eşiği öylesine yüksek bir mertebe olarak tasavvur edilmiştir ki bu tasavvura göre güneş her sabah onun eşiğine yüz sürer. Onun eşiğinin toprağı olur. Bu tasavvurda sevgiliye verilen değer etkili olmuştur.

Sensen ol nūr-ı tecellī-i Hudā kim hūrşīd

Her seher sāye gibi olmada hāk-i dergāh

(156, K: IX, B:11)

E. TER (AraK)

Sevgilinin teri şekil ve renk benzerliğı nedeni ile şebnem, inci, su ve ateş benzetilmiştir. Sevgilinin yanağının gül olarak tasavvuru yanak üzerindeki terin de gül suyu veya şebnem olarak hayâl edilmesini sağlamıştır. Hayâsından dolayı sevgilinin yanağından tane tane ter dökülür ki, bu ter sabahları gül üzerindeki çiğ tanelerini andırır. Bu benzerlik böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ārız-ı hūy-rīzini seyr eyle tāb-ı mihrden

Görmedüñse çıķduğın gül-berg-i āteşden gül-āb

(126, K: V, B:21)

*Kaṭre kaṭre ḥūy degül berg-i gülinden mevc-zen
Şebnem- āsā āb oldu şu ʿle-i reng-i ḥicāb*

(126, K:V, B:22)

*Bahār-ı ḥüsne ḥūy-ı dāne dānedür bā ʿiṣ
Cemāl-i gülşene āb-ı revānedür bā ʿiṣ*

(340, G:XXVIII, B:1)

Bir beyitte ter, denize teşbih edilerek, âşık sevgilinin utanma teri denizinde boğulan bir şahıs olarak tasavvur olunmuştur.

*Ġarḳ-ı baḥr-ı ʿaraḳ-ı şerm olup oldum mebhūt
Ḥayret-i ḥüsni beni zikrden itdi ḥāmūş*

(496, G:CXLIV, B:10)

Yanak ateş olarak tasavvur edildiğinde ter, ateşte duran civaya veya ateş içinde oynayan suya teşbih edilir. Şâir, “ateş- su” tezadından yararlanarak yanak üzerindeki terleri sanatlı bir şekilde ifade etmiştir.

*Olduḳça ʿaraḳ-nāk ruḥ-ı pür-tābuñ
Gör cilve-gehin şu ʿle içinde ābuñ
Baḳsun ruḥ-ı ḥūy-gerdeñe memnū^c diyen
Āteşde ḳarār eyledügin sām-ābuñ*

(698, R:XXXIII, B:1)

Dîvânda sadece bir beyitte ter ateş olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda sevgilinin yanağının ateş olarak düşünülmesi ve terin âşığın gönlünde yarattığı etki

önemlidir. Çünkü sevgilinin kendisi gibi teri de âşık için ateştir. Âşık bu ateşin kendini yakacağını bilir ancak pervane gibi ateşe yürümeye devam eder.

‘Araḳdur eyleyen ol mūyi pūr-ḫam u pūr-tāb

Gül-āba eyleme ey gül ḫıyās āteşdür

(450, G:CVIII, B:6)

Sadece bir beyitte ter, inci olarak tasavvur edilmiştir. Utangaç sevgilinin yüzü güzellik denizi olarak tasavvur edildiğinde, teri de bu denizde bulunan naz incisi olarak tahayyül edilmiştir.

Seyr iden rūy-ı ‘araḳ-nāk-i ḫayā-perverüñi

Fehm ider baḫr-ı melāḫatda nedür gevher-i nāz

(460, G:CXV, B:5)

F. NEFES (Dem)

Dîvânda sadece iki beyitte yer alan nefes, can bağışlayıcı ve sırları ifşa edici olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte sevgili “İsi nefes” olarak vasıflandırılmıştır. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni Hz. İsa’nın nefesi ile ölüleri diriltme ve hastalara şifa verme mucizesidir. Sevgili isterse nefesi ile onun yolunda ölen âşığı diriltebilir. Sevgilinin bu özelliği telmih sanatı ile ortaya konulmuştur.

Egerçi mu ‘ciz-i la ‘line olmazuz münkir

O ḡonca-fem şeh-i ‘İsî-demüñ nesin gördük

(538, G:CIXXIV, B:4)

Diğer beyitte ise nefes, Hz. İsa’nın sırlarını açıklamasını sağlayan feyizli bir rüzgâr olarak tasavvur edilmiştir. Kapalı olan dudaklar açıldığında nefes dışarıya çıkar ve gizli

olan sırlar ortaya dökülmüş olur. Dudağın gonca olarak tasavvuru ve goncanın açıldığında içindeki sırlarının görülmesi hayâli bu tahayyülün yapılmasını sağlamıştır.

Gül gibi feyz-i nesîm-i dem-i la 'lûñ açdı

Gerçi bir gonca-i ser-beste idi rāz-ı Mesîh

(348, G:XXXIV, B:3)

G. SES

İncelediğimiz dört dîvânda da hiç konu edilmeyen ses, Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sadece üç beyitte ele alınmıştır. Sevgilinin sesi son derece etkileyici, kana bulaşmış, nağmeli bir ses olarak tasavvur edilmiş ve âşığın sürekli feryadının nedeni olarak ele alınmıştır. Sevgilinin sesinin, âşığın gönlünde yarattığı etki tasavvurun oluşturulmasında önemlidir.

Müdâm âh u fiğân olmağa terennüm-i dil

Nevâ-yı muṭrib-ı ḥūn-în-terānedür bā 'ş

(342, G:XXVIII, B:6)

Âşığın gönlünün sürekli feryat etmesinin bir nedeni de sevgilinin sesidir. Sevgilinin sesi çok güçlüdür. Bir beyitte, sesin gücü ve etkileyciliği karşısında âşıkların evlerinin bile yıkılacağı tasavvuru kurulmuş ve şâir, sesin gücünü mübâlâğalı bir şekilde Hz. İsa'nın evini dahi yıkan olarak ifade etmiştir.

Var cān-ı Fehîmā gibi şad ḥāne- ḥarābuñ

Ey şūr-ı lebi ḥāne-ber endāz-ı Mesîhā

(308, G:III, B:5)

Bir başka beyitte ise sevgilinin sesi hazin olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin nağmeci bir şûh olarak tasavvuru, sesinde kutsal ruhları kendisine gıda edecek kadar

hazin olduğu tahayyülünün kurulmasını sağlamıştır. Sesin âşık üzerindeki etkisi bu hayâllerin kurulmasında etkili olmuştur.

Āvāze-i hazīndür ol şūh-ı nağme-ger
Ervāh-ı kudsiyān ki meges-vār kūtudur

(400, G:LXX, B:2)

Ğ. HUY

Sevgili, güzelliği ve etkileyiciliği itibariyle ele alındığı beyitlerde şūh tabiatlı olarak vasıflandırılmıştır. Sevgilinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu nitelendirilmede önemlidir.

Olmışam bir şūh-tab'ı sevmeye sâbit-ka-dem
Ey Fehīm elhak suhan-ver dilrübādan kim kaçar

(366,G:XLVI, B:7)

Bir başka beyitte ise sevgili hem şūh hem de zevk sahibi olarak vasıflandırılmıştır.

İder şi'riñ Fehīm ol şūh temyiz
Olam kurban-ı hüsn-i imtiyāzı

(666,G:CCLXXIX, B:7)

Sevgilinin güzelliğinin ele alındığı bir diğer beyitte sevgili yine şūh sözcüğü ile vasıflandırılmış ve âlemdeki bütün güzellerin hatta meleklerin bile onun güzelliği karşısında tevazu gösterdiği ifade edilmiştir.

Ederse cümle-i hūbān ne var o şūha tevāzu'
Eder mekā ĩke b-i 'htiyār o şūha tevāzu'

(508, G:CLII, B:1)

Bir beyitte sevgili iyi huylu olarak vasıflandırılmış ve âşığın âlemde seçkin bir yere getirenin, iyi tabiatlı sevgili olduğu söylenilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlü üzerindeki etkisi ve sevgilinin her bakımdan kusursuz olarak tasavvuru bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Ol itdi beni ciḥanda mümtāz

Mecnūn-ı ṭabī^c at-ı selīmem

(236, M/T.B.11, B:10)

H. TEBESSÜM (Hande)

Sevgilinin tebessümünü görebilmek âşık için çok büyük bir olaydır. Sevgilinin tebessüm etmesi âşığı tanıdığıнын, farkında olduğunun bir göstergesidir. Oysaki sevgili âşığı daima tanımazdan gelir. O ağyara tebessüm eder handeler saçar. Sevgilinin tebessümünün ele alındığı bir beyitte, sevgilinin tebessümünü görebilmek için kanlı yaş döken âşığın bu tebessümü gördüğünde ne yapacağını bilemeyeceği ve ağlamayı bırakıp sevgilinin etrafında dönmeye başlayacağı ifade olunmuştur.

Goncañı leb-rîz-i tebessüm gören

İtmeye mi dāde-i gül-efşān semā^c

(116, K:III, B:4)

Bir başka beyitte ise sevgilinin âşığa gizlice tebessüm ettiği söylenilmiştir.

Verdi düzdāde tebessümle rızā lîk dedi

Eyleme zemezme-i ṭa^c n-ı melāmet-geri gūş

(498, G:CXLIV, B:16)

Tebessüm dudaklarla ve naz ile ilgili olduğu için beyitlerde genellikle birlikte ele alınır. Sevgili naz ile tebessüm eder. Bir beyitte aslında sevgilinin dudaklarının sürekli

handeler saçtığı fakat âşığa karşı daima naz perdesi ardından tebessüm ettiği tasavvuru kurulmuştur.

Leblerüñ mu ʿād iken gül gibi ḥandān olmağa

ʿĀşıka eyler tebessüm biñ ḥicāb-ı nāz ile

(650, G:CCLXIV, B:4)

Bir başka beyitte ise sevgili kızgınlığı ile âşığı öldüren handeleri ile ona tekrar can bağışlayan olarak vasıflandırılmıştır.

Ġazabla öldürür iḥyā ider düzdide ḥandeyle

Beni maḥrūm-ı nāz itmez o şūḥum biñ raḳīb olsa

(636, G:CCLIV, B:2)

Bir diğer beyitte sevgili âşığa iyilikle gülümsemesi itibariyle ele alınmıştır. Şâir, istifham sanatını kullanarak sevgilinin; naz, tebessüm ve bakış gibi âşığı derinden etkileyen güzellik unsurlarını ustalıkla sıralamıştır.

Nigāh-ı çeşmi nedür luḫ ile tebessümi ne

Bu şîveden o şehüñ müddeā nedür bilmem

(576, G:CCV, B:6)

Tebessümün ele alındığı bir beyitte, sevgilinin büyük bir lütûfla âşığa tebessüm etmesinin bile âşık için bir zehir olduğu tahayyül edilmiştir. Sevgilinin tebessümünün âşığı daha da divâne edeceği tasavvuru bu hayâlin kurulmasında etkili olmuştur.

Nāvek-i ğamze-i pür-kîñüñe ḳurbān olayım

Zehr-ḥand-i leb-i şîrîñüñe ḳurbān olayım

(268, M/T.B. IV:6, B:4)

Bir diğerk beyitte ise sevgilinin gülüşü için eğreti tabiri kullanılmış ve bu eğreti gülüşün âşığı öldüreceğı söylenilmiştir. Sevgilinin âşığa karşı olan bu belli belirsiz tebessümlerinin âşığın gönlünde yarattığı etki bu tasavvurun kurulmasını sağlamıştır.

*Öldürdi Fehîm-i nâtiivânı ğamzeñ
Dâğ itdi teğâfûl ile cānı ğamzeñ
Kurbānuñ olam amān helāk itdi amān
Düzdāde tebessüm ü nihānî ğamzeñ*

(698, R:XXXII, B:2)

I. NAZ (Cilve, İşve, Gunc u delâl)

Sevgili beyitlerde âşığa karşı olan tavırları, bakışları ve tebessümü ile sürekli naz eden bir dilber olarak ele alınmıştır. Bu nedenle beyitlerde sevgili için, nazlı, nazik bedenli ve işveli sıfatları sıkça kullanılmıştır. Bir beyitte sevgili naz nağmeleri ile yetişen bir çocuk olarak tahayyül edilmiştir.

*Nev-niyāz itme kemān-muzkārîb itse beni aşk
Köhne meftūnuñam ey tñfil-ı neğam-perver-i nāz*

(458, G: CXV, B:4)

Bazı beyitlerde ise sevgiliye “naz perver” diye hitap edilmiş ve sevgili, naz içinde yetişen, işveli, nazik bedenli bir gül olarak tahayyül edilmiştir. Güllerin son derece hassas, narin bitkiler olmaları ve sevgilinin bu özellikler nedeni ile güle teşbihi, böyle bir tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

*İşve-kārum nāz-perverdüm gül-i nāzük-tenüm
Şu de- āsā tābdan itdüñ serāpā iztırāb*

(126, K:V, B:19)

*Nāz-perver nāzenin nāzük-beden gül-ğonca-leb
Yaraşur olsa eger ol verd-i hurrem hōd-pesend*

(360, G:XLII, B:4)

Bu nazlı olma hâli sevgiliye çok yakışır. Fakat âşık için her zaman memnuniyet verici bir şey değildir. Bir beyitte sevgili âşığın gönlünü naz hançeri ile parça parça eden, naz ülkesi padişahı olarak tahayyül edilmiştir.

Raḥm kıl ey ğazab -ālūde şeh-i kişver-i nāz

Çāk çāk itdi yeter cān ü dili ḥançer-i nāz

(458, G: CXV, B:1)

Başka bir beyitte ise âşığı öldürenin sevgilinin naz ve edası olduğu tahayyülü kurulmuştur.

Nedür bīhūde zālīm mekr ü ālüñ

Helāk itdi beni ğunc u delālūñ

(540, G: CLXXVII, B:1)

Sevgilinin nazlı oluşu; göz, dudak ve gamze gibi güzellik unsurları ile birlikte ele alınır. Bir beyitte gamze naz şarabı ile sarhoş, göz ise naz uykusu ile kucak kucağa olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin bakışlarının ve gözlerinin âşığın gönlünde yarattığı etki böyle bir tasavvurun kurulmasında önemlidir.

Gamzeñi mest eyleyüp her dem şarābı nāz ile

Çeşm-i maḥmūruñ hem-āğūş itme ḥvāb-ı nāz ile

(648, G: CCLXIV, B:1)

Bir diğer beyitte ise sevgilinin gözleri işve şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmiş ve sevgilinin ortaya çıkıp âşıklar arasında görülmesinin bile naz ile olduğu söylenilmiştir.

Oldı çün nāz ile ol şūh-ı cihānum cilve-ger
Çeşmi sermest-i mey-i işve kirişme pür-ħatar

(274, M/T.B.V:7, B:1)

Bir başka beyitte ise, gözün ve gamzenin nazın gül yatağında kucak kucağa olduğu tahayyülü kurularak, sevgilinin gözleri ve bakışları ile âşığa ettiği naz ve işveler ifade olunmuştur.

Gül-bister-i nāz üzre olmuş yine hem-āğūş
Ol ğamze-i mestāne ol nergis-i ħāb-ālūd

(360, G:XLIII, B:6)

Sevgili bir beyitte nazın gül yastığı üzerinde uyuyan uyku sarhoşu olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin gözlerinin, bakışlarının âşığın gönlü üzerindeki etkisi bu tahayyülde önemlidir.

Gül-bister-i nāz üzre olan mest-i şeker-ħvāb
Telħī-i mezāk-ı dil-i bīdārı ne bilsün

(120, K:IV, B:12)

Bir başka beyitte sevgilinin, nazlı oluşu dudaklarının sürekli naz şekeri yemesi hayâli ile açıklanmıştır. Sevgilinin dudaklarının şekere teşbihi ve naz etmeyi sevmesi bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Şeker-lebāna gelür nūş-ħand-i nāz lezīz
Mezāk-ı āşıka da girye-i niyāz lezīz

(362, G:XLIV, B:1)

Sevgilinin güzelliğine aşırı güveniyor olmasının sürekli naz etmesinde etkili olduğunun tahayyül edildiği bir beyitte; âşığının Hz.Yusuf olsa bile sevgilinin naz edeceği ifade edilmiştir.

Nāz ider ol Yūsuf ise ʿāşığı
İşve-gerüm hūsnine mağrūrdur

(404, G:LXXIV, B:3)

Bazı beyitlerde sevgilinin âşığı tanımazdan gelmesi, yabancılara aşına olması sık sık ele alınmış ve sevgilinin bu tavrı âşığa karşı bir nazlanma, işve olarak çeşitli tasavvurlara konu olmuştur.

Nāzdan sen yine teğāfūl tut
Cāna it bir nigāh-ı pinhānī

(210, K:XVII, B:87)

Sevgilinin nazı itibariyle ele alındığı bir beyitte sevgili, naz şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin aşırı nazlı oluşu, naz şarabı sarhoşu olarak tahayyül edilmesinde etkili olmuştur.

Meclis-i işvei kırsa nigeḥ-i çeşmi Fehīm
Dil-i şūḥum şunar ol mest-i mey-i nāza kadeḥ

(348, G:XXXIII, B:5)

Sevgili, âşık yalvardıkça nazını arttırır. Bu tasavvurun etkili olduğu bir beyitte sevgilinin bu nazlı olma haline sebep âşığın yalvarmaları olarak gösterilmiş ve sevgilinin naz lütfu olmasa âşığın yalvarmayacağı, âşığın yalvarmaları olmasa da sevgilinin naz lütfunun olmayacağı tahayyülü kurularak bu iki unsurun birbirinde ayrılmaz bir bütün olduğu ifade edilmiştir.

Egerçi nâzına yârüñ niyâz olur bâ ı̇s
Niyâz-ı  aşıka da lutf-ı nâz olur bâ ı̇s

(340, G:XXVII, B:1)

Zevk-ı nâzından niyâz oldu zebânum ser-te-ser
Ben niyâz itsem o nâz eyler şanurdum bî-ğaber

(274, M/TAZMİN V:7, B:2)

Bazı beyitlerde sevgili, içki meclisinin işveli çalgıcısı olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin gözlerinin mahmurluğu ve mest olarak vasıflandırılması bu tasavvurun kurulmasında etkili olmuştur.

Ol muṭrib-ı bezm-i ı̇şve-kârî
Oldukça cefâ-sezâ-yı ı̇şşâk

(218,M/T.B:2, B:7)

Nedîm-i bezm-i belâ olmağa dil-i nâlân
O muṭrib-ı nigeḥ ü ı̇şve-sâz olur bâ ı̇s

(340, G:XXVII, B:3)

Bazı beyitlerde ise âşığın düştüğü hâllerin nedeni olarak sevgili ve onun işveleri olduğu söylenilmiş ve sevgili için işveli, işveci tabirleri kullanılmıştır.

Hemîşe olmağa rüsvâ-yı kûy-ı  aşk Fehîm
O yâr-ı şîve-ger ü ı̇şve-bâz olur bâ ı̇s

(340, G:27, B:5)

Sevgili, güzelliği ve işveyi sağlayan unsurları itibariyle ele alınarak bir beyitte işve ordularının güzel padişahı olarak tahayyül edilmiştir. Bu hayâlde sevgilinin güzelliğinin

ve işvelerinin âşığın gönlünde yarattığı etki önemlidir. Şâir, hem sevgilinin güzelliğini hem de işveli oluşunu aynı beyitte ustalıklı dille getirmiştir.

Şānekallāh zihī pādīşeh-i ʿiṣve-sipāh

Nedür ol ḥüsn-i gelū-sūz zihī suñ-ı İlāh

(154, K:IX, B:1)

SONUÇ

Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili yaptığımız çalışmamızın neticesinde görülmüştür ki tasavvufî konuları ele alan pek çok şâirde olduğu gibi Fehîm-i Kadîm'de de daha çok baştaki saç, yüz, ağız, göz, hat, boy gibi unsurlar üzerinde durulmakta el ve ayak gibi diğer uzuvlara fazla ilgi duyulmamaktadır. Saç, yüz, ağız gibi unsurlarla fazlaca ilgilenilmesi kanaatimizce, Fehîm-i Kadîm'in tasavvufî zevkini gösterir. Tasavvufta boy, ağız, yanak vahdeti, saç, hâl, hat kesreti sembolize ederler. Dolayısıyla bu çalışmamızın neticesinde Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda tasavvufî açıdan bir vahdet-kesret alışverişi vardır diyebiliriz. Fehîm-i Kadîm'in bu unsurları kullanırken oluşturduğu mânâ inceliği, hayâl derinliği ve sözlerdeki incelik onun Sebki-Hindi cereyanından etkilendiğinin göstergesidir.

Kurulan münasebetlerin maddi ve manevi olmak üzere iki yönden değerlendirilmesi mümkündür.

1-Maddi olanlar, a) Bitkiler (serv, fidan, gül, semen vs.), b) Yiyecek ve içecekler (şeker, bal, şarap, su vs.), c)Aletler(ok, kılıç, hançer, ayna, tarak, kadeh vs.), d)Kozmik unsurlar(ay, güneş, yıldızlar vs.), d)Madenler(gümüş, lâ'l vs.), e)Diğer maddeler (misk, anber vs.).

2-Manevi olanlar; a)Karakterle ilgili olanlar (zalim, katil, büyücü, fitne koparıcı vs.), b) Mücerret unsurlar (cennet, Tûbâ, yok vs.) c)Dini unsurlar (Kible, kıyamet, mihrâb, Kevser vs.) Dini tabirlerle ilgili tasavvurların arkasında tasavvufî temler vardır.

Bir bütün olarak, boy ile kurulan münasebetlerde, mum, fidan gibi müşahhas isimler, zâlim, fitne gibi karakter ve kişilikle ilgili hususlar ve tûbâ, kıyamet gibi dini unsurlarla ilgili çeşitli tasavvurlar görülmektedir. Bedenin ten ve göğüs gibi unsurlarıyla kurulan tasavvurlarda daha çok beyazlık, parlaklık gibi renk ile ilgili hususlar söz konusu edilmiştir.

Üzerinde en çok durulan unsurlardan biri saçtır. Saç; kokusu, rengi ve değişik şekilleri nedeni ile pek çok tasavvura ve teşbihe konu olmuştur. Bu hayâller arasında çiçeklerden sümbül, hayvanlardan yılan, aletlerden ip, zincir, karakterle ilgili hususlardan fitne, büyücü vs. dini hususlardan zünnâr, kokulardan misk, anber gibi unsurlarla kurulan hayâller en çok dikkati çekenlerdir.

Ağırlıklı olarak beyitlerde saç, göz, kaş, kirpik, hâl, hat gibi unsurlar yüz ile birlikte geçer. Örneğin bir beyitte sevgilinin yüzü âşık için sabah, saçları ise gece olarak tasavvur edilmiştir. Saçta olduğu gibi yüz de koku itibariyle güle, renk itibariyle sayfa ve deftere, parlaklık yönüyle de kozmik unsurlardan güneş ve aya teşbih edilmiştir.

Göz, sevgilinin karakter ve kişiliğini yansıtan bir unsur olarak ele alınmıştır. Belâ, câdû, kâtil, gibi karakter ile ilgili özelliklerin yanında, güzelliği nedeni ile ele alındığı beyitler de oldukça fazladır. Bu beyitlerde göz için ahû ve nergis vasıflandırmaları yapılmıştır. Göz mestliği, mahmurluğu ve bakışları ile etrafındaki herkesi büyüleyen bir unsur olarak tahayyül edilmiştir. Renk itibariyle siyahtır.

Gamze, kirpik ve kaş daha çok gözün kullandığı bir silah olarak tasavvur edildiği için beyitlerde göz ile birlikte ele alınmıştır. Beyitlerde kirpik ve gamze hançer, kılıç, ok gibi silahlara teşbih edilmiştir. Kaşlar şekil itibariyle kirpik okunu atan yaydır. Bunun yanında kaşlar mihrâb, kible gibi dini unsurlara da teşbih olunmuş ve âşığın sığınabileceği tek yer, yöneleceği tek Kâ'be olarak vasıflandırılmıştır. Sevgiliye ait bazı unsurların çeşitli silahlara teşbihi, sevgilinin kişilik özellikleri konusunda bizlere ipuçları vermektedir.

Beyitlerde ağız, şekil itibariyle yuvarlak ve yok denecek kadar küçüktür. Ağız ve dudaklar şekil ve renk yönüyle, gül ve goncaya benzetilir. Ayrıca ağız, sözler nedeniyle şeker ve bal, âşığa hayat vereceği inancı yönüyle, su, âb-ı hayat, rengi itibariyle lâ'l, yine hayat bağışlayacağı inancıyla Hz. İsa olarak tahayyül edilmiştir. Dudağın vahdet kabul edilişi ve konuşma özelliği kurulan tasavvurlarda önemlidir. Divânda fazla yer almayan dişler, ağızla birlikte ele alınır ve şekil, parlaklık yönüyle inciye teşbih edilir.

Şekil ve renk itibariyle pek çok tasavvura, teşbihe konu olan ayva tüyleri ve ben daha çok sevgilinin güzelliğine gölge düşüren bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu düşünüşte yanağın vahdet kabul edilmesi önemlidir. Yüzün deftere teşbihi bu unsurlarında defterdeki yazılara benzetilmesini sağlamıştır. Yanağı kaplaması ve rengi itibariyle ayva tüyleri gölge, perde ve dumandır. Bazı beyitlerde ise şekli ve dudakların etrafında olması nedeni ile sebz, har, ve ben tohumunu koruyan karınca olarak tasavvur edilmiştir. Ben, şekil ve renk itibariyle yarası, kıvılcım ve yıldızla teşbih edilmiştir. Ayrıca bazı beyitlerde rengi yönüyle, Hindû ve şekil itibariyle dane olarak vasıflandırılmıştır.

Beyitlerde bel inceliği itibariyle ele alınmıştır. Hiç meydana gelmemiş veya kıl kadar incedir. Dîvânda pek fazla ele alınmayan bir unsur olan bel, ele alındığı beyitlerde de mübâlâğalı bir şekilde ifade olunmuştur.

El, bir güzellik unsurundan ziyade daha çok taşıdığı unsur itibariyle ele alınmıştır. Sevgilinin kan dökücü bir dilber olarak tasavvur edilmesi, elinde hançer, bıçak veya kılıç taşıdığı hayâlinin oluşmasını sağlamıştır.

Ayak, daha ziyade âşığın sevgilinin ayağına kapanma arzusu, sevgilinin ayağı toprağını görme veya sevgilinin ayağının toprağı olma isteği açısından ele alınmıştır.

Sevgilinin diğer güzellik unsurları olarak ele aldığımız; Bûse, Söz, Reftar (Yürüyüş), Kûy (Mahalle), Eşik, Ter (Araç), Nefes (Dem), Ses, Huy, Tebessüm (Hande), Naz (Cilve, İşve, Gunc u delâl) gibi sevgilinin fiziki güzelliğinin yanında tavır, davranış, karakter ve yaşadığı yer itibariyle ele alındığı, çeşitli teşbih ve tasavvurlara konu edildiği beyitlerin yer aldığı bölümlerdir. Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda sevgilinin sadece güzellik olarak fiziki yapısı değil huy, karakter tavır ve davranış, yürüyüş, söz, nefes, ses, tebessüm, naz gibi özellikleri itibariyle ele alınmış olması nedeniyle biz de çalışmamızda bu özellikleri ayrı bir başlık altında inceledik.

Güzellik unsurları ile ilgili yazılan beyitlere dayanarak sevgilinin bir tablosunu çizmek her ne kadar edebiyat tarihi açısından mukayeseli bir çalışma yapmadan mümkün değilse de en azından Fehîm-i Kadîm'in beyitlerinden yola çıkarak onun tasvir etmiş olduğu sevgiliyi çizebiliriz. Sevgilinin; ince, uzun, servi boylu, uzun siyah saçlı, küçük ağızlı, ahû gözlü, keman kaşlı, parlak ve aydınlık yüzlü, beyaz tenli, ince belli bir güzel olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca incelememiz sonucunda sevgilinin; zalim, kan dökücü, vefasız ve âşığına sürekli cefa çektirmekten hoşlanan bir şahsiyet, âşığı büyüleyen bir büyücü ve fitne ehli olduğunu ifade edebiliriz.

Tablosunu çizmiş olduğumuz sevgili işte tüm bu unsurları ile birlikte bir bütün olarak ele alınmış ve güzel diye nitelendirilmiştir. Sevgiliden gelen her şey iyi veya kötü her davranış bir güzellik unsuru kabul edilmiş ve sevgili her yönüyle idealleştirilmiştir.

Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'nda gençliğinin verdiği bir pervasızlıkla ele aldığı, müstehcenliğe varan beyitler bulunmaktadır. Ancak incelemeye değer görmediğimiz için bu beyitleri ele almadık.

Her ne kadar Fehîm-i Kadîm'in bütün eserlerini incelemeyen bir hükme varmak doğru değilse de sevgilinin güzellik unsurları ile ilgili yapmış olduğumuz çalışmadan dolayı Fehîm-i Kadîm ile ilgili; Sebki-Hindi akımına mensup bir şâir olduğu, şahsi hayat tecrübesinden hareketle tasavvufa yöneldiğini, şekil ve dil bakımından da ince, yeni hayâllerle ve mânâlarla Dîvân edebiyatımızın 17. yüzyılda yetiştirdiği güzide şahsiyetlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ARSLAN, T., 1999, Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BANARLI, S. N., 1998, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, C. II., s. 668, İstanbul.
- _____ Büyük Türk Klasikleri, 1987, Ötüken Yayınları, C. 5, s. 162-165.
- CEYLAN, Ö., 2000, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, A., 1992, Fuzuli'nin Su Kasidesi ve Şerhi, Diyanet Yayınları, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, M., 1971, Necati Beg Divanı'nın Tahlili, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, M., 1998, Divanlar Arasında, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOTUKSÖKEN, Y., 1992, Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul.
- DİLÇİN, C., 1983, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, F., 1998, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İPEKTEN, H., 1997, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İSEN, M., 1997, Ötelere Bir Ses, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İSEN, M., MACİT, M., HORATA, O., KILIÇ, İ. F., AKSOYAK, H., 2003, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- KARAALIOĞLU, S. K., 1969, Ansiklopedik Edebiyat sözlüğü, İstanbul.
- KARAALIOĞLU, S. K., 1975, Edebiyat Terimleri Kılavuzu, İstanbul.
- KAVAKÇI, Y. Z., 1976, İslâm Araştırmalarında Usûl, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KURNAZ, C., 1997, Dîvân Edebiyatı Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KURNAZ, C., 1996, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili, MEB Yayınları, İstanbul.
- ONAY, A. T., 1992, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Hazırlayan, Cemâl KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- LEVEND, A. S., 1984, Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitapevi, İstanbul.
- MENĞİ, M., 2000, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PAKALIN, Z. M., 1993, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul.
- PALA, İ., 1995, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PALA, İ., 1998, Şi'ri Kadim: Şiir Şerhleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- SAMİ, Ş., 1996, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SARI, M., 2007, Edebiyat Araştırmaları, Anıl Matbaa ve Cilt Evi, Ankara.
- SEFERCİOĞLU, M. N., 2001, Nev'î Dîvanı'nın Tahlili, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TARLAN, N. A., 1981, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- TATÇI, M., KURNAZ, C., 2000, Osmanlı Müellifleri (Bursalı Mehmet Tahir), Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- _____ 2005, Türk Dil Kurumu, İmlâ Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
- ÜZGÖR, T., 1991, Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

- ÜZGÖR, T., 1995, “Fehîm md.”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C:12, s.295. İstanbul.
- YENİTERZİ, E. , 1992,“Metin Şerhi İle İlgili Görüşler” İLESAM ,I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu,Ankara.
- YÖNTEM,A.C., İslâm Ansiklopedisi “Fehîm md.” C.4,s.538.

Tezler

- ARI, A., 1987, Hayreti Dîvânı’nda Sevgili ve Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler,(Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi,Ankara.
- CAFEROĞLU, S., 1941, XVII.Asır Şairlerinden Mustafa Fehîm-i Kadîm; Hayatı ve Eseri, Dîvânının Tenkîdli Neşri,(Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ÇAKAR, Ş., 2001, Nabi Dîvânı’nda Maddî Kültür Unsurları, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi,Afyon.
- NEGÜS, M., 1947, Fehîm- Kadîm Hayatı ve Eserleri Gazellerindeki İnsan Güzelliğine Ait Müşebbehünbihler (Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- SARI, M., 1986, Hayreti Dîvânı’nda Maddî Kültür Unsurları,(Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi,Ankara.
- SEFERCİOĞLU, M N., 1981, Fuzulî Dîvânı’nda Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler,(Bilim Uzmanlığı Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Makaleler

- ALPARSLAN, A., 1986, Gazel Şerhi Örnekleri 1,Türk Dili Dergisi (Türk Şiiri Özel Sayısı II.) Temmuz-Ağustos-Eylül-CVII S.415—417,s.248-259, Ankara.
- AKKUŞ, M., 1992, “ Metin Şerhi Geleneği”,Tarlan Mektebi’nden Haluk İpekten’e, Yedi İklim C.4,S.32,s.67, İstanbul.
- DİLÇİN, C., 1991, Fuzulinin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi, Türkoloji Dergisi,C IX,s.43-98, Ankara.
- DOĞAN, M.N., 1995, “Metin Şerhi Üzerine”, Yedi iklim S.63, s.70-74, Haziran.
- GÜMÜŞ, N., 1995, Yahya Nazîm Divanında Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları ile Âşık-Mâşuk-Rakîb Münasebeti, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (6), s.231-247.
- İPEKTEN, H., 1986, Gazel Şerhi Örnekleri I,Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos-Eylül-CVII S. 415-416-417, s.260-290. Ankara.
- KORTANTAMER, T., 1994. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi” Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,S.VIII ,s.2,İzmir.
- KÜÇÜK, S., 1984, Fehîm- Kadîm Başka bir Mahlas ile Şiirler Söyledi mi, Kaynaklar Der.S.4, ve Türk Kültür Der..s. 267, Ankara.
- MENGİ, M., 1997,“Metin Şerhi ,Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler” Dergâh – C.VIII .S.93, s.9.
- ÜZGÖR, T., 1992, “Metin Şerhinde Usûle Dair”, İLESAM I, Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu, Ankara.

KONULARA GÖRE İNDEKS

SEVGİLİ:(544,G:CLXXI),(492,G:CXLII,B:2),(646,G:CCLXI,B:2),(352,G:XXXVII,B:2),(412,G:LXXX,B:5),(592,G:CCXVIII,B:1),(644,G:CCLIX,B:3)(254,M/T.B.III:3,B:2),(254,M/T.B.III:3,B:7),(362,G:XLIV,B:6),(676,G:CCLXXXVII,B:1),(168,K:XI,B:17),(168,K:XI,B:9),(252,M/T.B.III:1,B11),(146K:7,B:52),(516,G:CLVII,B:5),(156,K:IX,B:6),(268,M/T.B.IV:7,B:1),(516,G:CLVII,B:4),(212,K:XVII,B:10), (412,G:LXXIX,B:1),(438,G:C,B:7),(648,G:CCLXIII,B:4),(392,G:LXVI,B:4),(230,M/T.B.9,B:4),(398,G:LXIX,B:1),(360,G:XLII,B:3),(448,G:CVII,B:5),(606,G:CCXXVIII,B:6),(236,M/T.B.11,B:10),(704,R:XLIII,B:2),(146,K:7,B:53),(160,K:X,B:5),(458,G:CXV,B:1),(218,M/T.B:2,B:8),(540,G:CLXXVII,B:1),(596,G:CCXXI,B:1),(654,G:CCLXVIII,B:2),(658,G:CCLXXII,B:2)(566,G:CXC VIII,B:5)(580,G:CCVII,B:7)(122,K:4,B:24),(280,KITA:II,B:3),(430,G:XCIV, B:1),(606, G:CCXXVIII, B:6),(394,G:LXVII,B:1),(496,G:CXLIV,B:3),(214,M/TBI,B:1),(194K:XV,B:43),(252,M/T.B.III:2,B:3)(280,KITA:II,B:6),(390,G:LXIV,B:7),(634,G:CCLII,B:3),(582,G:CCIX,B:5),(638,G:CCLV,B:3),(412,G:LXXIX,B:3),(184,K:XIV,B:33),(174,K:XII,B:22),(170,K:XII,B:8),(432,G:XCV,B:5),(158,K:X,B:1),(150,K:VIII, B:7),(456, G:CXIII, B:1),(150, K:VIII, B:6),(458,G:CXIV,B:1),(468,G:CXXIII, B:4),(302,KITA:XV,B:8),(484,G:CXXXV,B:5),(280,KITA:II,B:7),280,KITA:II,B:5),(490, G:CXXXIX, B:5),(390, G:LXIV,B:6),(488,G:CXXXVIII,B:1)272,M/TAZMİN.V:4,B:2),(266,M/T.B.IV:2,B:4),(508,G:CLI,B:5),(518,G:CLIX,B:6),(252,M/T.B.III:2,B:7),(528,G:CLXVI,B:7),(232,M/T.B.9,B:11),(232,M/T.B.9,B:12),(542,G:CLXXVII,B:3),(332,G:XXII, B:1),(344, GXXXI, B:5),(346, G:XXXI,B:8),(554,G:CLXXXVII,B:5),(362,G:XLIV, B:2),(564, G:CXCV, B:7),(356, G:XL, B:4),(554, G:CLXXXVIII, B:5),(554, G:CLXXXVIII,B:4),(570,G:CCI,B:2)674,G:CCLXXXV,B:3),(288,KITA:VII,B:2),(608, G:CCXXX, B:3),(160, K:X, B:7),(384, G:LXI, B:1),(228, M/T.B.8,B:1),(522,G:CLXI, B:2),(688,R:XII,B:2),(452,G:CXI,B:1),(246,M/T.B.II:5,B:3),(610,G:CCXXXII,B:1),(222, M/T.B.5, B:5),(316,G:IX,B:3),(498,G:CXLV,B:2),(114,K:III,B:3),(662,G:CCLXXV, B:2),(518,G:CLIX,B:5),(674,G:CCLXXXV,B:4),(156,K:IX,B:4),(416,G:LXXXIII,B:2),(176, K:XIII, B:13),(176, K:XIII, B:5),(430, G:XCIV, B:3),(168,K:XIB:15),(168,K:XI, B:13),(166, K:XI, B:6),(158, K:X, B:3),(446,G:CVI,B:4),(134,K:VI,B:4),(460,G:CXV, B:6),(114, K:III, B:1),(212, K:XVII, B:98),(384,G:LX,B:4),510,G:CLIII,B:2),(306,G:II, B:3),(612, G:CCXXXIII, B:2),(654, G:CCLXVIII, B:1),(654, G:CCLXIX, B:2),(662,

G:CCLXXV,B:3),(690,R:XV,B:2),(694,R:XXIV,B:1),(696,R:XXVI,B:2),(566,G:CXC VIII,B:1),(556,G:CLXXXIX,B:7),(270,M/TAZMİN.V:1,B:3),(610,G:CCXXXI,B:13),(612,G:CCXXXIII,B:1),(644,G:CCLX,B:2),(678,G:CCLXXXVIII,B:2),(448,G:CVII,B:5 540,G:CLXXVI,B:4),(266,M/T.B.IV:3,B:1),(682,G:CCXCIII,B:5),(440,G:C,B:10),(26, M/T.B.IV:6, B:1),(544, G:CLXXIX, B:7),(670, G:CCLXXXII, B:1).

Hüsn(güzellik): (546, G:CLXXXI, B:3),(512,G:CLV,B:3),(266,M/T.B.IV:3,B:5),(492, G:CXLI,B:1)(490,G:CXL,B:2),(480,G:CXXXIII,B:2),(476,G:CXXX,B:5),(476,BG:CX XX,B:2),(470,G:CXXV,B:1),(404,G:LXXIII,B:7),(340,G:XXVIII,B:2),(436,G:XCVIII, B:1),(484, G:CXXXV, B:7),(410, G:LXXVII, B:9),(458, G:CXIV, B:5),(392, G:LXVI, B:7),(672, G:CCLXXXIV, B:2),(660, G:CCLXXIV, B:4),(658, G:CCLXXI, B:4),(620, G:CCXLI, B:1),(610, G:CCXXXII, B:3),(600,G:CCXXXIII,B:3),(582,G:CCX,B:3),(582, G:CCIX, B:1),(580, G:CCVIII, B:7),(634, G:CCLII, B:1),(566, G:CXCVIII, B:6),(566, G:CXCVIII, B:5),(566, G:CXCVII, B:5),(550, G:CLXXXIII,B:5),(324,G:15,B:4),(214, M/T.B.I,B:3),(334,G:23,B:1),(680,G:CCXC,B:5),(532,G:CLXIX,B:3),(254,M/T.B.III:2 , B:11),(516, G:CLVII, B:2),(506, G:CL, B:3),(264, M/T.B.IV:2, B:1),(496, G:CXLIV, B:10),(494,G:CXLIII,B:2),(490,G:CXL,B:5),(288,KITA:VI,B:3),(448,G:CVII,B:4),(43 2,G:XCVI,B:2),(376,G:LIV,B:6),(378,G:LVI,B:3),(536,G:CLXXIII,B:3),(600,G:CCX XIII,B:4),(210,K:XVII,B:81),(432,G:XCV,B:4),(436,G:XCVIII,B:4),(458,G:CXIV,B:2),(212,K:XVII,B:97),(404,G:LXXIV,B:4),(508,G:CLII,B:3),(354,G:XXXVIII,B:9),(340 , G:XXVIII, B:3),(700, R:XXXV, B:1),(550, G:CLXXXIII, B:3),(572, G:CCII, B:6).

Hız. Yusuf, Hız. Musa,Hız. İsa: (686,R:VI,B:1),(274,M/TAZMİN.V:5,B:1), (686, R:VI, B:2), (702, R:XLII, B:2).

Kâbe: (170, K:XII, B:5),(316, G:X, B:2).

Peri: (272, M/TAZMİN.V:4, B:1),(110, K:II, B:24), (520, G:CLIX, B:9), (406, G:LXXV, B:1), (256, M/T.B.III:4, B:1), (692, R:XIX, B:2), (308, G:II, B:4), (512, G:CLV, B:2) (566, G:CXCVIII, B:4) ,(560, G:CXCII, B:4)(460, G:CXVI, B:3).

Şem(Mum):(640,G:CCLVII,B:1),(618,G:CCXXXIX,B:3),(114,K:III,B:2),(546,G:CLX XXI, B:2),(566, G:CXCVII, B:6),(500, G:CXLV, B:8),(618, G:CCXXXVII, B:4).

Padişah (Şah, Şeh): (158, K:IX, B:16),(168, K:XI, B:14),(530, G:CLVIII, B:2), (622, G:CCXLII,B:3),(614,G:CCXXXV,B:6),(432,G:XCV,B:2),(156,K:IX,B:9(520, G:CLX, B:2) (334, G:XXIII, B:3), (256, M/T.B.III:3, B:9),(376, G:LV, B:4), (270, M/T.B.IV:7),

B:2)(270, M/V:1, B:1),(502, G:CXLVII, B:4),(504, G:CXLVIII, B:2),(520, G:CLX, B:2), (256, M/T.B.III:3, B:9), (272, M/T.V:4, B:3),(272, M/T.V:3, B:1),(278, KIT^fA:I, B:13), (444, G:CIV, B:4),(156, K:IX, B:12),(454, G:CXI, B:7),(456, G:CXIII, B:3), (464, G:CXX, B:1),(368, G:XLIX, B:3),(364, G:XLVI, B:3),(432, G:XCV, B:1), (678, G:CCLXXXIX, B:5), (694, R:XXVI, B:1),(686, R:V, B:2),(650, G:CCLXV, B:1),(562, G:CXCIV, B:7), (166, K:XI, B:1),(640, G:CCLVII, B:3), (582, G:CCIX, B:4),(634, G:CCLI, B:5), (554, G:CLXXXVII, B:1), (524, G:CLXIII, B:6),(222, M/T.B.4, B:12), (444,G:CCLIV, B:3), (442, G:CIII, B:6), (514,G:CLV, B:5), (154, K:IX, B:1), (446, G:CVI, B:5).

Gül, Gonca : (360, G:XLII, B:4), (562, G:CXCIV, B:8),(396, G:LXVII, B:5), (172, K:XII, B:15), (396, G:LXVII, B:4), (686, R:V, B:1),(308, G:II,B:5), (308, G:II, B:5), (638, G:CCLV, B:4),(562, G:CXCIV, B:1),(558, G:CXCII, B:2), (210, K:XVII, B:84), (488, G:CXXXVIII, B:2),(450, G:CVIII, B:6), (430, G:XCIII, B:5), (702, R:XL, B:2), (702, R:XL, B:1).

Fidan: (492, G:CXLI, B:3)

Serv: (546, G:CLXXXI, B:6), (566, G:CXCVIII, B:2).

Ay(Mah, Meh, Meh-pare):(518,G:CLIX,B:3),(636,G:CCLIV,B:3),(454, G:CXII, B:2),(690, R:XIII, B:1),(524, G:CLXII, B:4),(228, M/T.B.7, B:9), (638, G:CCLV, B:7), (546, G:CLXXXI, B:4),(538, G:CLXXV, B:2), (570, G:CCI, B:19), (638, G:CCLV, B:1),(518, G:CLIX, B:4),(710, R:LV, B:2), (650, G:CCLXV, B:2), (178, K:XIII, B:15), (600, G:CCXXIV, B:5), (542, G:CLXXVII, B:8), (572, G:CCII, B:4), (258, M/T.B.III:5, B:2), (274, M/T.V:6, B:1), (420, G:LXXXV, B:2),(126, K:5, B:20), (382, G:LIX, B:2), (694, R:XXII, B:1), (620, G:CCXLI, B:2), (610, G:CCXXXI, B:11), (334, G:XXII, B:2), (382, G:LVIII, B:5), (422, G:LXXXVII, B:7), (426, G:XCI, B:5), (434, G:XCVI, B:4), (438, G:C, B:5), (446, G:CVI, B:6), (492, G:CXLII, B:2),(640, G:CCLVII, B:7),(274, M/T.V:5, B:3), (382, G:LIX, B:5), (394, G:LXVI, B:9),(642, G:CCLVII, B:11),(334, G:23, B:5), (548, G:CLXXXII, B:3),(434, G:XCVI, B:3),(546, G:CLXXXI, B:7),(600, G:CCXXIII, B:9), (532, G:CLXX, B:1),(662, G:CCLXXV, B:3),(648, G:CCLXIII, B:1) ,(550, G:CLXXXIII, B:7), (566, G:CXCVIII, B:3),(620, G:CCXLI, B:2), (126, K:V, B:26)(600, G:CCXIII, B:9)(662, G:CCLXXV, B:3),(600, G:CCXXIII, B:9),(532, G:CLXX, B:1).

Güneş(Mihr,Hurşid): (446,G:CVI,B:7),(176,K:XIII,B:6),(170,K:XII,B:4), (126, K:5, B:25) (580, G:CCVIII, B:5), (584, G:CCX, B:7), (364, G:XLV, B:6), (602, G:CCXXV, B:3), (662, G:CCLXXV, B:6) (460, G:CXVII, B:1).

Dürr (İnci) :(492, G:CXLI, B:2), (342, G:XXVIII, B:5),(562, G:CXCIV, B:2),(672, G:CCLXXXIV, B:6).

Câdû (Sahir): (272, M/TAZMİN.V:2, B:1), (690, R:XIII, B:2),(502, G:CXLVI, B:7), (496, G:CXLIV, B:12), (652, G:CCLXVII, B:4), (654, G:CCLXIX, B:3), (610, G:CCXXXI, B:10).

Ahû (Ahu-yı vahşi):(266, M/T.B.IV:2, B:5).

Hüma :(532, G:CLXX, B:2)

Şahbaz(Doğan):(666,G:CCLXXIX,B:1),(420,G:LXXXVI,B:2),(266,M/T.B.IV:3, B:4).

Sakî: (670,G:CCLXXXIII,B:5),(672,G:CCLXXXIII,B:7), (248, M/T.B.II:7,B:1) (672, G:CCLXXXIII, B:6), (134, K:VI, B:8), (670, G:CCLXXXIII, B:1), (658, G:CCLXXII, B:5), (248, M/T.B.II:7, B:2), (672, G:CCLXXXIII, B:8), (672, G:CCLXXXIII, B:9) ,(670, G:CCLXXXIII, B:4) (250, M/T.B.II:7, B:7) ,(470, G:CXXV, B:4) ,(220, M/T.B.4, B:5),(638, G:CCLVI, B:1), (606, G:CCXXVIII, B:5), (496, G:CXLIV, B:3).

Mugbeçe: (494, G:CXLII, B:5), (494, G:CXLIV, B:1).

Kâfir (Namüselman): (606,G:CCXXVIII,B:7),(146, K:VII, B:50), (550, G:CLXXXIII, B:2)

Hindu:(500, G:CXLV, B:5).

Sanem(Büt,Bütân):(120,K:IV,B:9),(422,G:LXXXVII,B:3),(120,K:IV,B:11), (442,G:CII,B:4),(246,M/T.B.II:5,B:2),(478,G:CXXXI,B:5),(232, M/T.B. 9, B:9), (376, G:LV, B:1),(616, G:CCXXXVII, B:5), (120, K:IV, B:19), (564, G:CXCVII, B:2), (490, G:CXXXIX, B:6), (442, G:CII, B:3),(498, G:CXLV, B:1), (688, R:XI, B:1), (468, G:CXXII, B:6), (428, G:XCI, B:6), (572, G:CCII, B:5), (590, G:CCXVI, B:2), (620, G:CCXXXIX, B:4),(696, R:XVII, B:1), (668, G:CCLXXXI, B:1), (498, G:CXLV, B:1), (678, G:CCLXXXIX, B:1), (660, G:CCLXXIII, B:4),(590, G:CCXVI, B:1), (586, G:CCXII, B:2) ,(174, K:XII, B:23) (474, G:CXXVIII, B:2) (374, G:LIV, B:3).

Cellât: (498, G:CXLV, B:3).

Ebr-i ata:(592, G:CCXVIII, B:2).

SAÇ (Zülf, Gisū): (414,G:LXXX, B:6),242,M/T.B.I,B:2),(330,G:20, B:5),(332, G:XXI, B:2),(172, K:XII,B:19),(250, M/T.B.II:7, B:5),(364,G:XLVI, B:2),(120, K:4,

B:20),(324,G:15, B:2),(320, G:XIII, B:1),(678, G:CCLXXXIX, B:1),(430, G:XCIII, B:4),(550, G:CLXXXIII, B:2)(500, G:CXLVI, B:5)(548, G:CLXXII,B:6).

Resen, Rişte ,Bend,:(560,G:CXCIV, B:1), (384,G:LXI, B:5), (502,G:CXLVII, B:5), (152,K:8,B:23)

Zencir,Silsile:(636,G:CCLII,B:4),(172,K:XII,B:17),(396,G:LXVII,B:3),(566,G:CXCVI II,B:4),(624,G:CCXLIII,B:7),(496,G:CXLIV,B:4),(390,G:LXV, B:2),(558, G:CXCI, B:3)(672, G:CCLXXXIV, B:5)(392, G:LXV, B:7)(278,KITA:I,B:16),(390, G:LXV, B:3).

Yılan(Mar),Ejderha,Engerek:(686,R:VI,B:1),(324,G:16,B:2),(222,T.B:5,B:6)(324,G:15, B:4).

Tesbih: (232,T.B:9,B:8).

Dam,Pâ-bend,Pâ-beste,Ukde,Kafes:(658,G:CCLXXI,B:6), (548,G:CLXXXII, B:6), (432,G:XCIV, B:6),(378,G:LVI, B:1).

Perde: (312,G:6,B:3).

Cim : (624,G:CCXLIII, B:5).

Kemend:(218,T.B:3, B:2) (316, G:IX, B:1).

Pür-Ham, Piç,Piç ü tab:(600,G:CCXXIII,B:6),(176,K:XIII,B:3), (110, K:II, B:19), (520, G:CLX, B:4), (204, K:XVII, B:48).

Belâ, Fettân, Fitne, Perişân, Afet:(568,G:CXCIX,B:5),(416,G:LXXXIII, B:4), (386,G:LXII, B:3),(550,G:LXXXIII, B:4),(556,G:CLXXXIX, B:5), (652,G:CCLXVII, B:1),(382,G:LIX, B:3), (394,G:LXVI, B:8),(210, K:XVII, B:85).

Bulut(Ebr, Sehâb) Gölge, Dalga:(124,K:5,B:10),(610,G:CCXXXI, B:11).

Uzun saç:(452,G:CXI, B:1), (120,K:4,B:19).

Kesilmiş Saç:(480,G:CXXXII, B:7).

Siyeh:(542,G:CLXXVII,B:5),(546,G:CLXXXI,B:1),(388,G:LXIII, B:1),(324,G:15,B:5).

Akşam, Gece (Şeb): (172,K:XII, B:14).

Duman, Gölge: (388,G:LXIII, B:1).

Sevda,Gam,Küfr,Kâfir,Günah:(374,G:LIV,B:2),(624,G:CCXLIII,B:4),(264,T.B IV:1,B:4) (264, M/T.B.IV:2, B:2), (572, G:CCIII, B:1),(250, M/T.B.III:1, B:4), (332 ,G:21, B:3), (568, G:CC, B:2),(576, G:CCVI, B:1) (172, K:XII, B:18).

Anber, Müşg:(670,G:CCLXXXII,B:2),(396,G:LXVIII,B:5),(482,G:CXXXV, B:1).

Sünbül:(700,R:XXXV, B:1), (494, G:CXLIII, B:3),(368, G/RA: XLVIII, B:2), (522,G:CLXI,B:5),(552,G:CLXXXV,B:1),(220,M/T.B.:4,B:3)(336,G:25,B:1),(610,G:C CXXXII, B:2),(536,CLXXIII, B:2)(152, K:8, B:22),(514, G:CLVII, B:1).

Perişan: (638,G:CCLV, B:2).

Aşüfte: (534, G:CLXXI, B:1).

Kâkül,Perçem,Turra:(160,K:X,B:15),(332,G/TA:21,B:1),(440,G:CI,B:2)(354,G:XXX VIII,B:11),(520,G:CLX,B:3),(120,K:IV,B:21),(448,G:CVII,B:1),(440,G:CI,B:3),(218, M/T.B:3,B:5),(354,G:XXXVIII,B:10),(374, G:LIV, B:1), (624, G:CXLIII, B:8),(686, R:VII,B:1),(364,G/RA:XLVI,B:1),(220,M/T.B:4,B:2)(468,G:CXXII,B:6),(390,G:LXV, B:3),(384,G:LX,B:2),(256,M/T.BIII:4,B:8)(372,G:LI,B:4),(558,G:CXCI,B:2),(268,M/T B:IV,B:2),(516,G:CLVII,B:2),(656,G:CCLXX,B:6),(588,G:CCXIV,B:3),(438,G:C,B:8) (610, G:CCXXXII, B:1),(666,G:CCLXXVIII, B:5), (666, G:CCLXXVIII, B:4)9, (126, K:5,B:23),(664,G:CCLXXVIII,B:1),(666,G:CCLXXVIII,B:2) (626,G:CCXLIV, B:7) (636,G:CCLIV,B:1),(390,G:LXV,B:5),(258, M/T.B.III:5, B:10), (702, R:XL, B:1),(430, G:XCIII, B:5), (216, M/T.B.2, B:6),(496, G:CXLIV, B:5),(364, G:XLV, B:5),(692, R:XIX, B:1),(140, K:VII, B:12)(666, G:CCLXXVIII, B:3).

Alın (Cebîn, Pîşâni) : (430, G:XCIV, B:2), (446, G:CV, B:6), (198, K:XVII, B:1), (198, K:XVII, B:2), (690,R:XVII, B:1), (590, G:CCXV, B:5) (198, K:XVII, B:1) (446, G:CV, B:6) (430, G:XCIV, B:2).

KAŞ(Ebrû): (700,R:XXXVII, B:1), (280, K:II, B:4), (396, G:LXVIII, B:1),(336, G:XXV, B:2)

Mîhrâb,Kible,Secdegâh:(196,K:XVI,B:16),(496,G:CXLIV,B:5),(442,G:CIII, B:4).

Hilâl:(608,G:CCXXXI,B:5),(624,G:CCXLIII,B:6),(542,G:CLXXVII, B:4).

Keman,Yay:(454,G:CXII,B:1),(314,G:VIII,B:5),(166,K:XI,B:4)(268,M/T.B.IV:6,B:3), (536,G:CLXXIV, B:3).

Pür-Çin: (274, M/TAZMÎN. V:6, B:1), (388, G:LXII, B:7), (330,G/BA:20,B:4), (516, G:CLVII, B:2), (494,G:CXLIII, B:2).

Dalga: (318, G:XII, B:2).

GÖZ: (410, G:LXXVII, B:8),(320, G:XII, B:6), (218, M/T.B:3, B:4), (364, G:XLV, B:2), (218, M/T.B.3, B:4), (320, G:13, B:6), (616, G:CCXXXVII, B:1), (156, K:IX, B:2), (442, G:CIII, B:4), (650, G:CCLXV, B:1), (438, G:C, B:2),(448, G:CVII, B:3) (668, G:CCLXXXI, B:1),(622, G:CCXLI, B:5),(598, G:CCXXIII, B:1),(680, G:CCXC, B:4), (318, G:12, B:3),(682, G:CCXCII, B:4)(424, G:LXXXVIII, B:3-4), (458, G:CXV, B:3), (686, R:V, B:2),(540, G:CLXXVI, B:5), (286, M/T.B.IV:5, B:2),(578, G:CCVII, B:2),(530, G:CLVIII, B:3),(642, G:CCLVIII, B:1),(228, M/T.B.7,B:8),(626,G:CCXLV, B:1), (116, K:III, B:12), (670, G:CCLXXXII, B:4), (428, G:XCII, B:4),(412, G:LXXX, B:2),(500,G:CXLVI,B:6),(518,G:CLIX,B:2),(704,R:XLIII,B:1),(656,G:CCLXX,B:1),(652,G:CCLXVII,B:8)(340,G:27,B:4),(100,K:I,B:13),(474,G:CXXVIII,B:2),(454, G:CXI, B:6),(446,G:CVI,B:7),(170,K:XII,B:3),(380,G:LVIII,B:2),(270,M/TAZMİN:1,B:4),(360, G:XLIII, B:5),(322, G:15, B:1),(342, G:28, B:4),(168, K:XI, B:11), (352, G:XXXVI, B:5),(446, G:CVI, B:1),(402, G:LXIII, B:2),(330, G:19, B:6),(576, G:CCV, B:6),(374, G:LIV, B:3),(370, G:XLIX, B:5),(442,G:CIII,B:5),(532,G:CLXIX,B:5),(698,R:XXXIV, B:1),(110,K:II,B:22),(462,G:CXVIII,B:3),(604,G:CCXXVI,B:5),(168,K:XI,B:19),(252, M/T.B.III:1, B:7),(658,G:CCLXXI,B:3),(418,G:LXXXV,B:1),(402,G:LXXII,B:2),(316, G:X, B:2),(670, G:CCLXXXIII, B:4),(534, G:CLXXI, B:1), (172, K:XII, B:18), (398, G:LXIX,B:4),(328,G:18,B:4),(560,G:CXCIII,B:2),(512,G:CLIV,B:2),(422,G:LXXXVII, B:2),(482,G:CXXXIV,B:3),(256,M/T.B.III:4,B:4),(660,G:CCLXXIII,B:4),(650,G:CCLXIV, B:3),(598, G:CCXXIII, B:2),(366, G:XLVII, B:1),(388, G:LXIV, B:2),(316, G:IX, B:2),(492,G:CXLI,B:4),(602,G:CCXXV,B:7),(666,G:CCLXXIX,B:4),(158,K:IX,B:19), (224, M/T.B.5, B:8), (706, R:XLIX, B:2)(174,K:XII, B:25)(352, G:XXXVIII, B:1),(.
Câdū,Mekkâr,Sâhir:(264,M/T.B.IV:2,B:1),(664,G:CCLXXVII,B:2),(218,M/T.B:3,B:6),(542,G:CLXXVIII,B:3),(570,G:CCI,B:6),(626,G:CCXLV,B:3),(428, G:XCIII, B:1), (494,G:CXLIII, B:5),(506, G:CXLIX, B:4),(320, G:13, B:2), (252, M/B.B.III:1,B:9) (640, G:CCLVI, B:4), (520, G:CLX, B:4), (414, G:LXXX, B:7), (420, G:LXXXVI, B:3), (428, G:XCIII, B:1),(252, M/T.B.III:2, B:5).
Mest,Mestane,Mahmûr,Kâfir:(582,G:CCX,B:1),(612,G:CCXXXIII,B:3),(532,G:CLXIX,B:4),(672,G:CCLXXXIII,B:8),(496,G:CXLIV,B:2),(130,K:5,B:41)(650,G:CCLXIV, B:2),(274,M/TAZMİN.V:7,B:1),(348,G:XXXIII,B:5),(650,G:CCLXIV,B:2),(372,G:LII, B:1),(372,G:LII,B:3), (216,M/T.B:I,B:9), (342,G:XXIX, B:5), (676, G:CCLXXXVII,

B:2), (608, G:CCXXX, B:1), (458, G:CXV, B:2), (176, K:XIII, B:12),(108, K:II, B:17), (648, G:CCLXIV, B:1),(318, G:XII, B:1),(326, G:17, B:2), (632, G:CCI, B:1),(460, G:CXVI, B:4), (210, K:XVII, B:80),(400, G:LXXI, B:2),(564, G:CXC VII, B:2), (582, G:CCIX, B:4),(620, G:CCXLI, B:1), (318, G:11, B:2), (344, G:XXX, B:4),(S:612, G:CCXXXIII, B:2),(680, G:CCXC, B:2),(534, G:CLXXI, B:2),(528, G:CLXV, B:4), (246, M/T.B.II:6, B:2),(376, G:LIV, B:5), (666, G:CCLXXIX, B:5), (380, G:LVIII, B:3), (542, G:CLXXVIII, B:2),(352, G:XXXVII, B:3).

Kâtil (Kan eden, Kan içici, Kana susamış, Hunî) Belâ, Cefâ-cû, Afet : (420, G:LXXXVI, B:1), (464,G:CXX, B:2), (544, G:CLXXVIII, B:4) (412, G:LXXX, B:1), (268,M/T.B.IV:5,B:4),(500,G:CXLVI,B:1),(336, G:24, B:1), (250,M/T.B.III, B:3) (230,M/T.B:9,B:3),(448, G:CVII, B:2)(210, K:XVII, B:89), (638, G:CCLIV, B:4),(348, G:XXXIV,B:4),(222,M/T.B:4,B:11),(676,G:CCLXXXVII,B:5)(652,G:CCLXVI,B:4), (454, G:CXI, B:2),(174, K:XII, B:26),(372, G:LII, B:2), (662, G:CCLXXVI, B:2), (602, G:CCXXVI,B:1),(166,K:XI,B:3),(632,G:CCLI,B:2)(166,K:XI,B:1),(604,G:CCXXVI, B:4) (174, K:XII, B:25),(664, G:CCLXXVII, B:3 (274, M/TAZMİN.V:6, B:2).

Cellâd:(278,KITALAR:I,B:17),(662,G:CCLXXVI,B:1),(428,G:XCII,B:3),(620,G:CCXXIX, B:5),(360, G:XLIII, B:3),(620,G:CCXXXIX, B:5), (428,G:XCII, B:3), (662, G:CCLXXVI, B:1), (278,KITALAR: I,B:17).

Ecel: (566,G:CXC VII, B:8).

Şahbâz:(218, M/T.B:3, B:3),(678, G:CCLXXXVIII, B:4),(676, G:CCLXXXVII, B:4), (596, G:CCXXI, B:2),(634, G:CCLI, B:3), (546, G:CLXXX, B:3),(422, G:LXXXVII, B:1),(544,G:CLXXX,B:1),(678,G:CCLXXXVIII,B:4),(546,G:CLXXX,B:2),(546,G:CLXXX,B:4),(546,G:CLXXX,B:5),(406,G:LXXV,B:3),(518,G:CLIX, B:6) (518,G:CLIX, B:6).

Rüstem:(544, G:CLXXVIII, B:5).

Ahû(Ahû-yıÇin)Gazâl:(676,G:CCLXXXVI,B:5),(170,K:XII,B:6),(174,K:XII,B:26) (572, G:CCIII,B:1),(S: 288, K:VI, B:6),(S:494,G:CXLIII, B:1),(572,G:CCIII, B:1),(174, K:XII, B:26),(170, K:XII, B:6),(676, G:CCLXXXVI, B:5).

Fettân,Fitne,Aşub,Şûh:(548,G:CLXXXIII,B:1),(548,G:CLXXXII,B:2),(156,K:IX, B:9),(670,G:CCLXXXIII, B:1),(516,G:CLVII, B:9),(350, G:XXXVI, B:2),(444, G:CIV, B:2), (542, G:CLXXVIII, B:1), (596, G:CCXXI, B:3), (424, G:LXXXIX, B:2),(672, G:CCLXXXIV, B:3),(274, M/TAZMİN.V:5, B:2), (356, G:XL, B:4),(268, M/T.B.IV:6,

B:3),(578,G:CCVII,B:2),(152,K:VIII,B:24),(264,M/T.B.IV:1,B:3),(656,G:CCLXX,B:7),
,(548,G:CLXXXII,B:2),(194,K:XV,B:47),(418,G:LXXXIII,B:6)(336,G:25B:2),(602,G:
CCXXV,B:7),(S:312,G:VI,B:2)(578,G:CCVII,B:2),(356,G:XL,B:4),(268,M/T.B.IV:6,B
:3),(274,M/TAZMİN.V:5,B:2),(672,G:CCLXXXIV,B:3)(424,G:LXXXIX,B:2),(596,G:
CCXXI,B:3),(542,G:CLXXVIII,B:1)(444,G:CIV,B:2)(350,G:XXXVI,B:2),(156,K:IX,B
:9),(516,G:CLVIIB:9)(670,G:CCLXXXIII,B:1),(548,G:CLXXXII,B:2),(548,G:CLXXX
III, B:1).

Dil bilen: (540, G:CLXXVI, B:3),(548, G:CLXXXII, B:1), (274, M/TAZMİN. V:5,
B:2).

Padişah: (514, G:CLVI, B:2).

Nergis, Bimar(Nergis-i bimâr-ı çemenzâr,Nergis-i pür-hâb,Nergis-i şehbâz):
(500,G:CXLVI,B:3),(332,G/TA:XXI,B:4),(402,G:LXII,B:3),(548,G:CLXXXII, B:7),
(218,M/T.B:2,B:9),(544,G:CLXXIX,B:3),(422,G:LXXXVII,B:4),(374,G:LIII,B:2),(318
,G:XII,B:2),(428,G:XCII,B:1),(412,G:LXXIX,B:4),(218,M/T.B.2,B:10),(664,G:CCLX
XVII,B:5),(604,G:CCXXVI,B:5),(402,G:LXXIII,B:1)(374,G:LIII,B:2),(422,G:LXXXV
II,B:4)(544,G:CLXXIX,B:3),(218,M/T.B:2,B:9),(548,G:CLXXXII,B:7)(402,G:LXII,
B:3), (332,G/TA: XXI, B:4), (500,G:CXLVI, B:3).

Şehlâ:(708, R:LIII, B:1).

İnci: (590, G:CCXVI, B:7).

Gam evi: (378, G:LVI, B:8).

Göz Bebeği: (404,G:LXXIV,B:5),(176,K:XIII,B:7),(388,G:LXIII,B:2).

Gamze(Yan Bakış): (380, G:LVII, B:6),(314, G:7, B:5), (412, G:LXXX, B:3) (554,
G:CLXXXVIII, B:1) ,(454, G:CXII, B:1),(662, G:CCLXXVI, B:1),(316, G:IX, B:2),
(380, G:LVIII, B:1),(352, G:XXXVII, B:4),(218, M/T.B.3, B:2), (642, G:CCLVIII,
B:5),(132, K:5, B:56), (210, K:XVII, B:90), (364, G:XLVI, B:1), (394, G:LXVII,
B:2),(572, G:CCIII, B:5),(642, G:CCLVIII, B:3),(492, G:CXLII, B:3), (622,
G:CCXLII, B:3),(330, G:20, B:3), (632, G:CCL, B:3),(496, G:CXLIV, B:2),(512,
G:CLIV, B:1),(380, G:LVIII, B:3),(458, G:CXV, B:3), (482, G:CXXXIV, B:2),(528,
G:CLXV, B:3),(528, G:CLXV, B:4) ,(656, G:CCLXX, B:3),(636, G:CCLIII, B:3),(578,
G:CCVII, B:2), (318, G:11, B:1), (598, G:CCXXIII, B:1), (554, G:CLXXXVIII,

B:4),(422, G:LXXXVII, B:2),(252, M/T.B.III:2, B:5),(680, G:CCXC, B:3),(432, G:XCV, B:3),(400, G:LXXI, B:2),(336, G:XXV, B:2),(428, G:XCIII, B:2), (550, G:CLXXXIV, B:2),(346, G:XXXIII, B:1),(392, G:LXVI, B:6), (596, G:CCXXI, B:1),(632, G:CCLI, B:1), (252, M/T.B.III:1, B:8), (228, M/T.B.7, B:7),(632, G:CLXIX, B:3), (412, G:LXXX, B:2),(678, G:CCLXXXVIII, B:3),(516, G:CLVII, B:9), (S:254, M/T.B.III:3, B:3), (530, G:CLXVIII, B:5),(698, R:XXXII, B:1),(520, G:CLX, B:5), (632, G:CCLI, B:2),(220, M/T.B.4, B:1), (636, G:CCLIV, B:4),(624, G:CCXLIV, B:1), (664, G:CCLXXVII, B:4),(698, R:XXXII, B:2), (120, K:IV, B:13), (472, G:CXXVI, B:2),(268, M/T.B.IV:5, B:4),(268, M/T.B.IV:5, B:3), (510, G:CLII, B:5),(532, G:CLXIX, B:4),(464, G:CXX, B:2),(680, G:CCXC, B:2), (216,M/T.B.II, B:1),(338, G:XXV, B:8),(544, G:CLXXIX, B:5),(216, M/T.B.I, B:8), (678, G:CCLXXXVIII, B:2),(220, M/T.B.4, B:6),(520, G:CLIX, B:7),(254, M/T.B.III:3, B:1),(270, M/TAZMĪN.V:1, B:4), (460, G:CXVI, B:4),(360, G:XLIII, B:3), (670, G:CCLXXXIII, B:3),(708, R:LIII, B:2),(678, G:CCLXXXVIII, B:5), (652, G:CCLXVII, B:8), (652, G:CCLXVII, B:6),(614,G:CCXXXVI, B:1),(424,G:LXXXIX, B:3),(424, G:LXXXVIII, B:3),(424, G:LXXXVIII, B:4), (538, G:CLXXV, B:4),(484, G:CXXXV, B:7), (482, G:CXXXIV, B:3), (460, G:CXV, B:7), (156, K:IX, B:2), (432, G:XCV, B:1), (312, G:6, B:2),(540, G:CLXXVI, B:6),(650, G:CCLXIV, B:3),(652, G:CCLXVI, B:2), (210, K:XVII, B:799), (212, K:XVII, B:94), (130, K:V, B:41), (438, G:XCIX, B:5), (252, M/T.B.III:1, B:6), (534, G:CLXXI, B:2),(256, M/T.B.III:4, B:4)(560, G:CXCIII, B:1).

(Nigâh): (380, G:LVII, B:1),(380, G:LVII, B:6)374, G:LIII, B:3),(670, G:CCLXXXII, B:3),(708,R:LIII,B:1),(676,G:CCLXXXVII,B:2),(708,R:LIII,B:2),(676,G:CCLXXXVII ,B:4),(676, G:CCLXXXVIII, B:1),(214, M/T.B.I, B:4),(678, G:CCLXXXIX, B:4),(680, G:CCXC, B:3),(218, M/T.B.3, B:3), (220, M/T.B.3, B:9),(222, M/T.B.4, B:10),(224, M/T.B.5,B:7),(224, M/T.:5, B:11),(232, M/T.B.9, B:7),(532, G:CLXIX, B:5),(246, M/T.B.II:6,B:2),(250, M/T.B.III:1, B:4),(252,M/T.B.III:1, B:7),(528, G:CLXVI, B:3),(252,M/T.B.III:2, B:2),(252, M/T.B.III:2, B:4),(522, G:CLXI, B:4),(254, M/T.B.III:3, B:8),(520, G:CLX, B:1),(514, G:CLVI, B:2),(514, G:CLVI, B:1),(510, G:CLII,B:7),(508,G:CLI,B:3),(500,G:CXLVI,B:3),(256,M/T.B.III:4,B:6),(256,M/T.B.II I:4,B:9),(256,M/T.B.III:4,B:10),(270, M/TAZMĪN.V:1, B:2),(492, G:CXLII, B:3),(492, G:CXLI, B:4),(272, M/TAZMĪN.V:3, B:2),(272, M/TAZMĪN.V:3, B:3),(492, G:CXLI, B:1),(272, M/TAZMĪN.V:4, B:1),(490, G:CXL, B:4),(482, G:CXXXV, B:3),(110,

K:II, B:18),(116, K:III,B:6),(116, K:III, B:8),(120, K:IV, B:15),(120, K:IV,B:16),(120, K:IV, B:17),(120, K:IV, B:18),(462, G:CXVIII, B:4),(122, K:IV, B:26),(454, G:CXI, B:5),(156, K:IX, B:2),(156,K:IX, B:5),(166, K:IX, B:1),(166, K:XI, B:3),(440, G:CI, B:4),(438, G:C, B:4),(438, G:C, B:1),(168, K:XI, B:14),(430, G:XCIII, B:3),(172, K:XII, B:21),(428, G:XCII, B:1),(424, G:LXXXIX, B:4),(422, G:LXXXVII, B:7),(176, K:XIII, B:14),(194, K:XV, B:44),(412, G:LXXIX, B:2),(408,G:LXXVI, B:2),(404, G:LXXIV, B:6)(210, K:XVII, B:87),(632, G:CCL, B:3),(632, G:CCL, B:4),(568, G:CC, B:1),(632, G:CCLI, B:1),(634, G:CCLI, B:4),(576, G:CCV, B:6),(576, G:CCVI, B:2),(582, G:CCIX, B:3),(584, G:CCX, B:6),(640, G:CCLVI, B:4),(642, G:CCLVIII, B:1),(642, G:CCLIX, B:1),(608, G:CCXXX, B:1),(650, G:CCLXV, B:1),(652, G:CCLXVI, B:2),(652, G:CCLXVII, B:3),(652, G:CCLXVII, B:5),(616, G:CCXXXVII, B:1),(654, G:CCLXVIII, B:3),(620, G:CCXL, B:1),(654, G:CCLXIX, B:2),(654, G:CCLXIX, B:3),(656, G:CCLXX, B:4),(624, G:CCXLIV, B:1),(664, G:CCLXXVII, B:2),(664, G:CCLXXVII, B:3),(666, G:CCLXXIX, B:4),(666, G:CCLXXIX, B:5),(698, R:XXXIV, B:1),(312, G:VII, B:1),(536,G:CLXXIII, B:4),(536, G:CLXXIII, B:5),(312, G:7, B:4),(538,G:CLXXV, B:1),(316, G:IX, B:2),(538, G:CLXXV, B:8),(540, G:CLXXVI, B:1),(540, G:CLXXVI, B:2),(540, G:CLXXVI, B:4),(540, G:CLXXVI, B:6),(318, G:XI, B:2),(540, G:CLXXVI, B:7),(318, G:XII, B:2),(320, G:XIII, B:4),(542, G:CLXXVIII, B:2),(544, G:CLXXIX, B:1),(544, G:CLXXIX, B:4),(342, G:XXVIII, B:7),(550, G:CLXXXIII, B:6),(350, G:XXXVI, B:1),(350, G:XXXVI, B:3),(352, G:XXXVII, B:4),(354, G:XXXVIII, B:2),(354, G:XXXVIII, B:3),(360, G:XLIII, B:3),(362, G:XLIV, B:5),(210, K:XVII, B:90),(402, G:LXXII, B:7),(402, G:LXXII, B:6),(402, G:LXXII, B:5),(402, G:LXXII, B:4),(402, G:LXXII, B:1),(398, G:LXIX, B:3),(396, G:LXVIII, B:5),(392, G:LXVI, B:6),(370, G:L, B:4),(382, G:LIX, B:2),(402, G:LXXIII, B:3),(560, G:CXCIII, B:2),(626, G:CCXLV,B:3),(560, G:CXCIII, B:5).

Ok (Sihâm, Tîr, Peykan, Temren, Hadeng):(560,G:CXCIII, B:4), (460,G:CXVI, B:5) (316,G:10,B:4),(268,M/T.B.IV:6,B:4),(264,M/T.B.IV:1,B:3),(400, G:LXXI, B:3) (464,G:CXIX,B:2),(114,K:III,B:1),(576,G:CCV,B:5),(604, G:CCXXVII, B:5).

Kılıç(Şemşîr,Tîr),Hançer:(560,G:CXCIII,B:1),(254,M/T.B.III:3,B:4),(700, R:XXXVIII,B:1),(658,G:CCLXXI, B:3),(514, G:CLVI, B:1),(472, G:CXXVI, B:3)

(420,G:LXXXVI,B:7),(634,G:CCLII,B:4),(320,G:12,B:7),(676, G:CCLXXXVIII, B:1)
 (248,M/T.B.II,:7,B:4),(660,G:CCLXXIII,B:4),(350,G:XXXVI,B:1),(638,G:CCLV,B:5),
 (412, G:LXXIX, B:2), (688, R:XII, B:1),(144, K:VII, B:43).

İğne:(312,G:7,B:1),(640,G:CCLVI,B:3),(436,G:XCVIII,B:3),(352, G:XXXVII,B:1).

Cellât, Katil(Öldürücü, Yaralayıcı, Yağmalayıcı, Kâfir): (686, R:VII, B:1),
 (500,G:CXLVI,B:1),(540,G:CLXXVI,B:7),(372,G:LI,B:2),(384,G:LX,B:3)(350,G:XX
 XVI, B:4), (312, G:6, B:1),(312, G:VII, B:4),(568, G:CC, B:3), (252, M/T.B.III:1,
 B:11),(110,K:II,B:25),(626,G:CCXLV,B:2),(122,K:IV,B:23),(608,G:CCXXX,B:2)(256,
 M/T.B.III:4,B:5),(588,G:CCXV,B:2),(354,G:XXXVIII,B:4),(264,M/T.B.IV:1, B:1)(622,
 G:CCXLI,B:4),(176,K:XIII,B:12),(586,G:CCXII,B:5),(416,G:LXXXIII,B:5),
 (602, G:CCXXVI, B:1), (494, G:CXLIII, B:1).

Sayyad: (412, G:LXXX, B:4), (654, G:CCLXIX, B:1).

Gammaz, Fitne, Aşub, Âbisten:(676, G:CCLXXXVII, B:3), (544, G:CLXXIX, B:4),
 (122,K:IV,B:22),(520,G:CLX,B:1),(424,G:LXXXIX,B:5), (320, G:12, B:6), (352,
 G:XXXVI, B:6),(482, G:CXXXV, B:2), (464, G:CXX, B:3), (384, G:LXI, B:3),
 (662,G:CCLXXVI,B:2),(152,K:8,B:24),(318,G:12,B:1),(404, G:LXXIII, B:4).

Şuh: (352, G:XXXVII, B:2), (352, G:XXXVII, B:3).

Cadû, Sehhâr, Sihr, Füsûn: (602, G:CCXXV, B:7), (570, G:CC, B:5), (424,
 G:LXXXIX,B:1),(386,G:LXI,B:9),(676,G:CCLXXXVII,B:6), (650, G:CCLXIV, B:5).

Mest: (372, G:LII, B:3), (648,G:CCLXIV, B:1), (388, G:LXIV, B:2), (372, G:LII, B:1),
 (550,G:CLXXXIV,B:1),(228,M/T.B:7,B:8)(404,G:LXXIV,B:2),(386, G:LXII, B:1),
 (360, G:XLIII, B:6), (582, G:CCX, B:1).

Rûşen, Gönül Okşayan: (318, G:10, B:5), (518, G:CLIX, B:2).

Pervane:(472, G:CXXVI, B:1).

Kirpik(Müje, Müjgân):(662,G:CCLXXVI,B:2),(588,G:CCXV,B:1),(642, G:CCLVIII,
 B:2), (210, K:XVII, B:79),(220,M/T.B.3,B:8),(416,G:LXXXIII, B:5),(380, G:LVII,
 B:6),(554, G:CLXXXVII, B:1),(464, G:CXX, B:1),(560, G:CXCIII, B:3),(130, K:V,
 B:41), (168,K:XI, B:14), (410, G:LXXVII, B:8),(390, G:LXIV, B:3),(314, G:8, B:5),
 (316, G:IX, B:2),(352, G:XXXVII, B:5),(664, G:CCLXXVII, B:3),(442, G:CIII,
 B:4),(166, K:XI, B:4), (436, G:XCVIII, B:3),(478, G:CXXXI, B:2), (652, G:CCLXVII,
 B:4),(212, K:XVIII, B:94),(424, G:LXXXIX, B:3),(550, G:CLXXXIII, B:6).

Ok (Tîr-i müjgân, nâvek-i müjgân): (326, G:16, B:6), (146, K:7, B:51), (654, G:CCLXVIII, B:1), (382, G:LVIII, B:5).

Kılıç(Şemşîr, Tîg): (622, G:CCXLII, B:2), (522, G:CLXI, B:3), (544, G:CLXXVIII, B:4), (420, G:LXXXVI, B:1),(402, G:LXXIII, B:2), (378, G:LVI, B:11), (110, K:II, B:22).

Hançer: (540, G:CLXXVI, B:2),(320, G:13, B:4), (642, G:CCLVIII, B:1).

Bulut:(374, G:LIII, B:4).

Asker:(530, G:CLXVIII, B:3),(364, G:RA/XLV, B:2),(370, G:RA/XLIX, B:4).

Şahbâz: (654, G:CCLXIX, B:1).

İğne: (272, M/TAZMİN V:2, B:3).

Merih:(352, G:XXXVI, B:7).

Siyeh: (380, G:LVIII, B:2).

Yaralı:(402, G:LXIII, B:3).

Yüz ve Yanak(Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy Tal'at, Vech; Arız, Hadd, Ruh, Ruhsâr):(630,G:CCXLIX,B:5),(398, G:LXIX, B:8),(588, G:CCXIII, B:5),(366, G:XLVII, B:4),(588, G:CCXIV, B:2),(120, K:IV, B:14, (532, G:CLXX, B:4),(702, R:XL, B:1), (658, G:CCLXXI, B:6),(646, G:CCLXI, B:4),(558, G:CXCII, B:2),(556, G:CLXXXIX, B:1),(552, G:CLXXXV, B:1),(370, G:LI, B:1),(412, G:LXXIX, B:4),(160, K:X, B:13), (456, G:CXIII, B:2),(494, G:CXLIII, B:3),(462, G:CXVII, B:6), (608, G:CCXXXI, B:2),(176, K:XIII, B:9),(166, K:XI, B:7),(600, G:CCXXIII, B:3), (324, G:16, B:1),(618, G:CCXXXVII, B:5),(690, R:XVII, B:1),(620, G:CCXL, B:3),(590, G:CCXV, B:5),(638, G:CCLV, B:1),(316, G:IX, B:1),(562, G:CXCV, B:1),(354, G:XXXVIII, B:8),(670, G:CCLXXXII, B:5), (446, G:CVI, B:1),(172, K:XII, B:14), (176, K:XIII, B:6),(404, G:LXXIII, B:7),(402, G:LXXIII, B:1),(388, G:LXIII, B:1),(324, G:XV, B:4),(586, G:CCXIII, B:1),(504, G:CXLVIII, B:3),(398, G:LXIX, B:2),(506, G:CL, B:2),(354, G:XXXVIII, B:7), (700, R:XXXVII, B:1),(178, K:XIII, B:15), (372, G:LII, B:1),(360, G:XLIII, B:4),(610, G:CCXXXI, B:11), (542, G:CLXXVII, B:4),(480, G:CXXXII, B:2),(570, G:CCI, B:1), (426, G:XCI, B:5),(538, G:CLXXV, B:5),(224, M/T.B.5, B:9),(224, M/T.B.5, B:8), (562, G:CXCV, B:3), (440, G:C, B:9),(668, G:CCLXXXI, B:2),(156, K:IX, B:2),(420, G:LXXXV, B:3),(292, KITALAR:VIII, B:11), (460, G:CXVI, B:1), (344, G:XXX, B:3)(370, G:XLIX, B:6),

(582, G:CCIX, B:2),(492, G:CXLI, B:1), (450, G:CVIII, B:7),(446, G:CV, B:6),(568, G:CC, B:1), (696, R:XVI, B:2),(664, G:CCLXXVI, B:4),(664, G:CCLXXVI, B:3), (554,G:CLXXXVIII,B:2),(656,G:CCLXX, B:2),(622, G:CCXLI, B:3),(534, G:CLXXII, B:2),(366, G:XLVII, B:6),(366, G:XLVII, B:1), (366, G:XLVII, B:8),(204, K:XVII, B:48), (178, K:XIV, B:1),(116, K:III, B:5),(476, G:CXXX, B:3),(478, G:CXXXI, B:1),(544, G:CLXXIX, B:1), (480, G:CXXXII, B:6),(366, G:XLVII, B:2),(80, G:LXIII, B:2),(176, K:XIII, B:8),(152, K:VIII, B:23), (588, G:CCXIV, B:2),(516, G:CLVII, B:5), (606, G:CCXXIX, B:2),(248, M/T.B.II:7, B:3),(536, G:CLXXIII, B:1),(644, G:CCLX, B:6),(552, G:CLXXXVI, B:1),(366, G:XLVII, B:5),(338, G:XXV, B:3),(156, K:IX, B:7),(446, G:CVI, B:2),(368, G:XLVII, B:9),(398, G:LXIX, B:1),(514, G:CLVII, B:1).

Güneş: (394, G:LXVI, B:10),(416, G:LXXXII, B:1), (366, G:XLVII, B:3), (116, K:III, B:7),(588, G:CCXIV, B:4), (674, G:CCLXXXV, B:6), (582, G:CCX, B:2),(210, K:XVII, B:86),(688, R:IX, B:2),(116, K:III,B:11),(602, G:CCXXVI, B:2), (366, G:XLVII, B:7),(412, G:LXXIX, B:1),(542, G:CLXXVII, B:2),(250,M/T.B.III:1, B:5), (212, K:XVII, B:95), (658, G:CCLXXII, B:5).

Ay(Mah,Meh,Kamer,Mehtâb):(706,R:XLIX,B:2),(100,K:I,B:21),(278, K:I, B:14), (414,G:LXXXI,B:2),(404,G:LXXIV,B:5),(508,G:CLI,B:2), (394, G:LXVI, B:12), (176, K:XIII, B:10),(708, R:LII, B:1).

Gül:(500,G:CXLVI,B:4),(700,R:XXXV,B:1),(376,G:LV,B:3),(602, G:CCXXVI, B:3) (552,G:CLXXXV,B:4),(378,G:LVI,B:2),(376,G:LV,B:2),(368, G/RA: XLVIII, B:4), (582,G:CCX,B:3),(612,G:CCXXXIII,B:1),(360,G:XLIII,B:1),(126, K:V, B:22),(316, G:10, B:3),(698,R:XXXIII, B:1), (698, R:XXXIII, B:2),(176, K:XIII, B:11), (664, G:CCLXXVII, B:1).

Gülşen(bag-ı ruh): (254, M/T.B.III:2, B:11),(528, G:CLXVI, B:2), (504, G:CXLVIII, B:4).

Ateş (Od, Azer):(632, G:CCL, B:2),(492, G:CXLII, B:4),(490, G:CXL, B:3), (334, G:23,B:2),(652, G:CCLXVII, B:2),(422, G:LXXXVIII, B:2), (488, G:CXXXVIII, B:5),(250,M/T.B.III:1,B:2),(396,G:LXVIII,B:6),(374, G:LIII, B:1).

Mum: (608, G:CCXXX, B:4), (512, G:CLIV, B:4), (324, G:16, B:3), (460, G:CXVI, B:2), (446, G:CVI, B:3).

Ayna:(440, G:CI, B:1), (158, K:IX, B:17),(160, K:X, B:6), (268, M/T.B.IV:6, B:5).

Su:(620, G:CCXL, B:2).

Sayfa:(678, G:CCLXXXIX, B:2), (254, M/T.B.III:2, B:9), (694, R:XXV, B:2).

Peri:(358, G:XLI,B:5),(490,G:CXXXIX,B:7),(386, G:LXI, B:6), (586, G:CCXII, B:1)
(272, M/T.V:4, B:1), (586, G: CCXII, B:7).

Ter:(446, G:CVI, B:4),(460, G:CXV, B:5),(126, K:5, B:21), (340, G:XXVIII, B:1),
(264, M/T.B.IV:1, B:2).

Ben (Hâl):(180, K:XIV, B:9),(542, G:CLXXVII, B:4), (656, G:CCLXX, B:2),(664,
G:CCLXXVI, B:3), (490, G:CXL, B:3), (478, G:CXXXI, B:1), (476, G:CXXX, B:3),
(404, G:LXXIV, B:5).

Nokta: (302, K:XV, B:8), (680, G:CCXC, B:1).

Tohum: (494, G:CXLIII, B:3).

Yıldız: (442, G:CIII, B:3),(678, G:CCLXXXIX, B:2).

Hindû: (702, R:XL, B:1),(702, R:XLI, B:2).

Siyah(kara): (438, G:C, B:3).

Yarasa: (506, G:CL, B:2).

Kıvılcım: (408, G:LXXVI, B:3).

Göz bebeği: (542, G:CLXVII, B:5).

Hüma Kuşu: (396, G:LXVIII, B:1).

Pervâne: (376, G:LIV, B:6),(476, G:CXXIX, B:4).

Hat (Ayva Tüyleri): (430, G:XCIII, B:4),(664,G:CCLXXVI, B:3),(656,G:CCLXX,
B:2),(504,G:CXLVIII,B:4),(250,M/T.B.III:1,B:1),(584,G:CCXI,B:3),(504, G:CXLVIII,
B:5), (464, G:CXX, B:1),(464, G:CXIX, B:4),(478, G:CXXXI, B:1),(700, R:XXXVII,
B:1), (376, G:LIV, B:6),(690, R:XIII, B:1)

Çemen, Çimen, Sebz, Sebze-zâr, Giyah:(700, R:XXXV, B:2), (378, G:LVI, B:1)
(620, G:CCXXXIX, B:6), (364, G:XLV, B:5).

Süsleyici: (442, G:CIII, B:2).

Hızr:(364, G:XLVI, B:2).

Har (Diken): (488, G:CXXXVIII, B:5)

Ayet, Yazı, Çizgi, Defter, Naz Defteri: (348, G:XXXIV, B:1), (334, G:XXII, B:3),
(460, G:CXV, B:6).

Mûr (Karıncı): (672, G:CCLXXXIV, B:1).

Duman,Gölge:(512,G:CLIV,B:4),(668,G:CCLXXXI,B:2),(590, G:CCXVI, B:2), (664, G:CCLXXVI, B:4), (422, G:LXXXVIII, B:2).

Güneş tutulması: (504, G:CXLVIII, B:3),(620, G:CCXL, B:3).

Bulut:(404, G:LXXIII, B:7).

Fitne,Fettan,Aşub:(332,G:21,B:2),(344,G:XXX,B:3), (678, G:CCLXXXIX, B:2),(514, G:CLVI, B:3), (656, G:CCLXX, B:2),(664, G:CCLXXVI, B:3) ,(430, G:XCIII, B:4).

Belâ:(318, G:XII, B:2).

Gece: (278, K:I, B:14).

Sır, Esrar:(116, K:III, B:5), (332, G:XXI/21, B:1).

Asker, Ordu:(168, K:XI, B:8),(364, G:XLV, B:4).

Perde: (588, G:CCXIV, B:2),(664, G:CCLXXVII, B:1).

Ağız(Dehen, Fem)

Gonca:(532,G:CLXX,B:4),(464,G:CXIX,B:3), (538, G:CLXXIV, B:4).

Sır:(570, G:CC, B:4).

Afet:(166, K:XI, B:1).

Şîrin: (498, G:CXLV, B:1).

Leb(Dudak, La'1):(422, G:LXXXVIII, B:1), (216, M/T.B:I, B:11),(220, T.B:4, B:7), (682, G:CCXCIII, B:2),(632, G:CCL, B:4),(172, K:XII, B:19),(488,G:CXXXVIII, B:3) ,(278, KIT'A:I,B:16),(530, G:CLXVIII, B:4),(490, G:CXL, B:3), (170, K:XII, B:2), (552,G:CLXXXV, B:2),(586, G:CCXII, B:6),(632, G:CCL, B:4), (348, G:XXXIII, B:3),(348,G:XXXIII,B:4), (330,G:19,B:4),(408,G:LXXVI,B:3)(342,G:XXIX, B:3)(342, G:XXIX,B:2),(558,G:CXCI,B:5)(532,G:CLXX,B:1),(694,R:XXV,B:1),(644, G:CCLIX, B:2), (370, G:LI, B:1),(428, G:XCII, B:1),(166, K:XI, B:7),(134, K:6, B:7),(658, G:CCLXXII,B:4)(342, G:XXIX, B:4)(334,G:22,B:3)(318, G:XII, B:2)(196, K:XVI, B:15),(348, G:XXXIV, B:2),(308, G:III, B:1),(686, R:VI, B:1)(610, G:CCXXXI,

B:9),(680, G:CCXC, B:1),(348, G:XXXIV, B:5),(176, K:XIII, B:4),(468, G:CXXII, B:7),(348,G:XXXIV, B:1),(678,G:CCLXXXIX, B:2).

Şarap,Kadeh: (496, G:CXLIV, B:11), (108, K:II, B:10), (670, G:CCLXXXIII, B:2) (634, G:CCLII, B:2), (622, G:CXLII, B:4), (344, G:XXX, B:2).

La‘l,Yakut:(640,G:CCLVII,B:2),(212,K:XVII,B:92),(586,G:CCXII,B:2),(494,G:CXLI II, B:4),(610, G:CCXXXI, B:6),(210, K:XVII, B:91), (658, G:CCLXXII, B:4), (132, K:5, B:58).

Yıldız: (376, G:LV, B:5), (678, G:CCLXXXIX, B:3).

Şeker, Bal, Şîrin: (558, G:CXCI, B:3), (362, G:XLIV, B:1), (702, R:XL, B:1), (268, M/T.B.IV:6,B:4),(180,K:XIV,B:9),(384,G:LX,B:1),(272, M/TAZMİN:2, B:3), (268, M/T.B.IV:5, B:2), (694, R:XXV, B:1), (532, G:CLXX, B:1), (558, G:CXCI, B:5).

Āb-ı Hayat:(126, K:5, B:24),(176, K:XIII, B:9).

Ateş:(418,G:LXXXIV,B:1),(506,G:2A/CL,B:1),(342, G:XXIX, B:2).

Gonca:(360,G:XLII,B:4),(218,M/T.B.:3,B:1),(218,M/T.B:3,B:2)(512,G:CLIV,B:3),(116, K:III, B:4), (368, G:XLIX, B:2), (134, K:6, B:7) , (166, K:XI, B:7), (428, G:XCII, B:1), (370, G:LI, B:1), (664, G:CCLIX, B:2).

Gül,Gül yaprağı:(444,G:CIV,B:1),(600,G:CCXXIV,B:2), (264, M/T.B.IV:2, B:2).

Sır: (346, G:XXXIII, B:1).

Yok:(682, G:CCXCII, B:2).

Efsûn (Büyü, Sihir):(152, K:8, B:26).

Ter: (424, G:LXXXVIII, B:5), (652, G:CCLXVII, B:9).

Boy: (432,G:XCVI,B:2),(434, G:XCVI, B:5),(586, G:CCXII, B:4),

Serv:(532,G:CLXX,B:4),(546,G:CLXXXI,B:6),(566,G:CXCVIII,B:2),(548,G:CLXXX II, B:4), (658, G:CCLXXI, B:6),(332, G:21, B:4), (674, G:CCLXXXV, B:1),(636, G:CCLIII, B:7), (656, G:CCLXXI, B:1).

Tuba: (214, M/T.B.I, B:5).

Fidan: (254, M/T.B.III:2, B:10) ,(520, G:CLX, B:3),(656, G:CCLXX, B:5), (156, K:IX, B:14) ,(508, G:CLII, B:2), (166, K:XI, B:2).

Bayrak:(492, G:CXLII, B:1),(516, G:CLVII, B:6).

Kıyamet:(502, G:CXLVII, B:2), (374, G:LIII, B:5), (502, G:CXLVII, B:1), (624, G:CCXLIV, B:4), (438, G:C, B:8) ,(550, G:CLXXXIII, B:4).

Diş: (678, G:CCLXXXIX, B:3).

Göğüs (Sine, Ber) : (640, G:CCLVII, B:6), (642, G:CCLVII, B:9), (624, G:CCXLIV, B:3), (588, G:CCXIII, B:4),(642,G:CCLVII,B:9)

Ayna: (516, G:CLVII, B:3), (564, G:CXCVI, B:4).

Gümüş: (580, G:CCVIII, B:4), (688, R:IX, B:1).

Dinin Görünme Yeri: (100, K:I, B:17).

Kin dolu göğüs: (658, G:CCLXXII, B:1), (268, M/T.B.V:6, B:5),(278, K:I, B:15).

Bel (Miyân, Bil)

Afet: (166, K:XI, B:2).

Kıl: (532, G:CLXX, B:4),(440, G:CI, B:5).

Ten (Vücut)

Gümüş: (306, G:II, B:2), (310, G:5, B:1).

Gül: (126, K:V, B:19), (360, G:XLII, B:4)(640, G:CCLVII, B:8).

El: (544, G:CLXXIX, B:6), (634, G:CCLII, B:4),(454, G:CXI, B:2), (548, G:CLXXXII, B:5),(610,G:CXXXII, B:2),(124, K:V, B:8), (632, G:CCL, B:1),(642, G:CCLIX, B:2), (210, K:XVII, B:88), (652, G:CCLXVII, B:3), (550, G:CLXXXIII, B:6), (628, G:CCXLVII, B:2) (654, G:CCLXVIII, B:4).

Ayak (566, G:CXCVIII, B:2), (120, K:IV, B:19), (516, G:CLVII, B:8) , (452, G:CXI, B:1),(650, G:CCLXV, B:3),(624, G:CCXLIII, B:3), (622, G:CCXLII, B:4) (262, M/T.B.III:7, B:1),(648, G:CCLXIII, B:1), (496, G:CXLIV, B:13), (516, G:CLVII, B:8).

Diz:(338, G:XXV, B:5).

Bûse:(694,R:XXVI,B:1),(630,G:CCXLIX,B:6),(554, G:CLXXXVII, B:5).

Söz: (172, K:XII, B:16),(532, G:CLXX, B:5) (442, G:CIII, B:2), (520, G:CLX, B:6), (502, G:CXLVII, B:3), (500, G:CXLVI, B:2), (548, G:CLXXXII, B:3), (698, R:XXXIV,B:1),(338,G:26,B:1),(582,G:CCX,B:5),(636,G:CCLIII,B:6),(216,M/T.B.I,B:10),(636, G:CCLIII, B:2),(676, G:CCLXXXVI, B:6),(360, G:XLIII, B:5), (636, G:CCLIII, B:6),(174, K:XII, B:24), (566, G:CXCVIII, B:6), (268, M/T.B.IV:5, B:1), (272,M/T.V:2,B:2),(522,G:CLXI,B:4),(348,G:XXXIII,B:2),(632,G:CCL,B:5),(152,K:8, B:25),(442,G:CIII,B:1),(642,G:CCLVIII,B:4),(428,G:XCII,B:2),(252,M/T.B.III:1,B:10) ,(156,K:IX,B:8),(308,G:III,B:2),(308,G:III,B:4),(308, G:III, B:3).

Reftar(Yürüyüş):(548, G:CLXXXII,B:4), (246, M/T.B.II:5, B:1), (500, G:CXLVI, B:2), (268, M/T.B.IV:5, B:3),(118, K:IV, B:7), (454, G:CXI, B:6), (156, K:IX, B:3), (360,G:XLIII,B:4),(550,G:CLXXXIII,B:4),(656,G:CCLXX,B:5)(624,G:CCXLIV,B:4), (332, G:21, B:5).

Kûy(Mahalle):(338,G:XXX,B:7),(572,G:CCII,B:4),(454,G:CXII,B:2)(558,G:CXCI, B:1),(616,G:CCXXXVII,B:5),(232,M/T.B:9,B:10),(196, K:XVI, B:13), (498, G:CXLV, B:4), (608,G:CCXXX,B:3),(630,G:CCXLIX,B:3),(626,G:CCXLX, B:4),(32, M/T.B.10, B:2),(480, G:CXXXII, B:9), (278, K:I, B:13), (336, G:XXIII, B:7), (226, M/T.B.6, B:11).

Kâ'be:(582,G:CCX,B:4),(692,R:XXI,B:1),(516,G:CLVII,B:10),(502, G:CXLVII, B:6).

Fitne-gâh:(522, G:CLXI, B:2),(224, M/T.B.5, B:10).

Kerbelâ:(218, M/T.B. 2, B:11),(234, M/T.B.10, B:12).

Eşik: (454, G:CXII, B:3),(156, K:IX, B:11).

Ter (Arak): (562, G:CXCV, B:3), (338, G:XXV, B:6),(460, G:CXV, B:5), (450,G:CVIII,B:6),(698,R:XXXIII,B:2),(698,R:XXXIII,B:1)(496,G:CXLIV,B:10)(340, G:XXVIII,B:1)(126,K:V,B:22),(126, K:V, B:21).

Nefes (Dem):(538, G:CIXXIV, B:4), (348, G:XXXIV, B:3).

Ses: (342, G:XXVIII, B:6),(308, G:III, B:5), (400, G:LXX, B:2).

Huy: (366,G:XLVI, B:7), (666,G:CCLXXIX, B:7),(508, G:CLII, B:1), (236, M/T.B.11, B:10), 510, G:CLII, B:4), 510, G:CLII, B:5),(510, G:CLII, B:6), (268, M/T.B.IV:5, B:4),(274, M/TAZMİN.V:7, B:1),(108, K:II, B:17),(500, G:CXLVI, B:6),(174, K:XII, B:28),(216,M/T.B:2,B:3),(706,R:XLVIII,B:2),(216,M/T.B:I,B:13), (228, M/T.B:7,B:7), (662, G:CCLXXV,B:4),(506, G:CL, B:4)(336,G:24,B:4),(510, G:CLII, B:7),(110,K:II, B:20),(538,G:CLXXV, B:3),(230,M/T.B.9, B:1)(366,G:XLVI, B:7)(610,G:CCXXX, B:8)(256, M/T.B.III, B:10),(392, G:LXVI, B:5),(364, G:XLVI, B:4),(376, G:LIV, B:7),(506, G:CL, B:6),(506, G:CL, B:4),(308, G:4, B:1),(550, G:CLXXXIII, B:7),(360, G:XLII, B:3),(336, G:24,B:3),(378, G:LVI, B:10),(264, M/T.B.IV:2, B:3),(134,K:VI,B:5)(254,M/T.B.III, B:3),(254,G:M/T.B.III:3, B:5),(548, G:CLXXXII, B:3),(336, G:24, B:5),(544, G:CLXXIX, B:7),(552, G:CLXXXV, B:3),(560, G:CXCIII, B:5),(570, G:CCI, B:1),(636, G:CCLIII, B:8),(582, G:CCX, B:5),(584, G:CCX, B:7),(644, G:CCLIX, B:2),(608, G:CCXXX, B:2),(610, G:CCXXXI, B:9),(622, G:CCXLII, B:1),(698, R:XXXIV, B:2),(216, M/T.B.I,B:12),(254, M/T.B.III:3, B:8),(508, G:CLII, B:3),(508, G:CLI, B:2),(418, G:LXXXXV, B:1),(174, K:XII, B:27),(446, G:CVI, B:4),(448, G:CVII, B:5),(458, G:CXIV, B:4),(460, G:CXVI, B:3),(120, K:IV, B:14),(110, K:II, B:26),272, M/TAZMİN.V:3, B:2),(268, M/T.B.IV:5,B:5),(266,M/T.B.IV,B:5),(266,M/T.B.IV:4, B:4),(326, G:17, B:5), (550, G:CLXXXIII, B:5), (652, G:CCLXVI, B:5),(352, G:XXXVIII, B:1),(266, M/T.B.IV:4, B:3),(266, M/T.B.IV:4,B:2),(266, M/T.B.IV:4,B:1),(398, G:LXIX, B:2),(258, M/T.B.III:5, B:1),(256, M/T.B.III:4, B:7),(256, M/T.B.III:4, B:2), (256, M/T.B.III:4, B:1),(

Tebessüm (Hande): (686, R:V, B:2), (380, G:LVII, B:7), (418, G:LXXXIII, B:7), (270, M/T.B.IV:7, B:3), (252, M/T.B.III:1, B:9), (652, G:CCLXVII, B:7), (316, G:IX, B:4),(610,G:CCXXXI,B:2),(642,G:CCLIX,B:1),(550,G:CLXXXIV,B:2),(538,G:CLXX V,B:4),(658,G:CCLXXI,B:2),(698,R:XXXII,B:2),(268,M/T.B.IV:6,B:4),(576,G:CCV,B :6),(636,G:CCLIV,B:2),(650,G:CCLXIV,B:4),(116,K:III,B:4)(498,G:CXLIV,B:16).

Naz(Cilve, İŖve, Gunc u delâl): (532, G:CLXIX, B:1), (116, K:III, B:9),(256, M/T.B.III:4, B:6),(428, G:XCIII, B:2),(216, M/T.B.2, B:5),(216, M/T.B.I, B:9), (616, G:CCXXXVII, B:2), (634, G:CCLI, B:4), (478, G:CXXXI, B:7), (278, KITA:I, B:19), (274, M/TAZMÎNV:7, B:1), (492, G:CXLI, B:1), (492, G:CXLII, B:3), (518, G:CLIX, B:1), (416, G:LXXXIII, B:5), (438, G:C, B:2)(540, G:CLXXVII, B:1), (636, G:CCLIV, B:2),(492, G:CXLI, B:3),(590, G:CCXVI, B:3),(586, G:CCXII, B:6),(576,G:CCV, B:6), (632, G:CCL, B:1),(560, G:CXCIII, B:3), (540, G:CLXXVI, B:7), (538, G:CLXXV, B:4),(662, G:CCLXXV, B:1),(246, M/T.B.II:6, B:2), (218, M/T.B.3, B:4), (218, M/T.B.3, B:3), (662, G:CCLXXV, B:4), (460, G:CXV, B:6), (264, M/T.B.IV:1, B:1), (386, G:LXI, B:7), (460, G:CXV, B:7),(566, G:CXCVIII, B:1),(608, G:CCXXX, B:1)(632, G:CCLI, B:1), (602, G:CCXXV, B:6),(168, K:XI, B:10) (352, G:XXXVII, B:4), (402, G:LXXV, B:2), (334, G:XXIII, B:3), (506, G:CL, B:8), (514, G:CLVI, B:3), (154,K:IX,B:1)(340,G:27,B:5),(340,G:XXVII,B:3),(218,M/T.B:2,B:7),(274,M/TAZMÎ NV:7,B:2),(340,G:XXVII,B:1),(348,G:XXXIII,B:5),(210,K:XVII,B:87),(404,G:LXXIV ,B:3),(362,G:XLIV, B:1), (120, K:IV, B:12),(120, K:IV, B:12),(360, G:XLIII, B:6)(274, M/T.B.V:7,B:1)(648,G:CCLXIV,B:1),(540,G:CLXXVII,B:1)(458,G:CXV,B:1(360,G: XLII,B:4),(126,K:V,B:19),(458, G:CXV, B:4)(166, K:XI, B:5)(168, K:XI, B:12)(316, G:IX, B:5).